

Fimmtudaginn 4. júlí 1974.

Nr. 51/1973: Vita- og hafnarmálastjóri,
Samgönguráðherra og fjármálaráðherra
f. h. ríkissjóðs

(Hjörtur Torfason hrl.)

gegn

Hochtief A/G og Vélækni h/f
og gagnsök

(Sigurgeir Sigurjónsson hrl.).

Dómenndur:

hæstaréttardómararnir Benedikt Sigurjónsson, Ármann Snæ-
varr, Björn Sveinbjörnsson, Einar Arnalds og Logi Einarsson.

Garðardómur. Sératkvæði.

Dómur Hæstaréttar.

Aðaláfrýjandi hefur áfrýjað máli þessu með stefnu 30. mars 1973. Krefst hann aðallega sýknu af kröfum gagnáfrýjenda og málskostnaðar í héraði og fyrir Hæstarétti. Til vara krefst aðaláfrýjandi þess, að hann verði „með öllu sýknaður af kröfu gagnáfrýjenda þess efnis, að höfuðstóll hinnar umstefndu úrskurðarfjárhæðar verði greiddur með breytingum í samræmi við breytingar á gengi íslenskrar krónu gagnvart vestur-þýsku marki frá 8. júlí 1971 til greiðsludags. Verði fjárhæðin, kr. 149.455.000.00 þá greidd með vöxtum, eins og segir í hinum áfrýjaða dómi, án téðra breytinga eða nokkurra annarra breytinga vegna gengisbreytinga eða annars“. Þá krefst aðaláfrýjandi þess til þrautavara, „að krafa gagnáfrýjenda um greiðslu á grundvelli gengisbreytinga verði einungis viðurkennd að því marki, að úrskurðarfjárhæðinni beri að breyta til samræmis við gengislækkanir á Íslandi eftir 8. júlí 1971, þ. e. lækkanir, sem fela í sér breytingu á stofngengi eða grundvallargengi íslensku krónunnar, gerðar í samráði við ríkisstjórnina, sbr. 18. gr. laga nr. 10/1961 um Seðlabanka Íslands“. Jafnframt er þess krafist á sama hátt, „að umrædd krafa gagnáfrýjenda verði ekki viðurkennd um þann hluta

úrskurðarfjárhæðarinnar, er svarar til kostnaðar, sem til er fallinn á Íslandi í íslenskum krónum“.

Gagnáfrýjendur hafa áfrýjað málinu með stefnu 4. apríl 1973. Krefjast þeir staðfestingar hins áfrýjaða dóms og málskostnaðar í héraði og fyrir Hæstarétti.

I.

Málsatvik eru rakin í hinum áfrýjaða dómi. Í málinu hefur verið lagður fram fjöldi skjala, sem þýdd hafa verið úr enskri tungu. Hér fyrir dómi hafa þýðingar þessar ekki verið vefngdar, en þar gætir sums staðar ónákvæmni.

Hinn 8. júlí 1971 sagði gerðardómur, sem skipaður var samkvæmt reglum Alþjóðaverslunarráðsins (International Chamber of Commerce), upp gerð í máli milli gagnáfrýjenda og vita- og hafnarmálastjórnar Íslands. Aðaláfrýjandi synjaði greiðslu þess fjár, sem vita- og hafnarmálastjórn var með gerðinni gert að greiða gagnáfrýjendum. Höfðuðu þeir mál gegn aðaláfrýjanda fyrir bæjarþingi Reykjavíkur, þar sem krafist var aðfararhæfs dóms fyrir þeirri fjárhæð, sem gerðardómurinn gerði vita- og hafnarmálastjórn að greiða gagnáfrýjendum. Aðaláfrýjandi krafðist sýknu. Var sýknukrafan á því reist, að ýmsir annmarkar væru á gerðinni og vinnubrögðum gerðardómsmanna, sem hefðu í för með sér, að gerðin væri eigi skuldbindandi fyrir sig. Í hinum áfrýjaða dómi var þessum ógildingarástæðum hrundið og aðaláfrýjanda dæmt að greiða gagnáfrýjendum fé það, er gerðin kvað á um. Hefur aðaláfrýjandi hér fyrir dómi uppi sömu málsástæður sem fyrir héraðsdómi. Telur hann þær eiga að leiða til sýknu. Verða málsástæður þessar nú teknar til úrlausnar.

II.

Gerðardómsmenn gengu eigi sjálfir á vettvang, áður en þeir sögðu upp gerð sína. Telur aðaláfrýjandi, að brýn nauðsyn hafi verið til vettvangsgöngu og með því að láta hana undir höfuð leggjast, hafi gerðardómsmenn brotið gegn starfsskyldu sinni um að kanna málið. Varði þetta ógildingu gerðarinnar.

Þegar gætt er sakarefnis og gagna þeirra, er lögð voru fyrir gerðardómsmenn, verður eigi talið, að laganauðsyn hafi borið til þess, að þeir könnuðu vettvang sjálfir.

III.

Aðaláfrýjandi telur, að gerðardómsmenn hafi í gerð sinni tekið til greina kröfu gagnáfrýjenda, sem nefnd er krafa nr. 12, og byggt sönnunarmat sitt á málsgagni, sem nefnt er fylgiskjal B, en vita- og hafnarmálastjórn hafi eigi verið veittur nægilegur kostur á að kanna og taka afstöðu til þess skjals. Hafi þannig verið brotin grundvallarregla laga um jafnræði aðilja í máli og hljóti það að varða ógildingu gerðarinnar.

Eins og rakið er í héraðsdómi, kröfðust gagnáfrýjendur þess með bréfi 19. desember 1969, að vita- og hafnarmálastjórn greiddi þeim allan kostnað af mannvirkjagerð í Straumsvík eftir 17. maí 1968. Fylgdi bréfi þessu yfirlit, sem gagnáfrýjendur töldu sýna kostnað af mannvirkjagerðinni og greiðslur frá vita- og hafnarmálastjórninni á tímabilinu 31. maí 1968 til verkloka 7. nóvember 1969. Tekið er fram í bréfi þessu, að í vörslum gagnáfrýjenda séu fullkomin gögn til sönnunar á raunverulegum kostnaði við verkið. Með beiðni gagnáfrýjenda um skipan gerðardóms frá 6. júlí 1970 var krafa nr. 12 sett fram, og nam kröfufjárhæðin 10.036.145 vestur-þýskum mörkum. Töldu gagnáfrýjendur, að krafa þessi tæki til alls kostnaðar við mannvirkjagerðina í Straumsvík frá 17. maí 1968 til verkloka, að frádregnum greiðslum frá vita- og hafnarmálastjórn. Var krafan nokkuð rökstudd, en ekki fylgdu henni undirstöðugögn. Af hendi vita- og hafnarmálastjórnar var gerðardómsbeiðninni svarað með bréfi 30. október 1970. Bréfinu fylgdi ítarleg greinargerð, þar sem m. a. var tekið til andsvara varðandi kröfu nr. 12. Gerðardómsmenn og lögmenn aðilja hittust á óformlegum fundi í Lissabon 8. og 9. mars 1971. Samkvæmt sameiginlegu bréfi lögmanna aðilja 9. mars 1971 var næsti fundur ákveðinn í Washington dagana 4. og 5. apríl 1971, og skyldi þá endanlega gengið frá svonefndri verksviðslýsingu (Terms of Reference). Annar fundur skyldi hefjast í New York 3. maí

1971 og standa um þriggja vikna skeið. Þar skyldu vitni yfirheyrð. Þá segir í bréfinu: „Ef frekari yfirheyrslur eru nauðsynlegar, mundi þurfa að áætla (sic) þær einhverntíma á hausti komanda . . .“ Á fundinum í Washington 4. og 5. apríl 1971 virðist hafa náðst samkomulag um drög að verksviðslýsingu. Í íslenskri þýðingu á verksviðslýsingunni, sem endanlega var undirrituð af gerðardómsmönnum og lögmönnum aðilja 4. maí 1971, segir í B lið VIII. gr.: „Innan rýmilegs tíma áður en að málflutningi kemur, ber aðiljum að hafa afhent endanlegar greinargerðir um málsstað hvors um sig ásamt öllum gögnum og upplýsingum, sem við er stuðst . . .“ Verksviðslýsingin er á ensku, og er ákvæði þetta þar svolhljóðandi: „Within a reasonable time before the hearing, the parties shall have delivered final statements of their respective cases with all document and information relied upon . . .“ Þá segir í íslenskri þýðingu á F og G liðum VIII. gr. verksviðslýsingar m. a. svo: „Til að aðstoða gerðardóminn við íhugun málsins getur sérhver aðili innan tveggja vikna frá lokum yfirheyrslu lagt fram skriflegt ágrip af framburði og röksemdafærslu málstað sínum til stuðnings, og innan viku frá móttöku ágripsins getur hinn aðilinn lagt fram ágrip til andsvara. Síðan komi gerðardómsmenn saman á þeim stað og tíma, sem meiri hlutinn fellst á, til að íhuga og kveða upp úrskurð, afráða málavexti og spurningar, sem ákvarða ber . . .“ Á enskri tungu eru ákvæði þessi þannig: „To assist the tribunal in its deliberations, within two weeks from the conclusion of the hearing, each party may submit a written summation of evidence and arguments in support of this case and the other party may within one week of receipt of the other party's summation, submit a reply summation. The members of the tribunal shall thereafter convene at such place and times as the majority shall agree, to deliberate and render an award, determining the merits of the case and the questions to be decided . . .“ Verksviðslýsingunni fylgdu kröfugerðir og meginmálsrök beggja aðilja. Lögmaður gagnáfrýjenda afhenti lögmönnum vita- og hafnarmálastjórnar greinargerð sína ásamt fylgiskjöllum að kvöldi 23. apríl 1971. Meðal skjala

var fylgiskjal B. Var hér um að ræða endurrit af vélfærðu bókhaldi gagnáfrýjenda, sem skyldi sýna heildarkostnað þeirra af mannvirkjagerðinni í Straumsvík eftir 17. maí 1968 til loka verksins og greiðslur vita- og hafnarmálastjórnar á sama tíma. Ekki fylgdu skjali þessu undirstöðugögn. Eftir móttöku þessara gagna fóru lögmenn vita- og hafnarmálastjórnar þess á leit, að vitnaleiðslu yrði frestað, þar sem nauðsyn bæri til að kanna gögn og reikninga gagnáfrýjenda, og ætti vita- og hafnarmálastjórnin skýlausan rétt á að fá frest til slíks. Meiri hluti gerðardómsmanna ákvað 27. apríl 1971 að halda fast við hina upphaflegu ákvörðun um, að þinghöld skyldu hefjast 4. maí 1971. Var þetta meðal annars á því byggt, að greinargerð og gögn gagnáfrýjenda hefðu komið fram nægilega snemma fyrir það þinghald og nægur tími væri fyrir aðilja og gerðardómsmenn til að búa sig undir þinghöldin. Greinargerð vita- og hafnarmálastjórnar fyrir gerðardóminum er dagsett 30. apríl 1971. Þar er kröfu nr. 12 sérstaklega andmælt og fylgiskjal B gagnrýnt. Segir þar, að gagnáfrýjendum „ætti ekki að líðast að halda fram neinum fjárhæðum sem „kostnaði“ sínum á tímabilinu eftir 17. maí 1968, nema verkkaupa (þ. e. vita- og hafnarmálastjórn) sé veitt fullt færi á að kanna bókhald“ gagnáfrýjenda „og fylgiskjöl fyrir allt tímabil þessa verksamnings“. Í þinghaldi 4. maí 1971 lýsti lögmaður gagnáfrýjenda því, að bókhald þeirra og reikningsgögn hefðu verið og væru til reiðu fyrir vita- og hafnarmálastjórn til athugunar. Þá sagði lögmaðurinn í sama þinghaldi: „En tímans vegna, og með tilliti til þeirra tímatakmarkana, sem fyrir okkur munu verða, þegar þinghaldi lýkur, þá mundi ég leggja til, að óháð endurskoðun, ef hún telst nauðsynleg og ef varnaraðili óskar eftir henni, verði undirbúin og framkvæmd nú þegar“. Gerðardómurinn taldi ekki rétt „að gefa öðrum hvorum aðilanna fyrirmæli um að framkvæma endurskoðun“, eða eins og segir á ensku í endurriti af þinghaldinu: „We don't believe it would be appropriate to direct either party to have an audit.“ Vita- og hafnarmálastjórn gæti komið fram með sérstök andmæli gegn einstökum liðum í bókhaldi gagnáfrýjenda „og síðan, ef gerðar-

mennirnir ákveða, að í slíku tilfelli ætti endurskoðun, hvort sem er til fulls eða að einhverju takmörkuðu leyti að fara fram, þá mundum við mæla svo fyrir og við mundum verða að fresta málinu, þar til árangur slíkrar endurskoðunar hefði verið lagður fyrir okkur, þannig að við gætum komist að skynsamlegri niðurstöðu“. Í endurriti af þinghaldinu er þetta þannig orðað á ensku: „... and then if the Arbitrators decide that in such a case and audit, whether complete or partial or limited, should be had, we would so direct, and we would have to adjourn until the results of such audit were made available to us, so that we could make a sensible determination“. Var þinghaldinu síðan fram haldið og vitni leidd. Í þinghaldi 10. maí 1971 lýsti lögmaður vita- og hafnarmálastjórnar yfir því, að hann gæti ekki gagnspurt vitni um bókhalds- og kostnaðaratriði, fyrr en að gerðri þeirri könnun á reikningum gagnáfrýjenda, sem að framan getur. Hann áskildi sér rétt til að gagnspyrja vitni um þessi atriði, þegar slík könnun hefði fram farið. Þennan áskilnað endurtók lögmaðurinn í þinghaldi 14. maí 1971. Vitnaleiðslum fyrir gerðardóminum lauk 19. maí s. á. Hafa ekki verið lagðar fram bókanir um, hvað þá var ákveðið um framhald gerðardómsmálsins, og ekki virðist hafa verið bókað, hvort gagnasöfnun af hendi aðilja væri lokið. Af skýrslum lögmanna aðilja, sem lagðar voru fram í héraði, kemur fram, að þann 19. maí 1971, eftir að vitnaleiðslum var lokið, héldu gerðardómsmenn fund með lögmönnum aðilja. Virðist þar hafa verið ákveðið, að lögmenn aðilja skyldu leggja fram sókn og vörn 7. eða 9. júní 1971 og framhaldssókn og framhaldsvörn um það bil viku síðar. Eru þessi tímamörk í samræmi við fyrirmæli F liðs VIII. gr. verksviðslýsingar. Gerðardómsmenn gerðu ráð fyrir að hittast í París 26. og 27. júní 1971. Sókn lögmanna gagnáfrýjenda er dagsett 7. júní 1971 og vörn lögmanna vita- og hafnarmálastjórnar 9. s. m. Í vörninni mótmæla lögmenn vita- og hafnarmálastjórnar enn kröfu nr. 12 og fylgiskjali B. Þá segir þar, að þeir haldi fast við áskilinn rétt sinn til að láta rannsaka reikningana fyrir allan samningstímann og gagnspyrja bókhaldssérfræðing gagnáfrýjenda, ef fylgiskjal

B yrði talið hafa nokkra þýðingu í málinu. Framhaldssókn af hendi gagnáfrýjenda er dagsett 15. júní 1971 og framhaldsvörn vita- og hafnarmálastjórnar 18. s. m. Samkvæmt ákvæðum 23. gr. reglna gerðardómsstofnunar Alþjóðaverslunarráðsins skal segja upp gerð innan 60 daga frá undirskrift verksviðslýsingar. Þó má gerðardómsstofnunin framlengja þann frest, ef þörf krefur. Gerðin var sögð upp 8. júlí 1971 af tveimur gerðardómsmönnum, en sá þriðji skilaði sératkvæði. Er gerðin rakin í héraðsdómi.

Svo sem að framan er rakið, kom krafa nr. 12 í meginatriðum fram í bréfi gagnáfrýjenda hinn 19. desember 1969 og var ítrekuð í fylgiskjali með gerðardómsbeiðninni 6. júlí 1970. Var þar gerð grein fyrir grundvelli kröfunnar. Fylgiskjal B, sem ætlað er að renna stoðum undir fjárhæðir kröfu nr. 12, barst lögmönnum vita- og hafnarmálastjórnar að kvöldi 23. apríl 1971. Fyrirsvarsmönnum vita- og hafnarmálastjórnar, sem voru gagnkunnugir verkinu, bar þá þegar að hefjast handa um könnun á fylgiskjali B, ef þeir hugðust hnekkja því. Þá gaf ákvörðun gerðardómsmanna frá 4. maí 1971, sem áður er rakin, fyrirsvarsmönnum vita- og hafnarmálastjórnar sérstaka vísbendingu um, að þörf væri á rökstuddri gagnrýni á fylgiskjali B. Þrátt fyrir þetta lét vita- og hafnarmálastjórn ekki hefjast handa um könnun á fylgiskjali B eða bókhaldi gagnáfrýjenda, sem hér skiptir máli, meðan málið var rekið fyrir gerðardóminum. Á fundi lögmanna aðilja og gerðardómsmanna 19. maí 1971, þegar ákveðið var um skilátíma sókna og varna í samræmi við ákvæði F og G liða VIII. gr. verksviðslýsingarinnar, mátti lögmönnum vita- og hafnarmálastjórnar vera ljóst, að gerðardómsmenn hugðust taka málið til úrskurðar að fengnum sóknum og vörnum. Ef lögmenn vita- og hafnarmálastjórnar töldu sig þá þurfa aukinn frest til könnunar á bókhaldi og reikningum gagnáfrýjenda, bar þeim að óska sérstaklega ákveðins frests í því skyni og krefjast úrskurðar gerðardómsins um atriðið, en frestun málsins mundi hafa leitt til þess, að afla hefði orðið samþykkis gerðardómsstofnunarinnar, sbr. 23. gr. reglna hennar. Verður ekki talið, að fyrirvarar þeir og áskilnaðir, sem fram komu

af hendi vita- og hafnarmálastjórnar, hafi verið fullnægjandi, eins og hér stóð á, ef hún hugðist síðar bera fyrir sig, að henni hefði eigi verið veitt viðhlítandi aðstaða til að kanna fylgiskjal B og reikninga gagnfrýjenda. Það var mat meiri hluta gerðardómsmanna, að þessarar endurskoðunar væri ekki þörf, og beindu þeir því eigi tilmælum til málsaðilja um frekari endurskoðun, þótt þeir við úrlausn á kröfu nr. 12 hefðu hliðsjón af fylgiskjali B. Það mat verður að telja innan valdsviðs gerðardómsins.

Aðaláfrýjandi hefur ekki, eftir að gerðin var upp sögð, látið fara fram endurskoðun og könnun á fylgiskjali B, undirstöðugögnum þess né reikningsfærslu gagnáfrýjenda.

Þegar til alls þessa er litið og rekstrar málsins í heild fyrir gerðardóminum, verður eigi talið, að við málsmeðferðina hafi verið brotin sú grundvallarregla, að aðiljar máls skuli eiga kost á aðstöðu til að kanna málsskjöl fyrir dómi og hafa tækifæri til að koma fram með rökstudda gagnrýni á þeim, en samkvæmt íslenskum réttarreglum verður málsmeðferð fyrir gerðardómi að vera verulega áfátt, til þess að hún valdi ógildingu gerðar.

IV.

Aðaláfrýjendur hafa fært fram, að á gerðinni séu ýmsir annmarkar, bæði að því er varðar form og efni, sem valda eigi ógildingu hennar. Mjög skorti á, að forsendur gerðarinnar séu það ítarlegar sem nauðsyn krefji og þar skorti rökstuðning. Þá byggist ýmsar úrlausnir gerðarinnar á ólögmatum sjónarmiðum.

Fallast má á þær niðurstöður héraðsdóms, að eigi séu á gerðinni þeir formgallar, er varði ógildingu hennar, og að eigi sé leitt í ljós, að úrlausnir gerðardómsmanna séu reistar á ólögmatum sjónarmiðum.

V.

Svo sem rakið er í héraðsdómi, skyldu greiðslur samkvæmt verksamningi vita- og hafnarmálastjórnar og gagnáfrýjenda inntar af hendi í íslenskum krónum. Samkvæmt samningum

skyldu 40% af samningsfjárhæðinni vera háð gengisbreytingum (fluctuations in the rate of exchange) og við það miðað, að eitt vestur-þýskt mark jafngildi 10.75 íslenskum krónum. Fyrir gerðardóminum gerðu gagnáfrýjendur kröfur sínar í vestur-þýskum mörkum. Í verksviðslýsingunni er m. a. lögð sú spurning til úrlausnar fyrir gerðardómsmenn, í hvaða gjaldmiðli skyldi greiða bætur. Gerðardómsmenn úrskurðu, að vita- og hafnarmálastjórn skyldi greiða gagnáfrýjendum íslenskrar krónur 149.455.000.00, en tóku fram, að fjárhæð þessari bæri „að breyta samkvæmt hverskyns gengislækkun, sem verða kynni, áður en hún er greidd“, eða eins og segir í hinum enska texta gerðarinnar „This sum should be readjusted by any devaluation which might occur prior to its payment“. Með hliðsjón af ákvæðum verksamningsins og verksviðslýsingarinnar var gerðardómsmönnum rétt að taka afstöðu til þess, í hvaða gjaldmiðli bætur skyldu greiddar og hvort þær, ef til kæmi, skyldu háðar gengisbreytingum. Orðalag gerðarinnar að þessu leyti er að vísu eigi skýrt, en telja verður dómstólum heimilt að skýra það. Þykja gallar á gerðinni að þessu leyti eigi það veigamiklir, að varðað geti ógildingu hennar. Þá verður eigi talið, eins og atvikum er háttað, að ákvæði 1. gr. laga nr. 71/1966 standi því í vegi, að dæmdar bætur séu háðar gengisbreytingum.

VI.

Samkvæmt framangreindu verður eigi talið, að gerð sú, sem um er fjallað í málinu, sé háð slíkum réttarfarslegum eða efnislegum annmörkum, að varðað geti ógildingu hennar. Verður gerðin því lögð til grundvallar dómi í málinu. Að því er gengisákvæði varðar, þykir verða að skýra ákvæði gerðarinnar svo, að þar sé einungis átt við þær gengisbreytingar gagnvart vestur-þýsku marki, sem leiða af breytingum á stofngengi (pari) íslensks gjaldmiðils og hliðstæðum gengisbreytingum, ákveðnum af íslenskum stjórnvöldum, sbr. 18. gr. laga nr. 10/1961, eins og greininni hefur verið breytt með lögum nr. 20/1962 og lögum nr. 103/1973. Gagnáfrýjendur hafa krafist staðfestingar hins áfrýjaða dóms, og verður aðal-

áfrýjanda því eigi dæmt að greiða þeim hærri fjárhæð en í héraðsdómi greinir.

Samkvæmt þessu verður aðaláfrýjanda dæmt að greiða gagnáfrýjendum kr. 149.455.000.00 með 7% ársvöxtum frá 8. júlí 1971 til greiðsludags. Dómskuldin skal breytast í samræmi við þær breytingar á gengi íslenskrar krónu, sem verða vegna breytinga á stofngengi hennar og hliðstæðra ráðstafana íslenskra stjórnvalda á tímabilinu frá 8. júlí 1971 til greiðsludags. Dómskuldin þannig reiknuð skal þó eigi nema hærri fjárhæð en svarar til þeirra breytinga, sem orðið hafa á gengi íslenskrar krónu gagnvart vestur-þýsku marki á tímabilinu frá 8. júlí 1971 til greiðsludags, miðað við sölugengi í Reykjavík.

Eftir málavöxtum öllum er rétt, að málskostnaður í héraði og fyrir Hæstarétti falli niður.

VII.

Það athugast, að eigi er rétt, að vita- og hafnarmálastjóri sé aðili máls við hlið samgönguráðherra, sem er æðra stjórnvald í sömu stjórngrein. Þá athugast, að af hálfu beggja málsaðilja gæti nokkuð skriflegs málflutnings.

D ó m s o r ð :

Aðaláfrýjandi, vita- og hafnarmálastjóri, samgönguráðherra og fjármálaráðherra f. h. ríkissjóðs, greiði gagnáfrýjendum, Hochtief A/G og Vélækni h/f, kr. 149.455.000.00 með 7% ársvöxtum frá 8. júlí 1971 til greiðsludags. Fjárhæð þessi skal breytast í samræmi við þær breytingar á gengi íslenskrar krónu, sem verða vegna breytinga á stofngengi hennar og hliðstæðra ráðstafana íslenskra stjórnvalda á tímabilinu frá 8. júlí 1971 til greiðsludags. Dómskuldin þannig reiknuð skal þó eigi nema hærri fjárhæð en svarar til þeirra breytinga, sem orðið hafa á gengi íslenskrar krónu gagnvart vestur-

þýsku marki á tímabilinu frá 8. júlí 1971 til greiðsludags, miðað við sölugengi í Reykjavík.

Málskostnaður í héraði og fyrir Hæstarétti fellur niður.

S é r a t k v æ ð i

**hæstaréttardómaranna Ármanns Snævars
og Björns Sveinbjörnssonar.**

Um kröfugerð vísast til atkvæðis meiri hluta dómenda. Við erum sammála því, er greinir í I í því atkvæði um sakarlýsingu, skjöl og skjalabýðingar svo og um aðdraganda málsins og lýsingu á ágreiningsefni málsaðilja.

I.

A fundi þeim, sem haldinn var í Washington 4. og 5. apríl 1971 með gerðardómsmönnum og lögmönnum málsaðilja, virðist hafa risið ágreiningur milli lögmanna um það, hvenær endanlegar greinargerðir og gögn með kröfum þyrftu að koma fram í síðasta lagi. Sættust lögmenn á það, svo sem greinir í VIII, B í verksviðslýsingu, að „innan rímilegs tíma, áður en að málflutningi kemur, ber aðiljum að hafa afhent endanlegar greinargerðir um málsstað hvors um sig ásamt öllum gögnum og upplýsingum, sem við er stuðst...“

Fylgiskjal B, sem málsaðilja greinir mjög á um, var afhent lögmönnum aðaláfrýjanda að kveldi 23. apríl 1971. Um efni þess vísast til héraðsdóms (kafla 2.9), en fylgiskjali þessu var ætlað að renna stoðum undir kröfu 12, sem gagnáfrýjendur settu fram hinn 19. desember 1969. Fylgiskjal þetta er ríflega 400 bls., þéttritað með bókfærslutölum úr vélfærðu bókaldi Hochtief A/G, og skyldi það sýna heildarkostnað af mannvirkjagerðinni í Straumsvík eftir 17. maí 1968 til verkloka. Eru þar m. a. tilfærðar fjárhæðir, sem gagnáfrýjandinn Hochtief A/G telur eiga að koma hér undir, svo sem áætlaður hagnaður af verkinu og kostnaður vegna hlutdeildar í yfirstjórn í aðalstöðvum fyrirtækisins o. fl. Þá eru þar greindar innborganir vita- og hafnarmálastjórnar á sama tíma. Engin undirstöðugögn fylgdu skjali þessu.

Lögmenn aðaláfrýjanda kröfðust þegar í stað frests á fyrirhuguðu þinghaldi til vitnaleiðslu, er hefjast skyldi í New York hinn 4. maí, með því að þeim væri nauðsynlegt að láta fram fara rækilega könnun á skjalinu, þar sem það yrði brotið til mergjar af sérfróðum mönnum. Án slíkrar allsherjar rannsóknar töldu þeir sér eigi fært að spyrja vitni, sem leiða átti, m. a. út af þessu skjali, né halda uppi rökstuddum málflutningi út af því. Er erindi lögmanna aðaláfrýjanda til gerðardóms frá 25. apríl 1971 tekið að mestu upp í héraðsdóm. Meiri hluti gerðardómsmanna hafnaði þessari kröfu 27. apríl s. á. Lögmenn aðaláfrýjanda undirrituðu 30. apríl 1971 greinargerð sína til gerðardóms, er þeim bar að skila samkvæmt verkswiðslýsingu. Í greinargerðinni eru settar fram ýmsar efnislegar athugasemdir við fylgiskjal B, svo sem rakið er í hinum áfrýjaða dómi. Jafnframt héldu lögmenn aðaláfrýjanda til streitu ósk sinni um frest til að kanna það skjal og gagnrýna það á grundvelli slíkrar könnunar. Um þetta atriði var sérstaklega fjallað fyrir gerðardóminum 4. maí 1971. Gerðu lögmenn beggja aðilja þá grein fyrir afstöðu sinni til framangreindrar kröfu aðaláfrýjanda um frest og reifuðu sjónarmið sín og lagarök. Gerðardómsmenn spurðu og lögmennina nánar um ýmis atriði, sem vörðuðu kröfu þessa samkvæmt því, er greinir í endurriti úr þinghaldi þessu. Staðhæfði lögmaður gagnáfrýjenda fyrir gerðardómi þennan dag, að bókhaldið og reikningsfylgiskjölin hefðu ávallt verið tiltæk til athugunar fyrir aðaláfrýjanda og þau væru enn tiltæk. Síðan sagði hann: „En tímans vegna, og með tilliti til þeirra tímatakmarkana, sem fyrir okkur munu verða (svo), þegar þinghaldinu lýkur, þá mundi (svo) ég leggja til, að óháð endurskoðun, ef hún telst nauðsynleg, og ef varnaraðili (þ. e. aðaláfrýjandi) óskar eftir henni, verði undirbúin og framkvæmd nú þegar...“ Enn fremur fórust lögmanninum svo orð: „Það er tillaga mín, að þetta verði framkvæmt við fyrstu hentugleika, ef það telst nauðsynlegt, þannig að unnt sé að ljúka því svo tímanlega, að þessi gerðardómur geti tekið tillit til þess við endanlegar yfirveganir sínar“. Í málflutningi lögmanns aðaláfrýjanda fyrir gerðardóminum sama dag fylgir

hann enn eftir kröfu um frestun í því skyni að láta framkvæma rannsókn á fylgiskjali B. Bendir hann á, að lögmenn aðaláfrýjanda hafi búist við því, er þeir samþykktu málsmeðferð, m. a. VIII B í verksviðslýsingu, að gögn þau, er gagnáfrýjendur legðu fram, væru gleggri til yfirlits en fylgiskjal B reyndist vera, og með því sniði, sem hann taldi venjulegt í slíkum viðskiptum. Lögmaðurinn ítrekaði enn fremur ýmsar efnislegar athugasemdir við fylgiskjal B. Hann skýrði það og nánar, hvað fólgið væri í þeirri endurskoðun, sem aðaláfrýjandi átti við. Um það segir m. a. svo í endurriti af þinghaldinu: „Við eigum ekki einungis við það, að bera þurfi saman, að þessar tölur séu réttar. Það er að brjóta niður tölurnar, sem er vandamálið og að fá fram það, sem við mundum kalla sæmilega lýsingu á kostnaðarliðunum. Það eru ýmsir liðir, til dæmis vinnuvélar verktakans sjálfs á hærri töxtum. Svona liður mundi augljóslega þurfa mjög náinnar athugunar við. Það er þetta, sem við höldum, að muni taka mjög verulegan tíma fyrir endurskoðanda að framkvæma og síðan fyrir okkur að athuga niðurstöður af verki endurskoðandans“. Í þessari málsreifun kom fram, að lögmaður aðaláfrýjanda gat ekki sætt sig við, að hin umrædda endurskoðun tæki aðeins til tímabilsins eftir 17. maí 1968, heldur ætti hún að ná til verksins alls. Skiptar skoðanir voru um það hjá lögmönnum aðilja, hversu langan tíma þessi endurskoðun mundi að öllum líkindum taka, og sýnist það hafa skipt verulegu máli í því efni, að lögmenn lögðu mismunandi skilning í hugtakið endurskoðun í þessu sambandi.

Er lögmenn höfðu reifað og rætt þessa kröfu, þinguðu gerðardómsmenn sín á milli um þennan þátt málsins. Var það niðurstaða þeirra, að málinu skyldi haldið áfram. Meginatriðin í afstöðu gerðardómsins koma fram í þessum orðum formælanda dómsins: „Við teljum ekki, að viðeigandi væri að gefa öðrum hvorum aðilanna fyrirsmáli um að framkvæma endurskoðun. Við teljum, að ef deila verði um fjárhæð tjónsins, þá ætti varnaraðili að sýna fram á, eins og hann hefir bent á í dag, til dæmis að færsla í sambandi við vátryggingar sé vafasöm eða að færsla í sambandi við áætlan . . . fastakostn-

að sé vafasöm, að á grundvelli gerðra krafna og framlagðra sannana ætti hnan að bera fram sérstök mótmæli og síðan, ef gerðarmennirnir ákveða, að í slíku tilfelli ætti endurskoðun, hvort sem er til fulls eða að einhverju takmörkuðu leyti, að fara fram, þá mundum við mæla svo fyrir, að við mundum verða að fresta málinu, þar til árangur slíkrar endurskoðunar hefði verið lagður fyrir okkur, þannig að við gætum komist að skynsamlegri niðurstöðu“.

Hinn 10. maí 1971 áréttaði lögmaður aðaláfrýjanda það viðhorf sitt, að „ákvörðun hafi verið frestað um þetta kostnaðarmál“. Síðar kveður hann svo að orði: „Við erum ekki í aðstöðu til að yfirheyra neitt vitni um þetta kostnaðarskjal vegna þess, eins og við höfum sagt, og ég óska ekki að endurtaka það, að það er hvorki hæft til skilnings né heldur höfum við haft nægilegan tíma til að reyna að skilja það, og þess vegna verðum við að mótmæla því mjög eindregið, að nokkurt vitni beri nokkuð í sambandi við þetta skjal, þar sem okkur er einfaldlega engin leið að vita, hvort framburður þess er réttur eða rangur, eða að kanna hann með samanburði eða spyrja út frá honum, nema sú rannsóknaraðgerð, sem við nefndum í byrjun þessa gerðardómsmáls verði framkvæmd“. Þessa athugasemd tók gerðardómurinn til sérstakrar úrlausnar. Var það niðurstaða hans, að þinghaldi skyldi fram haldið og vitni yfirheyrð, en lögmaður aðaláfrýjanda gæti, ef hann óskaði, áskilið sér rétt „til að gagnspyrja hvaða vitni sem er, hvort heldur nú eða á síðara stigi málsins . . .“ Setti lögmaðurinn þegar fram slíkan áskilnað um rétt sinn „til að gagnspyrja eftir að fullkomin rannsókn á reikningunum hefir átt sér stað, sem gæti, eins og ég segi, tekið nokkra mánuði“.

Eftir að vitnið Günther Kaltenborn hafði verið yfirheyrt um málavexti, er bókað svo eftir lögmanni aðaláfrýjanda: „ . . . við höfum verið settir í verulega erfiða aðstöðu . . . varðandi þessa reikninga. Einhverjar tölur hafa verið gefnar upp, sem við höfum einfaldlega ekki haft neitt tækifæri til þess að kanna“.

Lögmaður aðaláfrýjanda áréttaði framangreindan áskilnað í þinghaldi 14. maí 1971, og í vörn lögmannna aðaláfrýj-

anda 9. júní s. á. héldu þeir enn fast við áskilnað sinn um að láta rannsaka reikningana fyrir allan samningstímann og gagnspyrja bókhaldssérfræðing gagnáfrýjanda, ef fylgiskjal B yrði talið hafa nokkurt gildi í málinu.

II.

Bókanir þær um afstöðu gerðardóms 4. og 10. maí 1971 til kröfu aðaláfrýjanda um frest til könnunar á fylgiskjali B eru hvergi nærri skýrar. Er nærlægast að skýra þær svo, að gerðardómurinn hafi ætlað sér að meta þetta úrlausnarefni síðar og mæla fyrir um hina svonefndu endurskoðun, ef til kæmi, og veita þá frest í því skyni. Samkvæmt gögnum máls er eigi sýnilegt, að fullnaðarafstaða hafi verið tekin til þessa máls við lok þinghalda 19. maí 1971.

Að þessu atriði er ekki vikið í úrskurði gerðardómsins frá 8. júlí 1971, svo sem þó hefði mátt vænta, en þar er byggt á fylgiskjali B, þótt ekki sé öll fjárhæð þess tekin til greina. Um þetta fylgiskjal sérstaklega segir svo í úrskurði gerðardóms: „Við höfum hlýtt á framburð þess manns, sem færði bækurnar frá 1. júní 1968, og við teljum þær sýna nákvæmlega hinn beina kostnað verktaka af verkinu frá þeim degi að telja. En þó dæmum við ekki alla þá upphæð, sem eftir er leitað. Við teljum, að í byrjun hafi verið um að ræða vanhöld af hálfu verktakans við væðingu til verksins og stjórn þess fyrsta kastið, og auk þess er okkur ljóst, að endurskoðun á bókhaldinu hefur ekki átt sér stað. Af þessum ástæðum munum við ekki dæma nema um tvo þriðju hluta upphæðarinnar, sem krafist er, og þá að sjálfsögðu að frádregnum öllum fjárhæðum, er verktaka hefur (svo) þegar verið greiddar. Við erum sannfærðir um, að um skaða var að ræða, og þó að þessi upphæð bæti verktaka hann væntanlega ekki að fullu, er það skoðun okkar, að hinar tildæmdu bætur, eins og þær hafa verið ákveðnar, feli í sér einu rökréttu og sanngjörnu leiðina til lagfæringar. Með vísan til þessa úrskurðum við verktakanum ísl. kr. 136.600.000“.

Um forsendur úrskurðarins að öðru leyti, að því er varðar fylgiskjal B, vísast til héraðsdóms.

III.

Úrlausn gerðardóms um framangreinda kröfu gagnáfrýjenda, þ. e. kröfu 12, fylgiskjal B, er fáorð og næsta almenns efnis. Er þar ekki vikið að neinum sérgreindum atriðum í fylgiskjali B, þ. á m. eigi að þeim atriðum, sem aðaláfrýjandi gagnrýndi sérstaklega við meðferð málsins. Krafa þessi var meginkrafa málsins, að því er fjárhæð varðar. Með vísan til þess, er fyrr greinir um endurrit úr þinghöldum gerðardóms 4. og 10. maí 1971, þykja lögmenn aðaláfrýjanda hafa mátt skilja yfirlýsingar gerðardómsmanna svo, að gerðardómsmenn hefðu eigi tekið fullnaðarafstöðu til kröfu aðilja um frest til könnunar á fylgiskjali B. Var sá skilningur eðlilegur frá sjónarmiði lögmanna aðaláfrýjanda, að í yfirlýsingum gerðardómsmanna fælist, að þeir mundu af sjálfsdáðum taka þetta atriði til úrlausnar á lokastigi máls í ljósi þess, er fram kom við þinghöldin 4.—19. maí í New York og í sóknar- og varnarskjölum málsaðilja í júnímánuði. Að vísu hefði verið varlegra af lögmönnum aðaláfrýjanda að krefjast sérstaks úrskurðar gerðardómsmanna um þetta efni í lok þinghaldsins 19. maí, en áskilnaður þeirra og allur málflutningur sýndi fullvel, að þeir héldu kröfu sinni um frestun til könnunar fylgiskjals B til streitu og höfðu á engan hátt horfið frá henni.

Með því að gerðardómsmenn tóku málið til meðferðar m. a. á grundvelli fylgiskjals B, er sýnt, að þeir hafa hafnað að fullu kröfu aðaláfrýjanda um frest til könnunar skjals þessa. Er þá athugunarefni, hvort þetta hefur verið röng úrlausn, er varði því, að gerðardómsúrskurður teljist eigi bindandi fyrir aðaláfrýjanda.

Í II. hluta, 75. gr. verksamnings málsaðilja, sem undirritaður var 7. og 19. apríl 1967, segir svo: „Eftir því sem við verður komið, ber að túlka samning þennan samkvæmt samningsgögnum þessum og að öðru leyti ákvarðast bygging, túlkun, beiting, svo og gildi gagna þessara samkvæmt íslenskum lögum“. Í 67. gr. verksamningsins skuldbinda aðiljar sig til að leggja í gerð allan ágreining milli þeirra „í sambandi við eða út af verksamningnum eða framkvæmd verksins“,

og skyldi gerð hlíta reglum gerðardómsstofnunar Alþjóðaverslunarráðsins (ICC). Í 16. gr. reglna Alþjóðaverslunarráðsins um gerðardóma segir, að málsmeðferð fyrir gerðardómi á vegum stofnunarinnar hlíti reglum þeim, er stofnunin hafi um þá sett, en þar sem reglur þessar nái ekki til, gildi „ákvæði þeirra réttarfarslaga, er aðilar hafa valið, eða ef um slíkt val er ekki að ræða, ákvæði laganna í því landi, þar sem gerðarmaður þingar í málinu“. Samkvæmt verk-sviðslýsingu skyldi Reykjavík teljast varnarþing málsins, og hafa málsaðiljar verið á einu máli um, að reglur íslensks réttar gildi um málsmeðferðina að svo miklu leyti sem reglur Alþjóðaverslunarráðsins eða ákvæði verk-sviðslýsingar mæli eigi annan veg. Verður þetta lagt til grundvallar dómi í málinu.

Það er grundvallarregla íslensks réttar, að veita skuli málsaðilja, hvort sem er fyrir dómstóli eða gerðardómi, kost á að tjá sig um hvert það málsskjal, sem fram er lagt. Fylgiskjal B var afhent lögmonnum aðaláfrýjanda 11 dögum, áður en þinghald skyldi hefjast í New York. Skjal þetta er umfangsmikið og varðar háar fjarlægðir, enda helsti uppistöðuþáttur í kröfugerð gagnáfrýjenda á hendur aðaláfrýjanda fyrir gerðardóminum. Því er áður lýst, að engin undirstöðugögn fylgdu skjali þessu. Samkvæmt þeim gögnum, sem liggja fyrir Hæstarétti, er eigi sýnt, að af hálfu gagnáfrýjanda hafi neinar sjálfstæðar skýringar, sem að verulegu haldi komu, verið settar fram um einstakar fjárhæðir samkvæmt fylgiskjali B, áður en þinghaldið 4. maí 1971 hófst, en nauðsyn bar til nokkurrar reifunar á skjali þessu þegar á því stigi. Olli þetta því, að fyrirsvarsmönnum aðaláfrýjanda var örðugra en ella hefði verið að brjóta þetta skjal til mergjar. Forráðamenn aðaláfrýjanda voru að vísu gerkunnugir því verki, sem hér um ræðir, og þeir höfðu fengið í hendur kröfu 12 hinn 19. desember 1969. Á hitt er að líta, að þótt lögmennt aðaláfrýjanda hefðu hafist handa um að láta framkvæma ræki-lega könnun á fylgiskjali B, þegar eftir að þeim barst það, hefur það líkur gegn sér, að könnun, sem að gagni hefði komið, hefði verið lokið fyrir 4. maí 1971, enda varðar skjalið

flókin verkfræðileg atriði og þarfnast gaumgæfilegrar úrvinnslu frá tæknilegu, bókfærslulegu og lögfræðilegu sjónarmiði. Á það ber að benda í þessu sambandi, að lögmaður gagnáfrýjenda lýsti sig eftir því sem bókað er eftir honum í þinghaldi 4. maí 1971 eigi andvígán því, að svonefnd endurskoðun á fylgiskjali B færi fram, ef hún teldist nauðsynleg, og virðist hann hafa verið ásáttur um, að stuttur frestur yrði þá veittur í þessu skyni.

Þegar öll þau atriði eru virt, sem hér að framan eru rakin, verður að fallast á þau rök aðaláfrýjanda, að eigi hafi verið rétt hjá gerðardómsmönnum að hafna kröfu aðaláfrýjanda um frest til könnunar á fylgiskjali B, sem gerðardómsmenn byggðu þó á verulegu leyti í úrskurði sínum. Telja verður, að þetta hafi valdið því, að eigi varð við komið af hálfu aðaláfrýjanda að gagnspyrja vitni, og bitnaði það einnig á málflutningi af hans hálfu um fylgiskjalið. Fékk hann því eigi viðhlítandi aðstöðu til að tjá sig um þennan mikilvæga kröfubátt. Vegna þessa annmarka á málsmeðferð fyrir gerðardómnum var aðaláfrýjanda valdið slíkum réttarspjöllum, að eigi verður hjá því komist að fallast á þá kröfu hans, að úrskurður gerðardómsins frá 8. júlí 1971, sem mál þetta fjallar um, sé eigi bindandi fyrir hann. Leiðir það til þess, að sýkna ber aðaláfrýjanda af kröfum gagnáfrýjenda í máli þessu, án þess að aðrir þeir annmarkar á úrskurði gerðardómsins og málsmeðferð fyrir gerðardómi, sem aðaláfrýjandi hefur borið fyrir sig, komi til úrlausnar.

Rétt þykir, að málskostnaður í héraði og fyrir Hæstarétti falli niður.

Við erum sammála þeim athugasemdum við meðferð máls í héraði, sem greinir í atkvæði meiri hluta dómenda.

D ó m s o r ð :

Aðaláfrýjandi, vita- og hafnarmálastjóri, samgöngu- ráðherra og fjármálaráðherra f. h. ríkissjóðs, á að vera sýkn af kröfum gagnáfrýjenda, Hochtief A/G og Vél- tækni h/f, í máli þessu.

Málskostnaður í héraði og fyrir Hæstarétti fellur niður.

Dómur bæjarþings Reykjavíkur 24. janúar 1973.**1.0.**

1.1. Mál þetta er höfðað hér fyrir bæjarþinginu með stefnu, þingfestri 30. september 1971. Munnlegur málflutningur fór fram í málinu dagana 23.—25. nóvember 1972, og var málið dómtekið að honum loknum. Málið var þó endurupptekið þann 8. janúar s.l., og voru þá nokkur ný gögn lögð fram í málinu, og gengið var á vettvang. Endurflutningur fór síðan fram á þeim degi og málið dómtekið á ný að honum loknum. Enn var málið endurupptekið 24. janúar 1973. Var varnaraðild málsins þá breytt að nokkru með samþykki umboðsmanna aðilja í það horf, sem nú er. Enn fremur voru lögð fram nokkur skjöl, en að því búnu var málið dómtekið.

Stefnandi máls þessa er Sigurgeir Sigurjónsson hæstaréttarlögmaður f. h. fyrirtækjanna Hochtief A/G, Essen, Vestur-Pýskalandi, og Véltekni h/f, Reykjavík.

Stefndi er vita- og hafnarmálastjóri, samgönguráðherra og fjármálaráðherra f. h. ríkissjóðs.

Dómkröfur stefnenda eru þær, að stefndi verði dæmdur til að greiða þeim kr. 149.455.000.00 ásamt 7% ársvöxtum frá 8. júlí 1971 til greiðsludags auk málskostnaðar að skaðlausu að mati dómsins. Þá er og krafist viðurkenningar dómsins fyrir því, að framangreindri upphæð beri að breyta samkvæmt hvers kyns gengislækkun, sem verða kunni, áður en hún sé greidd. Loks er krafist málskostnaðar að skaðlausu að mati dómsins.

Stefndi hefur krafist sýknu af öllum dómkröfunum og málskostnaður úr hendi stefnenda að mati réttarins.

Sátt hefur verið reynd í máli þessu, en viðleitni í þá átt hefur engan árangur borið.

Taka ber fram, að mestur hluti málsskjala er á enskri tungu. Þau skjöl, sem talin voru skipta mestu máli, hafa verið þýdd og þær þýðingar verið fram lagðar í málinu. Þýðingar þessar hafa annast ýmist Hjörtur Torfason hæstaréttarlögmaður eða Hilmar Foss, báðir löggiltir skjalapýðendur. Í málavaxtalýsingu þeirri, sem hér fer á eftir, verður stuðst við umræddar þýðingar jöfnum höndum, án þess að þess verði getið í hverju einstöku falli. Þetta á þó ekki við um þau ákvæði verksamningsins, sem rakin eru í 2. 3. Þar er ekki um þýðingu löggilts skjalapýðanda að ræða.

2.0.

2.1. Með verksamningi, dags. 7. apríl 1967 og undirrituðum 7. og 19. apríl sama ár, tóku stefnendur sameiginlega að sér að byggja

hafnarmannvirki í Straumsvík. Verksamningurinn var byggður á grundvelli tilboðs verktaka, útboðsgagna verkkaupa og samningsdraga. Samningsgreiðslur voru í aðalatriðum grundvallaðar á magntölum og einingarverðum, og skyldi greiða fyrir verkið eftir því sem verkinu miðaði áfram. Endanlegt tilboðsverð stefnenda í verkið var rúmlega 150 milljónir auk rúmlega 13 milljóna í formi tollendurgreiðslna.

Sjálfstætt verkfræðifyrirtæki var ráðið af hálfu verkkaupa, sem átti að sjá um hönnun verksins og eftirlit með mannvirkjagerð. Það verkfræðifyrirtæki átti enn fremur m. a. að úrskurða um atriði milli aðilja, sem upp kynnu að koma á samningstímabilinu, og voru úrskurðir þess taldir, með nokkrum undantekningum, bindandi fyrir aðiljana, á meðan á verkinu stóð.

Verkið hófst vorið 1967, og því lauk í nóvember 1969.

Á verktímanum komu upp margs konar erfiðleikar við framkvæmd verksins. Verktaki taldi ýmsa af þessum erfiðleikum gefa sér rétt til bóta og framlengingar á verktímanum. Gerði hann kröfur þar að lútandi, og úrskurðaði verkfræðifyrirtækið um þær kröfur. Verktakinn vildi ekki una niðurstöðum verkfræðifyrirtækisins að öllu leyti, og skaut hann því máli sínu til gerðardóms á vegum gerðardómsstofnunar Alþjóðaverslunarráðsins (ICC) í París með beiðni 6. júlí 1970, en verksamningurinn gerði einmitt ráð fyrir slíkri meðferð deilumála.

Umrædd gerðardómsstofnun veitir ýmsar fyrirgreiðslur og setur starfsreglur án þess þó að hafa bein afskipti af störfum gerðarmanna við úrlausn gerðarmála.

Kröfugerð verktakans fyrir gerðardóminum voru annars vegar bætur (og einnig að skilafrestur yrði veittur) út af tilteknum afmörkuðum atburðum, sem taldir voru hafa gerst fyrir 17. maí 1968. Hins vegar setti verktaki fram kröfu um, að greiddur yrði allur kostnaður við framkvæmd verksins frá 17. maí 1968 til verkloka (svonefnd krafa nr. 12), og var sú krafa langstærst. Einnig í þessu tilviki var gerð krafa um skilafrest á verkinu. Verktaki setti fram varakröfu við kröfu nr. 12 (í 8 liðum), og var varakrafan í því tilviki byggð á kostnaði vegna tiltekinna atburða, sem sagðir voru hafa átt sér stað eftir 17. maí 1968 (hér eftir nefnd varakrafa 12).

Gerðardóm í málinu skipuðu þrír menn, einn tilnefndur af hvorum aðilja og einn sameiginlega. Gerðarmenn héldu fyrst óformlegan fund með umboðsmönnum aðilja í Lissabon, Portúgal, 8.—9. mars 1971, og var þá rætt um fyrirhugaða meðferð málsins og

fleiri atriði. Annar fundur var haldinn í Washington D.C. 4.—5. apríl 1971. Varð þá samkomulag milli aðilja um svonefnda verk-sviðslýsingu, en hún hefur m. a. að geyma stutta lýsingu á deilu-atriðum aðilja og nokkur atriði um meðferð málsins. Í verk-sviðs-lýsingu þessari er gengið út frá því, að unnt yrði að þinga í mál-inu frá og með 3. maí 1971 og að gögnum og fyrstu greinargerðum yrði skilað, hæfilega löngu áður en málflutningur hæfist.

Þingað var í málinu 4.—19. maí 1971 í New York, Bandaríkjun-um. Fóru þá m. a. fram vitnaleiðslur, og lögð voru fram gögn og greinargerðir. Skriflegur málflutningur fór síðan fram 7.—9. júní 1971 og aftur viku síðar. Skiptust aðiljar þá á sóknar- og varnar-skjölum.

Gerðardómurinn var kveðinn upp í byrjun júlí 1971, og samkvæmt honum var verkkaupa m. a. gert að greiða verktaka tæpar 150 milljónir króna. Einn gerðarmanna skilaði sératkvæði. Niðurstaða hans var í verulegum atriðum frábrugðin niðurstöðum meiri hlutans. Verður ekki fjallað frekar um það sérálit í máli þessu.

Hér fyrir dómi gera stefnendur kröfu í samræmi við niðurstöð-ur gerðardómsins. Stefndi telur, að gerðardómurinn sé ógildur og ekki þannig vaxinn, að unnt sé að veita honum aðfararhæfi hér á landi. Er þetta tilefni deilumáls þess, sem rekið er hér fyrir dómi.

2.2. Straumsvíkurhöfn er byggð samkvæmt ákvæðum hafnar- og lóðarsamnings frá 28. júlí 1966 milli Hafnarfjarðarkaupstaðar og Íslenska Álfélagsins h/f. Ákvæði þessi kveða svo á, að Hafnar-fjarðarkaupstaður skuli byggja og reka höfnina, en Íslenska Álfélagið h/f hafa forgang varðandi afnot hennar, eftir því sem til þurfi vegna flutninga að og frá álbræðslu félagsins, sem þar er. Einnig eru ákvæði um það, hvenær byggingu hafnarinnar skyldi það langt komið, að unnt verði að afferma skip við hana, og hve-nær henni eigi að vera að fullu lokið. Kveðið er á um það, að Ís-lenska Álfélagið h/f skuli endurgreiða byggingarkostnað hafnar-innar á 15 árum, en vera þess í stað laust undan vörugjöldum í höfninni í 25 ár. Vita- og hafnarmálaskrifstofan skyldi standa fyrir framkvæmdum við byggingu hafnarinnar f. h. Hafnarfjarð-arkaupstaðar.

Fyrirtækinu Christiani og Nielsen A/S í Kaupmannahöfn, Dan-mörku, var falin hönnun og eftirlit með framkvæmdum, en ásamt þessu fyrirtæki starfaði verkfræðifyrirtækið Fjarhitun í Reykja-vík, sem annaðist eftirlit á staðnum undir stjórn Péturs Guðmunds-sonar verkfræðings.

Í greinargerð stefnda kemur fram, að verkið hafi verið hannað sumarið 1966. Útboðsgögn hafi verið send út í október sama ár, en umrætt fyrirtæki, Christiani og Nielsen A/S, hafi einnig gengið frá útboðsgögnum í samráði við byggingarnefnd hafnarinnar. Útboðsgögn þessi voru m. a. byggð á samningsformi Alþjóðasambands verkfræðinga (FIDIC), og var gert ráð fyrir einingarverðum, en endanleg verklaun greiddust að mestu á grundvelli mælds magns og þessara tilboðsverða, jafnóðum og verkinu vatt fram.

Tilboðin í Straumsvíkurböfn voru opnuð 7. janúar 1967. Fyrirtækin Hochtief A/G, Essen, og Veltækni h/f, Reykjavík, þ. e. stefnendur máls þessa, buðu sameiginlega í verkið og voru taldir lægstbjóðendur. Tilboð verktakans er grundvallað á útboðsgögnum, sem verkkaupi hafði látið útbúa. Jafnframt kemur fram í tilboði verktakans, að verktakinn hafði kynnt sér aðstæður á vettvangi.

Gengið var frá samningum við fyrirtækin 7. apríl 1967, og skyldi verkið hefjast þá um vorið. Verktími var áætlaður um tvö ár, en lengd verktíma var raunar umdeildur. Rétt er að geta þess hér, að stefnendur, fyrirtækin Hochtief A/G og Veltækni h/f, hættu öllu samstarfi og gerðu skuldaskil með samningi, dags. 7. og 14. júní 1968. Samningur þessi hefur verið lagður fram í málinu, en ekki gafst tími til að þýða hann. Til skýringar þykir rétt að rekja hér kafla úr samningi þessum, eins og hann hljóðar á enskri tungu:

„WHEREAS Hochtief and Veltaekni have entered into an agreement of the joint preparation and submission of a tender for the Straumsvík Harbour Project and WHEREAS the Harbour and Lighthouse Administration of Iceland has accepted such tender and entered into a contract with Hochtief and Veltaekni of the execution of the works related to the Straumsvík Harbour dated 7-4-1967 and WHEREAS Hochtief and Veltaekni have entered into a Joint Venture Agreement dated 10th May, 1967 providing inter alia for a participation in profit and loss by Hochtief of 80% and Veltaekni of 20% (Clause II of the Joint Venture Agreement) and further that none of the parties can terminate the Joint Venture Agreement unless all rights and obligations arising from the Agreement are terminated (Clause X of the Joint Venture Agreement) and WHEREAS during the progress of works Veltaekni asked by letter dated 3rd April 1968 to withdraw their partnership in the Joint Venture „according to special circumstances“ which are solely due to Veltaekni's own business transactions and WHEREAS Hochtief will perform the execution of the works for

the Straumsvík Harbour by itself and WHEREAS Hochtief declared in a meeting of 9th May 1968 its readiness to release Veltaekni from the Joint Venture with effect from 15th May 1968 on a friendly and amicable basis and WHEREAS the balance of the Joint Venture prepared as per 31-3-1968 shows a loss of Is. Kr. 31.691.902.80 out of which 20% equal to Is. Kr. 6.338.380.56 are the 20% share of Veltaekni and are payable by Veltaekni to Hochtief and it is anticipated that a balance as per 31st May 1968 will show an amount of approximately the same figure payable by Veltaekni to Hochtief.

Taking into account the actual financial situation of Veltaekni, Hochtief and Veltaekni agree as follows:

Clause I — The Joint Venture shall be terminated with effect from 15th May 1968 on. The termination of the Joint Venture Agreement dated May 10th 1967 shall be subject to and conditioned by the fulfillment of the obligations and undertakings assumed by Veltaekni under the present agreement.

Clause II — Despite of the terms of the Joint Venture Agreement dated May 10th 1967 Veltaekni shall not participate in the loss incurred in the performance of the works of the Joint Venture. Participation in future profit if any shall be excluded likewise . . .

Clause IX — Veltaekni assigns and transfers to Hochtief all rights and claims arisen or further arising out of the contract with the Harbour and Lighthouse Administration of Iceland dated 7-4-67 on the execution of the works for the Straumsvík Harbour and all further contracts, sub-contracts, agreements whatsoever entered into by the Joint Venture Hochtief Veltaekni with other parties in relation to or in connection with the aforesaid contract dated 7-4-1967. Veltaekni expressly renounces and waives its rights and claims out of or in connection with the aforementioned contracts, sub-contracts and agreements whatsoever of Joint Venture Hochtief-Veltaekni."

Pá gerðu stefnendur annan samning sín á milli 23. febrúar 1970. Samningur þessi varpar nokkru ljósi á það, hvers vegna Veltaekni h/f var enn aðili að gerðarmálinu þrátt fyrir aðurnefnd skuldaskil milli stefnenda. Því þykir rétt að rekja hér nokkurn hluta samningsins, sem raunar einnig liggur hér fyrir í málinu aðeins á enskri tungu:

" . . .

ARTICLE 1 The Agreement of the Resolution of the Joint Venture Hochtief — Veltaekni Straumsvík Harbour Contruction dated

June 7th/14th 1968 shall have effect amongst the Parties hereto despite the fact the Harbour and Lighthouse Administration of Iceland has not given the agreements provided under Clause XI of the aforesaid Agreement.

ARTICLE 2 In respect of the relations to the Harbour and Lighthouse Administration of Iceland and/or other Third Parties Hochtief shall be entitled to conduct all and every business alone but using further the name „Joint Venture Hochtief — Veltaekni Straumsvik Harbour Construction“ or in short „Joint Venture Hochtief — Veltaekni“ as far as matters arising out of or connected with the performance of the Contract for the Straumsvik Harbour Construction are concerned.

ARTICLE 3 The Parties expressly agree that result of any action, claim or other performance of Hochtief in the continuation of the Works or related thereto since the resolution of the Joint Venture with effect from May 15th, 1968 shall be due internally only to Hochtief and Veltaekni renounces any and every right, claim or title thereto and further declares to be not more entitled to any right, claim or demand of whatsoever with the Joint Venture of the Straumsvik Harbour Construction or its resolution or the works or otherwise in connection with the performance of the Straumsvik Harbour Contract.

...“

Verk það, sem hér um ræðir, er nánar tiltekið bygging hafnarmannvirkja í Straumsvíkurhöfn, skammt sunnan Hafnarfjarðarkaupstaðar. Meginhluti mannvirkisins er 350 metra langur varnargarður úr hraunfyllingu með grjótvörn að utan. Innan á varnargarðinn skyldi gerður 260 metra langur steinsteypur hafnarbakki (viðlegukantur). Þessi hafnarbakki skyldi þannig gerður: Neðan sjávar átti að gera sléttan og traustan botn á fyrirfram afmörkuðu svæði á tæplega 13 metra dýpi miðað við stórstraumsfjöru-borð. Síðan skyldi fleyta þangað sívölum steypum kerjum, 20 talsins, og sökkva þeim niður á botninn, þannig að þau mynduðu beina röð við viðleguplássið og beygi síðan og loki bryggjuhausnum. Ker þessi átti verktaki að steypa í sérstökum slipp, þannig að gerð þeirra var að mestu óháð öðrum verkþáttum. Því næst átti að fylla kerin með jarðvegi (möl) og tengja þau saman, en steypa síðan ofan á þau bryggjugólf. Breidd hafnargarðsins að ofan skyldi vera um 40 metrar frá viðlegukanti að grjótvörn.

Í tilboði verktaka fólst einnig ýmis frágangur og lagnir á bakk-anum. Enn fremur átti að jafna land milli hafnarmannvirkis og

álbræðslumannvirkjanna. Loks átti tilboðsgjafi að annast dýpkunnarframkvæmdir í höfninni.

2.3. Eins og áður er minnst á, var umræddur verksamningur byggður á samningsformi Alþjóðasambands verkfræðinga. Samningur þessi er umfangsmikill. Í dómi þessum þykir aðeins fært að rekja þau ákvæði samningsins, sem helst reyndi á síðar í málinu. Fara þau hér á eftir í lauslegri þýðingu:

„12. Ganga skal út frá því, að verksali hafi, áður en hann gerði tilboð sitt, sannfært sig um, að tilboð hans í verkið sé rétt og fullnægjandi og sömuleiðis einingarverð og önnur verð, sem fram eru sett í magnsundurliðunarskrá og verðskrá (ef nokkur er), en þau einingarverð og önnur verð, er þar eru, skulu, nema annað sé tekið fram í samningi, bæta honum upp kostnað af öllum skyldum hans samkvæmt samningnum og af öllum hlutum og eignum, sem nauðsynleg eru til þess að ljúka og halda verkinu við af vandvirkni. Komi samt sem áður í ljós, meðan á framkvæmd verksins stendur, ófyrirséðar tálmanir á vinnustað eða utanaðkomandi hindranir, sem með sanngirni má ætla, að reyndur verksali hefði ekki átt að geta séð fyrir, skal verksalinn án tafar gera staðgengli ráðgjafarverkfræðingsins skriflega aðvart um þetta, og telji ráðgjafarverkfræðingurinn, að með sanngirni hefði ekki mátt ætla, að reyndur verksali hefði átt að geta séð þær fyrir, skal ráðgjafarverkfræðingurinn gefa út viðurkenningu og verkkaupinn greiða aukin útgjöld verksala, er hann hefur orðið fyrir vegna slíkra aðstæðna, þar með talin réttmæt og hæfileg útgjöld, a) vegna kostnaðar við framkvæmdir á fyrirmælum, sem ráðgjafarverkfræðingurinn hefur gefið verksala í þessu sambandi, b) kostnaður verksala við framkvæmdir á réttmætum aðgerðum, sem verksali kann að hafa gripið til, þótt hann hafi ekki haft sérstök fyrirmæli ráðgjafarverkfræðingsins, í því skyni að ráða fram úr aðstæðum, sem fyrir hendi voru.“

„44. Framlenging skilafrests.

Ef aukaverk, viðbótarvinna hvers konar eða aðrar sérstakar kringumstæður, hverjar svo sem þær eru, gera það að verkum, að sanngjarnt megi telja að veita verksalanum framlengingu skilafrests á verkinu, skal ráðgjafarverkfræðingurinn ákveða, hver sú framlenging skuli vera. Ráðgjafarverkfræðingurinn er ekki skyldur að taka til greina nein aukaverk, viðbótarvinnu eða sérstakar kringumstæður, nema verksalinn hafi innan 28 daga, eftir að slík

uppbótavinna var hafin eða slíkar kringumstæður voru fyrir hendi, eða eins skjótt þar á eftir og tök voru á, afhent staðgengli ráðgjafarverkfræðingsins nákvæma greinargerð um kröfu á framlengingu á skilafresti, þar sem gerð er grein fyrir, hve langan frest hann telur sér bera, svo að unnt sé þá þegar að rannsaka kröfugerðina.“

„52. Verðlagning breytinga.

1) Ráðgjafarverkfræðingurinn skal ákveða þá upphæð (ef einhver er), sem að dómi hans ætti að bæta við eða draga frá samningsupphæðinni vegna aukinna framkvæmda eða brottfellingu framkvæmda eftir fyrirmælum hans. Allar slíkar framkvæmdir skulu verðlagðar í samræmi við verðlag samningsins, ef það getur átt við að dómi ráðgjafarverkfræðingsins. Sé ekki í samningnum einingarverð, sem eiga við aukavinnuna, skulu verksali og ráðgjafarverkfræðingur koma sér saman um hæfilegt verð. Verði ekki samkomulag, ákveður ráðgjafarverkfræðingurinn það verð, sem að dómi hans er rétt og sanngjarnt.“

„65. Óviðráðanleg atvik.

Ákvæði þessarar greinar skulu hafa forgang fram yfir öll önnur ákvæði samningsins.

Engin ábyrgð vegna stríðs o. s. frv.

1) Verksali skal enga ábyrgð bera, hvorki skaðabótaábyrgð né aðra vegna eyðileggingar eða tjóns á verkinu (nema verkið, sem dæmt er ónothæft, samkvæmt skilyrðum 39. gr., áður en hin óviðráðanlegu atvik komu til), bráðabirgðavirki eða eignum, hvort heldur verkkaupa eða þriðja aðila, eða vegna meiðsla eða dauðsfalla, sem leiða beint eða óbeint af stríði (hvort sem stríðsyfirlýsing hefur verið gefin eða ekki), innrás útlends óvinaliðs, uppreisn, byltingu, borgarastyrjöld eða óeirðum) (nema meðal eigin starfsmanna verksala) (en allt þetta nefnist hér á eftir óviðráðanleg atvik), og verkkaupi skal vera ábyrgur og halda verksalanum skaðlausum gegn þessu og gegn öllum kröfum, málaferlum og hvers konar útgjöldum, sem af þessu leiðir eða stendur í sambandi hér við, og skal bæta verksalanum allt tap og tjón á eignum, notuðum eða þeim, sem hann hyggst nota vegna verksins (þar með talið það, sem er í flutningi á leið til vinnustaðar), sem stafar beint eða óbeint af óviðráðanlegum atvikum.“

„71. Meiri háttar efnahagsráðstafanir.

Ef gripið er til meiri háttar efnahagsráðstafana í landi því, sem verkið skal vinna í, eftir opnunardag tilboða, svo sem þeirra, að ríkisstjórn leggi gjaldeyrishömlur eða felli gengi gjaldmiðils landsins, skal verkkaupi greiða verksalanum allan aukinn kostnað við eða í sambandi við framkvæmd verksins, sem á einhvern hátt leiðir af eða stendur í sambandi við slíkar efnahagsráðstafanir. Ekkert, sem fram er sett í þessari grein, dregur á nokkurn hátt úr rétti verksala til að neyta sérhvers annars réttar, sem hann kann að eiga í slíkum tilvikum.“

Eigi verða hér rakin fleiri ákvæði verksamningsins, en annarra ákvæða getið síðar, eftir því sem tilefni gefst til.

2.4. Þann 24. apríl 1967 voru verktaka rituð fyrirsmáli um að hefja verkið. Fyrstu starfsmenn verktaka komu á staðinn 1. maí 1967. Var í fyrstu unnið við að koma upp vinnuaðstöðu á staðnum, en ekki verður annað séð af málsskjöllum en að verkið hafi farið hægt af stað.

Þann 24. júlí 1967 gerðu verkamenn í verkamannafélaginu Hlíf, Hafnarfirði, verkfall á hendur verktaka, og krafðist verkamannafélagið sérstakra samninga um verkið. Þetta verkfall leystist með samkomulagi 29. ágúst 1967. Meðan á verkfallinu stóð, neituðu hafnarverkamenn að afferma vörur, sem ætlaðar voru verktaka.

Verktaki hefur haldið því fram, að hann hafi ætlað að nota sérstakan krana við verkið, sem fyrst og fremst var ætlaður til að setja út grjótvörn á varnargarðinn. Hér var um að ræða stóran krana, sem gekk á teinum. Lyftigeta kranans var samkvæmt tækjalista 10 tonn miðað við 30 metra frá kranamiðju, en samkvæmt vitnaframburði fyrir gerðardóminum var lyftigeta kranans 15 tonn 34 metra frá kranamiðju. Verktaki hafði notað kranann á Indlandi og hugðist flytja hann hingað til lands um Súezskurð. Skipið, sem kraninn var fluttur með, var á leiðinni um skurðinn, þegar stríð braust þar út í júní 1967. Skipið situr enn í skurðinum.

Eftir umrætt verkfall var undirbúningi verksins haldið áfram. Í október 1967 var farið að aka hraunfyllingu í varnargarðinn, og var hún varin jafnóðum eða því sem næst. Var það gert með þeim hætti, að stærstu steinunum var ýtt fram af garðinum, þ. e. til hliðar út á fláa hraunfyllingarinnar.

Í nóvember 1967 var farið að aka sprengdu grjóti í garðinn í stað hrauns. Var unnið að því allan veturinn, og í byrjun apríl 1968 var garðurinn kominn nálægt 300 metrum frá landi og far-

inn að veita skjól. Lengingu garðsins var haldið áfram og honum lokað að bryggjuhaus í nóvember 1968.

Í útboðsgögnum er tekið fram, hvar taka skyldi grjót í grjót-vörn, og jafnframt tekið fram, að grjótið skyldi a. m. k. hafa eðlisþyngdina 2.9. Við prófun kom í ljós, að grjótið úr námunni var talsvert undir umkrafinni eðlisþyngd. Var því nauðsynlegt að endurskoða hönnun grjótvarnarinnar. Í hinni upphaflegu hönnun var gert ráð fyrir þrem stærðum af grjóti í grjót-vörn. Hönnuninni var breytt þannig, að garðurinn var allur grjótvarinn með stærstu grjót-vörn samkvæmt útboðsgögnum, þ. e. 6—9 tonna steinum. Fláa garðsins var hins vegar haldið óbreyttum.

Útboðsgögn gera ráð fyrir því, að grjóti í grjót-vörn skuli raða með krana fyrir ofan stórstraumsfjöruborð. Í framkvæmd var hluta af grjótinu ekið á garðinn og ýtt fram af honum. Síðar var þessu grjóti raðað með krana og bætt í grjót-vörnina eftir því sem þurfa þótti. Til þessa verks var aðallega notaður beltakrani af gerðinni DEMAG BM 323. Þessi krani var ekki nægjanlega stór til þess að leggja út grjót við garðhausinn. Þar var því notaður krani af gerðinni MANITOWOCK, sem var í eigu stefnda. Þessir kranar sýnast hafa verið notaðir í stað fyrrgreinds krana, sem lokaðist í Súezskurði.

Allsherjarverkfall skall á í mars 1968 og stóð í um það bil hálf-an mánuð (13 virka daga).

Samhliða lagningu garðsins var unnið við að steypa ker og ganga frá undirstöðu við bryggjuhausinn. Í útboðsgögnum var gert ráð fyrir klapparhrygg (sound hard rock) í kerjastæðinu nokkurn spöl frá bryggjuhaus að landi. Útboðsgögnin gáfu til kynna, að þessar upplýsingar væru fengnar með mælingum niður á fastan botn, en ekki kjarnaborun. Gert var ráð fyrir, að þessa klöpp þyrfti að sprengja til þess að ná tilskildinni dýpt.

Kjarnaborun var gerð í umræddan hrygg í byrjun maí 1968, en þá var garðurinn kominn það langt, að hann veitti borpalli skjól.

Niðurstaða þessara borana sýndi, að umræddur klapparhryggur reyndist vera 3 metra þykkt hraunlag, en undir því var tæplega 8 m mjúkt jarðlag, að því er talið var. Var þá ákveðið að sprengja alla hrauntunguna og fjarlægja hið mjúka jarðlag og fylla síðan undir steinkerin í tilskilda hæð. Síðar kom þó í ljós, að jarðlagið var ekki eins laust í sér og ætlað hafði verið í fyrstu, og reyndist fljótt erfitt að ná því upp með venjulegum aðferðum. Eftir athug-

un var því ákveðið, að jarðlagið skyldi ekki fjarlæggt, nema að því marki sem afköst við gröftinn reyndust skapleg, en annars var jarðlagið látið kyrrt liggja sem nægjanlega trygg undirstaða. Eins og fram er komið, þurfti þó að fjarlægja allt hraunið, en neðri brún hraunsins var því sem næst í tilskilinni graftardýpt undir steinkerin.

Verktakinn lenti einnig í erfiðleikum við að ganga frá undirstöðum við þau ker, sem næst landi voru, en einnig þar var undirstöðunni lýst í útboðsgögnum á þann hátt, sem að framan getur. Þarna reyndist grágrýtisklöpp undir hrauninu. Þurfti að fjarlægja allt hraunið og sprengja lítilla niður í grágrýtið. Vegna laga-mótanna milli grágrýtis og basalts reyndust sprengingar erfiðar.

Fram til byrjun desember 1967 var yfirstjórn á staðnum í höndum verkfræðings, sem ekki hafði áður fengist við hafnargerð, en þá tók við verkfræðingur með reynslu á því sviði.

Á samningstímanum urðu tvær gengisfellingar. Sú fyrri var í nóvember 1967, en þá breyttist gengi íslenskrar krónu gagnvart vestur-þýsku marki frá 1 : 10.75 í 1 : 14.25. Síðari gengisfellingin var í nóvember 1968, en þá breyttist gengið í 1 : 22.10 miðað við sömu gjaldmiðla. Þessar gengisbreytingar urðu síðar misklíðar-efni milli aðilja, eins og rakið verður nánar hér á eftir.

Ekki var ágreiningur um aðra verkþætti en nú hefur verið getið, og um gæði verksins hefur ekki verið deilt.

2.5. Eins og rakið var í 2.4., rakst verktaki fyrst á ófyrirséð botn-skilyrði í maí 1968, að því er hann taldi. Greinilegt er, að hann taldi þessar hindranir hafa umtalsverð áhrif á gang verksins. Verktaki sýnist hafa tilkynnt verkkaupa um þessar hindranir nokkurn veginn jafnóðum og á þær var rekist. Verktaki gerði fljótlega fyrirvara um skaðabætur vegna þess aukakostnaðar, sem hann taldi, að leiða mundi af hindrununum, og einnig um framlengingu á verk tíma. Skaðabótakrafan, eins og hún varð í endanlegu formi, kom þó ekki fram fyrr en löngu síðar. Var hún þannig, að verkkaupi (stefndi) var krafinn um greiðslu alls kostnaðar við verkið eftir 1. júní 1968 samkvæmt reikningi verktaka, en að frádregnum greiðslum samkvæmt verksamningnum. Krafa þessi var í aðalatriðum reist á 12. gr. verksamningsins, sbr. 2.3. Verkkaupi hélt því hins vegar fram, að greiða ætti verktaka samkvæmt 52. gr. verksamningsins, sbr. 2.3., þ. e. í aðalatriðum samkvæmt einingarverðum samningsins miðað við aukningu á magni.

Nauðsynlegt er hér til skýringar og vegna úrslita málsins að gera nánari grein fyrir þeim málsatvikum, sem að þessu líta, samkvæmt því, sem málsskjöl greina frá.

Skilyrði þau, sem urðu grundvöllur kröfu nr. 12, komu fyrst í ljós í maí 1968, eins og áður segir. Verktaki gaf skýrslu um þetta í bréfum til verkfræðingsins (Christiani og Nielsen A/S), dagsettum 17., 28. og 31. maí 1968.

Með bréfi 29. ágúst 1968 tilkynnti verkfræðingurinn verktaka, að viðbótarvinna yrði greidd samkvæmt 52. gr. verksamningsins og að ekki yrðu viðurkenndar neinar kröfur um aukagreiðslur vegna tafa á framkvæmdum og framlengingum tíma, sem veittar yrðu. Þá var jafnframt tilkynnt, að verkkaupi væri reiðubúinn að veita framlengingu á tíma ex gratia, en áður virðast hafa komið fram beinar kröfur um þetta af hálfu verktaka.

Af þessu tilefni sendi verktakinn verkfræðingnum bréf 10. september 1968, en þar segir m. a.: „... við getum ekki fallist á framlengingu tímans, er verkkaupi veitti sem „ex gratia framlengingu“. Slíkan framlengingartíma ber að athuga innan ramma við-eigandi greinar samningsins um verkið. Við teljum, að greiða beri fyrir viðbótarvinnu og aukaútgjöld samkvæmt ákvæðum bæði 52. og 12. greinar eftir því hvor á við...“

Með bréfi 16. september 1968 tilkynnti verktaki verkfræðingnum á ný um áframhaldandi örðugleika vegna ófyrirséðra botnskilyrða, sem vart hefði orðið eftir maí 1968. Í bréfi þessu gerði verktakinn fyrirvara um endurgreiðslu viðbótarkostnaðar. Fundir voru haldnir í Straumsvík 17. og 18. september 1968. Þar sundurgreindu umboðsmenn verktaka nánar þær ástæður, sem þeir kváðust mundu gera skaðabótakröfur út af.

Verktaki taldi sig rekast áfram á ófyrirséð skilyrði neðansjávar. Hinn 28. maí 1969 tilkynnti verktaki verkfræðingnum enn um kröfur sínar. Í bréfinu segir m. a. svo: „... þess vegna viljum við hér með tilkynnt yður, að við munum á sínum tíma semja kröfu um viðaukaútgjöld og framlengingu tíma á grundvelli 12. gr. alþjóðasamningsskilmála. Lausleg áætlun okkar um tímatap vegna endurtekinnar staðsetningar borturns og vegna uppgrafter er tveir mánuðir, sem við viljum nú þegar biðja yður að athuga í sambandi við framlengingu samningstíma...“

Með bréfi 31. maí 1969 gerði verktaki enn fyrirvara um kröfur sínar.

Með bréfum 9. júní 1969 og 15. júlí sama ár lagði verktaki fram formlega kröfu um framlengingu tímans vegna 12. kröfu (og

reyndar einnig út af öðrum atvikum). Var þess þá krafist, að samningstíminn yrði framlengdur frá og með 17. maí 1968 til þess er verkinu yrði lokið, hvenær sem það kynni að verða. Í bréfi þessu er ekki sett fram ákveðin fjárfkrafa í sambandi við kröfu nr. 12, en stefnendur halda því fram, að á þessum tíma hafi ekki verið unnt að ganga fyllilega úr skugga um skaðabæturnar eða meta þær, þar sem enn hafi verið unnið að verkinu.

Með bréfi, dagsettu 19. desember 1969, lagði verktaki fyrst fram formlega kröfu nr. 12 um endurgreiðslu alls kostnaðar við verkið frá 17. maí 1968. Með bréfi þessu fylgdi örstutt yfirlit um samantlagðan mánaðarlegan kostnað af verkinu frá og með júní 1968 til verkloka að frádregnum tekjum (þ. e. greiðslum skv. verksamningi), sundurliðuðum á sama hátt. Engin önnur gögn fylgdu með þessari sundurliðun. Hins vegar er í fyrrgreindu bréfi að finna nokkra skýringu á kröfunni. Í fyrrgreindu bréfi segir enn fremur m. a. svo: „Verktaki hefur útbúið fullkomin gögn og sannanir fyrir raunverulegum kostnaði sínum ásamt staðfestum reikningum og öllum nauðsynlegum vottorðum, bréfum og reikningsgögnum svo og öðrum skjölum í því sambandi.“

Með bréfi 16. mars 1970 gerði verkfræðingurinn skriflega grein fyrir ákvörðun sinni varðandi fjárkröfu verktaka. Varðandi kröfu nr. 12 segir svo í bréfinu: „... *krafa nr. 12. Almenn krafa*. Verktaki á rétt á og hefur fengið fyrirmæli um breytingu vegna aukavinnu milli lína 1 og 10, og aukagreiðsluna, sem hann á rétt á, þar að meta samkvæmt 52. lið samningsskilmála og með tilliti til allra kringumstæðna.

Verkfræðingurinn er að sjálfsögðu reiðubúinn til að semja um verð samkvæmt 52. lið. Góðfúslega athugið bréf frá fulltrúa verkfræðingsins til verktaka, HV-77, dags. 6. september 1968.

Verktaki er góðfúslega beðinn um að láta verkfræðinginn vita, hvort hann óskar eftir að leggja upplýsingar fyrir nú eða ræða mat á verkinu. Sé það ekki gert, verður verkfræðingurinn að ákveða viðeigandi taxta.

Krafa, sem gerð er með því einu að geta um kostnað verktaka frá 17. maí 1968, á enga stoð í samningnum eða í lögum. Auk þess gerði verktaki ekki kröfu á þeim grundvelli, meðan verið var að vinna verkið, en þá hefði verkfræðingurinn getað komið af stað aðgerðum til þess að athuga ástæðurnar fyrir meintum viðbótar-kostnaði.

Frásögn verktakans þess efnis, að verkfræðingurinn hafi gefið verktaka fyrirmæli um að hraða störfum til þess að ná aftur upp-

haflegri áætlun um að ljúka verkinu er ekki rétt að því leyti, að verktaki var á eftir áætlun vegna þess, hve lengi var verið að koma til starfa og vegna lélegra afkasta, aðallega árið 1967. Verktaki hefur viðurkennt þessa staðreynd. Góðfúslega athugið fundargerð 11. mars 1968 . . .“

Bréfaskipti fóru síðan fram milli aðilja, og fundir voru haldnir til þess að skýra sjónarmið hvors aðilja og til þess að reyna að jafna þau. Eftir það tók verkfræðingurinn endanlega ákvörðun 25. júní 1970 í bréfi til stefnenda. Varðandi kröfu nr. 12 segir svo í bréfinu: „... *Krafa nr. 12. Almenn krafa. Uppgröftur neðansjávar milli lína 1 og 20.*

kr. 9.687.859.00

kr. 4.055.384.00 Lagfæring vegna gengis

kr. 1.202.534.00 Vextir.

Með því að verktaki hefur ekki farið að beiðni verkfræðings síns um að leggja fram sundurliðun kröfu sinnar eða ræða mat verksins skv. 52. tölulið samningsákvæða, hefur verkfræðingurinn tekið saman eigin matsgerð um verð verksins á grundvelli eigin gagna og með tilliti til allra aðstæðna, sem honum er kunnugt um. Auk mats á öllum grefti neðansjávar milli lína 1 og 10 hefur verkfræðingurinn innifalið mat sitt á aukavinnu, sem hún orsakaði milli lína 11 og 20.“

Verktakinn vildi ekki una ákvörðun verkfræðingsins að þessu leyti (og einnig í fleiri atriðum), og setti hann því málið í gerð með beiðni 6. júlí 1970. Með gerðarbeiðninni fylgdu ýmis gögn. Varðandi kröfu nr. 12 var krafist sömu upphæðar og áður, þ. e. DM 10.036.145.00. Einnig var krafa þessi rökstudd á svipaðan hátt, og sömu gögn fylgdu henni, þ. e. yfirlit yfir mánaðarlegan kostnað við allt verkið frá júní 1968 til verkloka. Greinargerð stefnda við gerðarbeiðni er dagsett 30. október 1970. Í greinargerðinni mótmælti stefndi kröfu nr. 12 á ýmsum grundvelli, og að lokum er m. a. sagt: . . . „However the records are such that the Employers have been able to refute the claim in detail by reference to the written records, although the claim has been made so late and in a wholly general and unsubstantiated form and without legal basis.“

Eins og getið var í 2.1. settu stefnendur einnig fram svonefnda varakröfu nr. 12, en í þessu tilviki var krafan byggð á kostnaði vegna tiltekinna atburða, sem taldir voru hafa átt sér stað eftir 17. maí 1968. Krafa þessi kom einnig fyrst formlega fram í fyrrgreindu bréfi verktaka, dagsettu 19. desember 1969, er hann fyrst

setti fram formlega aðalkröfu nr. 12. Verkfræðingurinn tók endanlega afstöðu til varakröfu nr. 12 í fyrrgreindu bréfi, dagsettu 25. júní 1970. Varakrafa 12 fylgdi síðan aðalkröfu 12 til loka gerðardómsmálsins.

Frekari sönnunargögn varðandi kröfu nr. 12 en nú hefur verið lýst voru fyrst afhent umboðsmanni stefnda 23. apríl 1971, ellefu dögum áður en málflutningur hófst í gerðardómsmálinu. Um þennan þátt málsins verður fjallað ítarlega hér á eftir, einkum í 2.9.

2.6. Eins og getið var í 2.1. gerðu stefnendur enn fremur einstakar kröfur á hendur stefnda út af atburðum, sem þeir töldu hafa gerst fyrir 17. maí 1968. Kröfur þessar hlutu allar sérstakt númer og fólu stundum í sér bæði kröfur um bætur og framlengingu verktíma. Þær kröfur, sem síðar urðu umdeildar, eru þessar: Krafa nr. 1. Krafa þessi var á því reist, að verktaki kvaðst hafa byggt útboð sitt að nokkru á því, að unnt væri að fá sérstakan rafstraum, sem sagður hafi verið fáanlegur í samningsgögnum. Verktaki taldi, að þessi rafstraumur hefði ekki verið fáanlegur. Þegar til hafi átt að taka, og af þeim sökum hafi verktaki orðið fyrir útgjöldum. Gerði verktaki bótakröfur af þessu tilefni. Í verksviðslýsingu er umkrafin fjárhæð endanlega DM 58.325.00.

Krafa nr. 5. Verktaki taldi leiða af samningnum, að hann ætti rétt á hvers konar aukakostnaði við framkvæmd verksins, sem orsakast kynni af efnahagslegum breytingum. Gengislækkun hafi átt sér stað 24. nóvember 1967 og þar með hafi kostnaður verkataka við framkvæmd verksins aukist. Af þessu tilefni krafði verktaki um bætur samkvæmt verksviðslýsingu, DM 756.128.00.

Krafa nr. 8. Verktaki kveðst hér hafa byggt útboð sitt og framkvæmdaráætlun á notkun stórvirks byggingarvinnutækis, þ.e. stórs bómukrana. Krana þennan hafi átt að flytja frá Indlandi á byggingarstað. Skipið, sem kraninn var fluttur með, hafi hins vegar stöðvast í Súezskurði í styrjöld Araba og Ísraelsmanna í júní 1967, þegar hann hafi verið í flutningi frá Indlandi. Deiluefnið var hér það, að verktaki taldi verkkaupa bera áhættu af þessu atviki samkvæmt ákvæðum verksamningsins. Gerði hann bótakröfu af þessum sökum, sem samkvæmt verksviðslýsingu nam DM 1.702.450.00, og enn fremur kröfu um framlengingu verktíma um 6 mánuði.

Krafa nr. 9 fjallar um það deiluatríði, hvenær verktaka bar að hefja verkið samkvæmt ákvæðum verksamningsins. Spurning

Þessi skiptir máli við úrlausn þess, hvort verkinu hefði verið lokið á réttum tíma. Verktaki hélt því fram, að hann hafi ekki þurft að hefja verkið fyrr en 8. maí 1967.

Krafa nr. 9 A snýst um afleiðingar verkfalls á Íslandi, sem virðist hafa verið beint sérstaklega að verktökum. Verkfall þetta stóð frá 24. júlí 1967 til 29. ágúst sama ár, eða um fimm vikna skeið. Verktaki taldi, að verkkaupi bæri áhættuna af þessu verkfalli, og því krafðist hann framlengingar verksamningsins um jafnlangan tíma og verkfallinu nam auk skaðabóta að fjárhæð DM 752.213.00.

Krafa nr. 9 B fjallar um afleiðingar allsherjarverkfalls á Íslandi. Allsherjarverkfall þetta stóð frá 4.—18. mars 1968, eða samtals í 13 daga. Verktaki taldi, að þetta atvik hafi verið á áhættu verkkaupa. Hann krafðist þess vegna framlengingar á verktímanum um jafnlangan tíma og verkfallinu nam auk skaðabóta samkvæmt verkssviðslýsingu, DM 194.821.00.

Verkfræðingurinn á staðnum úrskurðaði um allar þessar kröfur (og raunar ýmsar aðrar fleiri) samkvæmt 67. gr. verksamningsins, ýmist á samningstímanum eða stuttu á eftir. Verktaki vildi ekki una þessum úrslitum og skaut málinu til gerðardóms samkvæmt ákvæðum 67. gr. verksamningsins. Nánar verður fjallað um rökstuðning aðilja varðandi kröfur þessar í 3.1.

2.7. Eins og áður segir, er gerðardómurinn í máli þessu samningsbundinn, byggður á ákvæði 67. gr. verksamnings aðilja, sem felur í sér skuldbindingu aðiljanna um að leggja í gerð allan ágreining milli þeirra eftir reglum gerðardómsstofnunar ICC „í sambandi við eða út af verksamningnum eða framkvæmd verksins“. Umrætt ákvæði er sagt hluti af hinu prentaða samningsformi Alþjóðasambands verkfræðinga, sem er hluti af umræddum verksamningi. Eru aðiljar á einu máli um það, að skuldbinding aðilja um þessa gerðardómsmeðferð sé fullgild. Málflutningsmenn af hálfu verkkaupa við gerðardómsmálið voru Max W. Abrahamsson, lögmaður frá Dublin, og Hjörtur Torfason hæstaréttarlögmaður, Reykjavík. Af hálfu verktaka flutti málið bandarískur lögmaður, Gerard E. Fitzpatrick.

Gerðarbeiðni verktaka var framlögð 6. júlí 1970 í skrifstofu gerðardómsstofnunar Alþjóðaverslunarráðsins í París, en skömmu áður hafði farið fram síðasti sáttafundur milli aðilja. Sjálf gerðarbeiðnin var fáeinar blaðsíður, en talsverð gögn fylgdu henni. Var hér um að ræða gögn, sem aðiljum voru að mkilu leyti kunn áður, þar á meðal var krafa nr. 12 sömu gögnum studd og áður. Sam-

kvæmt reglum Alþjóðaverslunarráðsins sendi skrifstofan verkkaupa gerðarbeiðnina, sem hann fékk í hendur 14. júlí 1970. Verkaupi skilaði greinargerð af sinni hálfu, og var hún lögð fram 31. október 1970.

Í máli þessu voru gerðarmenn þrír. Í gerðarbeiðni hafði verk-taki tilnefnt einn af sinni hálfu, þ. e. Bandaríkjamanninn William Hughes Mulligan frá New York, Bandaríkjunum, þá deildarfor-seta lagadeildar Fordhamháskóla í New York. Varnaraðili til-nefndi af sinni hálfu dr. Gunnar Thoroddsen, prófessor við laga-deild Háskóla Íslands, í gerðardóminn. Gerðardómsstofnunin stað-festi báðar þessar tilnefningar þann 18. nóvember 1970, enda höfðu þær ekki sætt andmælum aðilja. Aðiljum tókst að ná samkomu-lagi um útnefningu oddamanns í gerðardóminn. Fyrir valinu varð James F. Main, verkfræðingur frá London, Englandi. Verkaupi samþykkti hann fyrir sitt leyti 24. febrúar 1971 sem formann gerðardómsins, en endanleg útnefning þessa oddamanns fór ekki fram fyrr en í byrjun marsmánaðar 1970, þegar gerðardómsstofn-unin staðfesti þessa tilnefningu.

2.8. Í málinu hafa verið lagðar fram reglur ICC um sáttagerð og gerðardóm. Óumdeilt er, að þessar reglur voru bindandi fyrir aðilja, enda er svo beinlínis kveðið á um í 13. gr. reglnanna. Þó ber að hafa í huga, að samkvæmt 19. gr. umræddra reglna skal gera drög að svonefndri *verksviðslýsingu* gerðarmanna, og skal tilgreina samkvæmt henni:

a. fullt nafn málsaðilja, b. heimilisföng málsaðilja, þangað sem senda eigi allar tilkynningar og orðsendingar, meðan málið stendur yfir, c. stutta greinargerð um kröfur aðilja, d. verksviðslýsingu á málinu, vísbendingu um þau deiluatríði, er úrskurða beri, e. fullt nafn gerðarmanns ásamt heimilisfangi hans o. s. frv., f. vettvang gerðardómsmálsins, g. önnur atríði, sem við þarf til þess, að úrskurðurinn, er upp er kveðinn, verði hæfur til fullnustu að lög-um, eða sem æskilegt er að tilgreina að áliti gerðardómstólsins og gerðarmanns. Segir í greininni, að verksviðslýsingin skuli undir-rituð af málsaðiljum og gerðarmanni og skuli leggja hana fram við gerðardóminn til samþykkis.

Gengið var frá slíkri verksviðslýsingu í byrjun apríl 1970, eins og getið var um í 2.1. Verður nánar vikið að efni verksviðslýsingar þessarar síðar. Hér skal þess aðeins getið, að verksviðslýsingin hafði að geyma ákvæði um meðferð málsins, sem hér skipti máli, og giltu þau ákvæði samhliða reglum ICC svo langt sem þau náðu.

8. gr. reglna ICC fjallar um gerðardómsbeiðnina. Segir meðal annars, að gerðardómsbeiðnin skuli greina: a. full nöfn málsaðilja og heimilisföng, b. greinargerð um málsstað sóknaraðilja, c. frumrit (eða endurrit, er sóknaraðili staðfestir) af öllum samningum, og þá sérstaklega skjali því, sem staðfesti gerðardómssamninginn, bréfaskeyptum, sem farið hafa á milli málsaðilja og sérhver önnur skjöl eða upplýsingar, sem á er byggt, d. allar upplýsingar, er máli skipta varðandi tölur gerðarmanna og val þeirra í samræmi við ákvæði 7. gr. að framan.

Í 9. gr. er á sama hátt gerð grein fyrir svari (gerðarþola) við beiðninni. Þar er meðal annars gert ráð fyrir því, að gerðarþoli leggi fram greinargerð af sinni hálfu innan tiltekins frests til svars og allar tillögur, sem hann kann að vilja bera fram, ásamt öllum skjölum og upplýsingum, sem til stuðnings eru.

Í 16. gr. reglnanna er svofellt ákvæði:

„Reglur, er ráða málsmeðferð.

Reglur þær, er ráða skulu meðferð gerðardómsmálsins, skulu vera þessar reglur og, þar sem ákvæði reglna þessa ná ekki til, ákvæði þeirra réttarfarslaga, er aðilar hafa valið, eða, ef slíkt val er ekki um að ræða, ákvæði laganna í því landi, þar sem gerðarmaður þíngar í málinu.“

Eins og sýnt verður hér á eftir, var svo um samið í verksviðslýsingunni, að Reykjavík skyldi teljast varnarþing málsins. Hér fyrir dómi hafa aðilar lýst sig sammála um þann skilning á þessu ákvæði, að reglur íslensks réttar hafi gilt um málsmeðferðina að svo miklu leyti sem reglur ICC og ákvæði verksviðslýsingarinnar kváðu ekki öðru vísi á um.

Í 20. gr. reglnanna er m. a. gert ráð fyrir því, að gerðarmaður skuli hafa vald til að yfirheyra vitni. Einnig að gerðarmanni sé heimilt að kveðja sérfróða menn til álitsgerðar um málefnið, ef því er að skipta, og með þeim skilyrðum, sem þar greinir.

Í 3. mgr. 19. gr. segir: „Gerðardómstóllinn skal ekki veita gerðarmanni vald til að koma fram sem „amiable compositeur“, nema málsaðiljar samþykki, svo og því aðeins að ekki raski á neinn hátt lagalegri fullnustu úrskurðarins.“ Í 21. gr. eru nánari ákvæði um meðferð málsins, sem ekki verða rakin hér, en 23. gr. gerir ráð fyrir því, að gerðarmanni beri að kveða upp úrskurðinn innan 60 daga frá þeim degi, er hann undirritar yfirlýsingu þá, er um ræðir í 19. gr., þ. e. verksviðslýsinguna. Þennan frest má þó framlengja, ef dómstóllinn telur þörf á slíku.

Í 24. gr. er ákvæði þess efnis, að þegar þrír gerðarmenn hafa

verið skipaðir, skuli úrskurður upp kveðinn með meiri hluta ákvörðun, náist ekki meiri hluti, skal formaður gerðarnefndar einn kveða upp úrskurðinn. Loks er ákvæði í 26. gr., sem kveður á um, að gerðarmaður skuli leggja úrskurð sinn fyrir gerðardómstólinn, áður en frá honum er gengið. Dómstóllinn hefur heimild að kveða á um breytingar á formi hans og, ef þörf krefur, beina athygli gerðarmanns jafnvel að atriðum, sem varða efni máls, en með fullu tilliti til úrskurðarfrelsis gerðarmanns. Engan úrskurð skal gefa út, hvernig sem á stendur, fyrr en gerðardómstóllinn hefur samþykkt hann, að því er form hans varðar.

Svo sem áður greinir, var gengið frá verksviðslýsingunni 3.—4. apríl 1971, er endanlega var undirrituð og staðfest 4. maí 1971, eftir að hún hafði verið send dómstólnum til samþykkis. Hér verður ekki hjá því komist að rekja nokkur helstu ákvæði verksviðslýsingarinnar, einkum þau, sem varða meðferð málsins. Í því sambandi skal einkum bent á VIII, B, um framlagningu gagna, en samkomulag um orðalag þeirrar greinar náðist eftir nokkurt þref, eins og síðar verður vikið að, og kemur grein þessi talsvert við sögu síðar.

Ákvæði þessi hljóða annars svo: „Mál nr. 410 C 1952 samningur um verksvið... II. Valdsvið gerðardómsins... B. Kröfuhafar staðhæfa, að ákvarðanir verkfræðingsins varðandi ágreininginn, skoðanamuninn og kröfurnar, sem um getur í gerðarbeiðninni, hafi ekki orðið endanlegar eða bindandi.

C. Stefndi hefur ekki haft uppi nein mótmæli, að því er varðar valdsvið gerðardómsins eða að því er tekur til þess, að ágreiningurinn, skoðanamunurinn og kröfurnar, sem gerðar eru í beiðni kröfuhafa um gerð, verði endanlega jafnaðir með gerð þessari.

D. Samkvæmt því hafa aðilar fallist á að hlíta úrskurði gerðardómsins og að lúta valdi dómstólsins, sem hann skipar samkvæmt reglum Alþjóðaverslunarráðs um sátt og gerð til að hlýða á málavexti með samþykki aðilanna og gera með úrskurði endanlega og bindandi ákvörðun um ágreininginn, skoðanamuninn og kröfurnar...

IV. Varnarþing.

A. Á dómþingi hinn 16. desember 1970 ákvað gerðardómur, að gerðin skuli fara fram að heimilisfangi formanns dómstólsins eða á öðrum stað, sem aðilarnir kunni að koma sér saman um.

B. Aðilar koma sér saman um eftirfarandi:

1. Að Reykjavík teljist aðsetur dómstólsins.

2. Að dómstóllinn komi fyrst saman í Amsterdam í Hollandi eða heimaborg formanns í þeim tilgangi að gera drög að og/eða samþykkja verklagsvið gerðardómsins samkvæmt 19. gr. reglnanna (reglna ICC) og til að athuga frekar um fyrirkomulag málarekstursins.
3. Að dómstóllinn skuli síðan koma saman og málið sé rekið í Amsterdam, Hollandi, og/eða Reykjavík, Íslandi, eftir því sem aðilar kunni að koma sér saman um á hverjum tíma, eða ef þeir ná ekki samkomulagi, á þeim stað eða stöðum, að ofangreindum stöðum meðtöldum, sem meiri hluti gerðardómsmanna ákveður að vild á hverjum tíma eftir eigin geðþótta eða að beiðni annars hvors aðila.

C. Síðan eftir að aðilarnir höfðu komið sér saman um tilnefningu formanns með gagnkvæmu samkomulagi dómstólsins og aðilanna, var fyrsti fundur haldinn í Lissabon, Portúgal, og var samkomulag um eftirtalin atriði, sem dómurinn staðfesti:

1. Lögmenn aðila munu skiptast á væntanlegum drögum að samningi um verklagsvið gerðardómsins eins fljótt og auðið er.
2. Dómstóllinn og lögmenn komi saman í Washington D.C., Bandaríkjunum, hinn 4., 5. og 6. apríl 1971, til að samþykkja endanlegt form samningsins um verklagsvið gerðardómsins, sem lagt verði fyrir dóminn til samþykktar.
3. Dómstóllinn komi saman í New York, N. Y., Bandaríkjunum, hinn 3. maí 1971 og eftir því sem þörf krefur á næstu þremur vikum til að hlýða á málavexti, framburð og sannanir eftir því sem viðeigandi kann að teljast.
4. Ákvæði um þóknun dómstólnum til handa, sem háð séu samþykki dómsins.

D. Dómstóllinn og lögmenn aðila komu saman samkvæmt ákvæðum IV. gr. (C) (2) hér að ofan og hafa samþykkt samning þennan um verklagsvið að vandlegri íhugun og umræðu lokinni.

V. Eðli málsins.

Ágreiningurinn og deilurnar, sem gerð þessi fjallar um, hófst vegna samnings milli aðilanna varðandi byggingu samfellds brimbrjóts og hafnargarðs og tilheyrandi búnaðar, en verk þetta er kallað „Höfn í Straumsvík, Íslandi“. Ekki er deilt um tilvist eða gildi samningsins eða varðandi innihald, skilmála eða skildaga hans.

VI. Staðhæðingar kröfuhafa.

Ágrip af staðhæfingum kröfuhafa er að finna í fylgiskjali A með samningi þessum.

VII. Staðhæfingar stefnda.

Ágrip af staðhæfingum stefnda er að finna í fylgiskjali B með samningi þessum.

VIII. Viðeigandi lög og samþykkt málsmeðferð.

A. Í byggingarsamningnum segir, að „Eftir því sem við verður komið, ber að túlka samning þennan samkvæmt samningsgögnum þessum og að öðru leyti ákvarðast bygging, túlkun og beiting svo og gildi og áhrif gagna þessara samkvæmt íslenskum lögum (samningsákvæði II. hluti töluliður 75).“

B. Innan rýmilegs tíma áður en að málflutningi kemur (within a reasonable time before hearing) ber aðilum að hafa afhent endanlegar greinargerðir um málskostnað hvors um sig ásamt öllum gögnum og upplýsingum, sem við er stuðst, samkvæmt VIII. og IX. gr. reglnanna. Að því tilskyldu heimilast hvorum aðila um sig að koma við málflutning í máli þessu fram með sönnunargögn þ. á m. framburð vitna, (en nöfn vitnanna, sem hvor aðili hyggst kveðja, ber að tilkynna hinum aðilanum eigi síðar en hálfum mánuði áður en yfirheyrslan hefst) og skjöl, sem dómstóllinn kann að telja viðeigandi.

C. Gerðardómsmönnum ber að hafa eftirlit með framlagningu og flutningi gagna. Yfirheyrslu vitna ber fulltrúum aðila að hefja, en jafnan undir eftirliti gerðardómsmanna og gerðardómsmenn hafa rétt á að spyrja vitni beint.

D. Gera ber hraðritaða skýrslu um framburð vitna og mála-rekstur allan við yfirheyrslur og endurrita hana í fimm eintökum.

E. Dómstóllinn getur ráðið sjálfstæða sérfræðinga og aflað álits þeirra eftir því, sem hann kann að telja nauðsynlegt til að komast að réttlátri niðurstöðu um málavexti.

F. Til að aðstoða gerðardóminn við íhugun málsins getur sérhver aðili innan tveggja vikna frá lokum yfirheyrslu lagt fram skriflegt ágrip af framburði og röksemdafærslu málstað sínum til stuðnings, og innan viku frá móttöku ágripsins getur hinn aðilinn lagt fram ágrip til andsvara.

G. Síðan komi gerðardómsmenn saman á þeim stað og tímum, sem meiri hlutinn fellst á, til að íhuga og kveða upp úrskurð, af-

ráða málavexti og spurningar, sem ákveða ber. Úrskurðurinn sé skriflegur og skýri frá ástæðum og álitum, sem hann byggist á.

IX. *Spurningar, sem ákveða ber...*

2.9. Fundur var fyrst haldinn með gerðarmönnum og umboðsmönnum aðilja í Lissabon, Portúgal, Portúgal, 8.—9. mars 1971. Þessi fundur var óformlegur og fundargerð sýnist ekki hafa verið haldin. Fundurinn var aðallega haldinn til þess að gera áætlun um rekstur málsins, en erfiðlega gekk að finna hentugan tíma sakir annarra skyldustarfa gerðarmanna. Niðurstaðan varð sú, að nefndarmenn lýstu sig reiðubúna til að takast á við málið í maímánuði. Kemur þetta fram í sameiginlegu bréfi umboðsmanna aðilja til skrifstofu gerðardómsstofnunarinnar, dagsettu 9. mars 1971, þar sem segir: „Að því er varðar frekari flutning málsins, hefur það verið samþykkt, að lögmenn skiptist á tillögudrögum að verksviðslýsingum gerðardómsins svo fljótt sem tók eru á. Gerðarmenn og lögmenn muni síðar hittast í Washington D.C. hinn 4. og 5. apríl 1971 til þess að gera endanlegt samkomulag um verksviðslýsinguna. Áætlað er, að yfirheyrslur byrji hinn 3. maí 1971 í New York og standi yfir í að minnsta kosti þriggja vikna tíma. Ef frekari yfirheyrslur eru nauðsynlegar mundi þurfa að áætla þær einhvern tíma á hausti komanda...“

Af gögnum málsins verður séð, að á nefndum fundi í Lissabon kom það til tals, að gerðarmenn gengju á vettvang. Um þessi attriði verður þó nánar rætt í 2.10. Einnig virðist það strax á þessum fundi hafa orðið áhyggjuefni, hvenær leggja skyldi fram þau skjöl, sem byggt væri á í málinu. Að minnsta kosti segir svo um þetta í skýrslu umboðsmanns gerðarpóla, Hjartar Torfasonar: „Rætt var nokkuð um málflutningsaðferðir þær, sem fara ætti eftir við yfirheyrslur, en ekki svo útrætt væri. Af okkar hálfu var á það bent, að við hefðum þegar lagt fram nokkurn veginn öll þau gögn, sem við ætluðum að byggja á, og að við hefðum vænst þess, að Hochtief hefði gert slíkt hið sama. Í ljós kom, að aðferð herra Fitzpatrick hafði verið önnur, og hann sagði, að Hochtief kynni enn að hafa veruleg gögn fram að leggja. Ég kvaðst álíta, að þau yrðu að koma fram á aprílfundinum, ef standa ætti við tímaáætlunina og fara eftir reglunum. Hann samsinnti því, að hann mundi reyna að gera þetta og leggja fram gögnin á þessum tíma.“

Lagt hefur verið fram í málinu bréf Hjartar Torfasonar til um-

boðsmanns stefnenda, G. Fitzpatrick, dagsett 18. mars 1971 (sbr. dskj. nr. 22, sbr. dskj. nr. 50), þar sem þessi sjónarmið eru ítrekuð, en þar segir meðal annars: „Eins og ég tók fram á fundinum í Lissabon, hefur varnaraðili lagt fram með svari sínu þau skjöl, sem hann hefur ætlað sér að byggja á fyrir gerðardóminum, í samræmi við 2. mgr. 8. gr. gerðardómsreglnanna. Ef tryggja á, að hin fyrirhugaða tímaáætlun standist og koma við reglulegum og greiðum málflutningi, virðist okkur ómissandi, að ákvæði þessu verði framfylgt á sama hátt af hálfu sóknaraðila. Við treystum því þess vegna, að þér munið geta lagt fram á fundinum í apríl þær frekari upplýsingar og skjöl, sem sóknaraðili kann að vilja koma á framfæri í málinu. Að því er mér skilst, tókust þér á hendur að reyna þetta í viðræðum okkar í Lissabon. Eins og þér vitið fullvel, mun þetta skipta máli, ekki aðeins um það, að yfirheyrslur gangi eins og vera ber og greiðlega, heldur einnig um kostnað af málinu, þar sem langdreginn málflutningur mundi hallast til að verða mjög dýr.“

Fundurinn í Washington D.C. var haldinn, svo sem ákveðið hafði verið, 4.—5. apríl 1971 til þess að ganga frá verksviðslýsingunni. Virðist við samningu hennar hafa komið upp ágreiningur milli aðilja um það, hvenær þyrfti að leggja fram öll gögn, sem byggt væri á í málinu og um áhrif þess á málflutninginn, sem átti að hefjast 3. maí 1971, svo sem áður er getið.

Í skýrslu umboðsmanns gerðarbeiðenda segir, að umboðsmenn gerðarþola hafi verið þeirrar skoðunar, að samkvæmt 8. og 9. gr. reglna ICC ætti að leggja fram öll gögn með gerðarbeiðninni, en gerðarbeiðandi hafi hvorki talið slíkt nauðsynlegt né mögulegt. Einnig ættu gerðarmenn að hafa nokkurt eftirlit með gagnaöfluninni. Enn fremur segir, að lögmenn stefnda hafi komið fram með sömu mótbáru á fundi með gerðarmönnum 4. apríl 1971 og farið þess á leit við gerðarmenn, að frekari málaferlum yrði frestað. Eftir að gerðarmenn hefðu hlýtt á rök lögmanna beggja aðilja, hafi þeir dregið sig í hlé í lengri tíma til að ræða um mótmæli og beiðni stefnda. Gerðarmenn hafi kallað saman fund á ný og dr. Gunnar Thoroddsen tilkynnt einróma ákvörðun gerðarmanna þess efnis, að ekki væri unnt að breyta þeirri áætlun, sem samþykkt hefði verið í Lissabon. Lögmenn stefnda hefðu þá enn lagt áherslu á mótmæli sín gegn tillögum gerðarbeiðenda þess efnis, að aðiljum væri frjálst að koma að hvers kyns framburði eða sönnunargögnum í málflutningi, sem gerðarmenn teldu viðeigandi. Hafi þetta efni verið rætt ítarlega. Í þeim tilgangi að koma í veg fyrir

sjálfheldu kveðst umboðsmaður gerðarbeiðenda hafa boðist til að leggja fram, eins fljótt og auðið væri, endanlega greinargerð um málsstað stefnenda ásamt með öllum gögnum um kostnað þeirra svo og endurrit af nær öllum sönnunargögnum, sem stefnendur ætluðu sér að leggja fram við málflutninginn til að sanna mál sitt.

Umboðsmaður gerðarpola, Max W. Abrahamson, kveðst hins vegar í skýrslu sinni hafa beðið gerðarmenn að úrskurða þannig, að samkvæmt gerðardómsreglum Alþjóðaverslunarráðsins og grundvallarreglum réttvísinnar væri sóknaraðili skyldur til þess að leggja fram þau skjöl og upplýsingar, sem hann hygðist styðja við, nægjanlega snemma fyrir þinghaldið, til þess að varnaraðilja gæfist sæmilegt færi á að kynna sér þau. Kveðst hann hafa bent á, að útilokað væri að fá fullvissu um, hvort nauðsynlegt væri að fresta þinghaldinu, fyrr en vitað væri, hvaða frekari sönnunarskjöl sóknaraðili óskaði að leggja fram. Kveðst hann hafa staðfest, að varnaraðili væri reiðubúinn til að fylgja hinni upphaflegu tímaáætlun, ef þetta væri mögulegt miðað við þau skjöl, sem fram kæmu. Hann kveðst enn fremur hafa lagt áherslu á það á þessum fundum, að eftir íslenskum réttarfarsreglum, sem ráðandi væru í gerðardómsmálinu, væri venjan sú, að setja málið fram skriflega og eyða ekki tíma í það við yfirheyrslur að færa til bókar atriði, sem þegar lægju fyrir skjalfest. Enn fremur kveðst hann hafa bent á, að sóknaraðili væri að reyna að taka upp amerískt eða enskt réttarfar. Enn fremur væri nauðsynlegt, að gerðarmenn fengju skjölin í hendur nægjanlega snemma til þess að geta kannað þau rækilega fyrir þinghaldið.

Lyktir þessa máls urðu þær, að umboðsmenn aðilja sættust á þá reglu, sem fram kemur í VIII, B í verksviðslýsingunni, sbr. 2.8., að „innanahæfilegs tíma fyrir þinghaldið skyldu aðilar hafa lagt fram endanlega greinargerð fyrir máli sínu ásamt öllum skjölum og upplýsingum, sem á væri byggt af þeirra hálfu.“

Í greinargerð umboðsmanns gerðarbeiðenda, G. Fitzpatrick, segir, að lögmenn stefnda hafi lagt til, að endanlegar greinargerðir, gögn og nöfn vitna yrðu afhent a. m. k. tveimur vikum áður en málflutningur hæfist. Kveðst umboðsmaðurinn ekki hafa verið þess fullviss, hvort mögulegt yrði fyrir sig að taka saman og afhenda innan þeirra tímamarka þau gögn, en flest þeirra hafi hann ekki getað fengið nema í Þýskalandi. Kveðst hann því ekki hafa verið reiðubúinn að fallast algerlega á tveggja vikna tíma-mörk, svo sem lögmenn stefnda hefðu gert tillögu um, utan það, er varðaði nöfn vitna. Kveðst hann hafa boðist til að leggja gögn-

in fram eins fljótt og auðið væri, en það kynni að verða jafnskjótt eða fyrr en lögmenn stefnda legðu til. Samkvæmt gögnum málsins og málflutningi hér fyrir dómi virðist þessi lýsing málavaxta ekki vera umdeild.

Umboðsmaður gerðarbeiðenda afhenti fyrirsvarsmönnum varnaraðilja hina umræddu greinargerð og gögn að kvöldi 23. apríl 1971 á fundi í Kaupmannahöfn, Danmörku. Greinargerð sú, sem þá var afhent, var 66 blaðsíður. Með henni fylgdi svonefnt fylgiskjal A, sem hafði að geyma bréf og skjöl frá fyrri tíma varðandi verkið og kröfur gerðarbeiðanda, merkt nr. 1 til 100. Enn fremur fylgiskjal C, sem hafði að geyma uppdrætti og línurit, sem skýra áttu gang verksins og ýmissa þætti þess, og sýnast þau hafa verið útbúin sérstaklega vegna málsins.

Loks afhenti umboðsmaður gerðarbeiðenda svonefnt fylgiskjal B, en það hafði að geyma gögn, sem styðja áttu kröfu nr. 12. Í aðalatriðum hefur fylgiskjal B að geyma skrá yfir greidda reikninga og kostnað, sem Hochtief A/G telur sig hafa greitt á hverjum mánuði og hafa fallið á verkið frá júní 1968 til verkloka. Í fylgiskjali B eru útgjöld hvers mánaðar sundurliðuð:

1. Í samandregnum upphæðum eftir flokkuðum útgjaldaliðum.
2. Með skrá yfir einstakar bókfærslur (reikninga), sem er frekari sundurliðun á þeim gjaldaliðum, sem nefndir eru í 1.

Jafnframt kemur fram í þessu yfirliti, hvað verktaki hefur fengið greitt frá verkkaupa í hverjum mánuði. Að lokum er skrá, sem sýnir mismuninn á skráðum útgjöldum verktaka og greiðslum frá verkkaupa í hverjum mánuði. Fylgiskjal B er um 400 blaðsíður að stærð samkvæmt málflutningi stefnda.

Er nú skemmst frá því að segja, að umboðsmenn gerðarpóla töldu skjöl þessi miklu umfangsmeiri og flóknari en við hefði mátt búast og að gerðarbeiðendur legðu nú málsitt fyrir upp á nýtt með nýjum málsástæðum. Voru umboðsmenn varnaraðilja strax þeirrar skoðunar, að útilokað væri að kanna gögnin og ljúka vörninni sómasamlega, áður en þinghald hæfist 3. maí 1971. Kvaðst umboðsmaður gerðarpóla, Max W. Abrahamson, hafa tafarlaust hringt í formann gerðardómsins, hr. Main, í New Jersey, og tjáð honum, að beiðni um frestun á málinu mundi gerð þegar í stað. Þessu símtali var fylgt eftir með telex skeyti, sendu 25. apríl 1971 til formanns gerðardómsins, undirrituðu af báðum umboðsmönnum gerðarpóla. Í telex skeytinu segir svo: „Á fundinum í Washington fyrir gerðarmönnum gaf sóknaraðili í skyn, að hin frekari skjöl þeirra yrðu afhent varnaraðila innan tveggja vikna (þ. e.

um mánudaginn 19. þ. m.) og hugsanlegt væri, að sum skjalanna yrðu afhent fyrir þann tíma.

Varnaraðili gerði einnig ljóst, að samþykki hans við því að byrja hinn 4. maí væri háð því, hvaða magn skjala yrði lagt fram af hálfu sóknaraðila, og þá með sérstökum fyrirvara, að því er varðaði könnun og samprófun á framlögðum reikningum, sem nauðsynlegt kynni að verða. Verksviðslýsingin kveður á um framlagningu allra skjala innan hæfilegs tíma frá byrjun þinghaldsins.

Skjöl sóknaraðila bárust varnaraðila í reynd í hendur í einu lagi hinn 28. þ. m. kl. 11 e. h. (samkvæmt síðari leiðréttingu 23. apríl kl. 11 e. h.). Skjölin samanstanda af 65 blaðsíðna greinargerð með fylgiskjölum upp á 700 blaðsíður og 9 uppdráttum, þ. á m. um 400 blaðsíðum af reikningum. Skjölin vísa einnig til enn frekari gagna, sem lögð verða fram við yfirheyrsluna, og til frekari ótilgreindra hækkana á kröfufjárhæðum. Þessi skjöl fela í rauninni í sér nýja kröfugreinargerð af hálfu sóknaraðila af því tagi, sem sóknaraðili hefði átt að byrja málið með. Gerðardómsreglurnar leyfa varnaraðila minnst 30 daga til að svara slíkri greinargerð.

Varnaraðilar óska að greiða fyrir sóknaraðila og gerðarmönnum eins og nokkur kostur er í sambandi við yfirheyrsluna, en það er að sjálfsögðu líkamlega ómögulegt fyrir þá að kanna fyllilega þessi nýju og umfangsmiklu gögn og svara þeim á einni einustu vinnuviku eða svo. Það er leitt, að þessi aðstaða skuli hafa skapast sem afleiðing af því, að sóknaraðili skyldi láta undir höfuð leggjast að fylgja reglunum eða að leggja fram þessi frekari skjöl á þeim níu mánuðum, sem hann hefur haft til ráðstöfunar, síðan hann byrjaði gerðardómsmálið. Það er grundvallaratriði, að varnaraðili eigi rétt á hæfilegu tækifæri til að kynna sér skjöl sóknaraðila, eins og hann á mjög óviðeigandi hátt hefur gefið sóknaraðila fullt færi á að kanna gögn sín með því að fylgja reglunum. Það er sömuleiðis grundvallaratriði, að ekki eigi að svipta varnaraðila rétti sínum til að veita skrifleg andsvör við kröfugreinargerð sóknaraðila fyrir þá sök, að sóknaraðili hafi látið undir höfuð leggjast að fylgja reglunum í fyrstu byrjun.

Að byrja yfirheyrsluna, áður en varnaraðili og gerðarmenn hafa fengið hæfilegan tíma til að kynna og tileinka sér gögn sóknaraðila, mundi einnig koma í veg fyrir, að yfirheyrslan gæti farið fram í reglu og gengi greiðlega.

Af þessum sökum mun varnaraðili knúinn til þess, þótt honum

þyki það miður, að fara fram á frestun yfirheyrslunnar. Varnaraðili er reiðubúinn að gera allt, sem honum er unnt, til að senda endanlega greinargerð sína á stað um hinn 11. maí og að ljúka við frumathugun á reikningum eins fljótt og unnt er þar á eftir. Okkur sýnist með leyfi, að gerðarmenn muni samt sem áður geta haldið málinu fram með árangri frá 26. apríl til 21. maí með því að verja þessum tíma sem þætti í málsmeðferðinni til að kynna sér hin nú umfangsmiklu skjöl og hin væntanlegu skjöl frá varnaraðila, og með því að kynna málsaðilum þau frekari tilmæli, sem þeir kunna að hafa fram að færa . . .“

Jafnframt sendi umboðsmaður gerðarþola svofellt telex skeyti til umboðsmanns gerðarþola, Gerard E. Fitzpatrick, dags. 26. apríl 1971: „Þótt við séum nú að biðja um frest á yfirheyrslunum, óskum við hér með að tilkynna yður, í samræmi við verksviðslýsinguna, eins og hún stendur nú, að ófengnu samþykki ICC, að við munum leiða eftirtalin vitni af hálfu varnaraðila: Hr. Henrik A. Lund, eftirlitsverkfræðing, Kaupmannahöfn, Hr. Pétur Guðmundsson, fulltrúa eftirlitsverkfræðings, Reykjavík.

Vinsamlegast takið ennfremur eftir, að við kunnum einnig að óska að leiða sem vitni fultrúa frá verkkaupa og hugsanlega fulltrúa fyrir Íslenska Álfélagið h/f (ÍSAL) svo og bókhaldssérfræðing, sem líklega yrði óháður aðili. Við treystum því, að þetta séu nægjanlegar upplýsingar að svo stöddu, en við ættum að geta gefið yður upp nöfn viðkomandi manna innan fárra daga, ef þér óskið.

Við höfum sent beiðni okkar um frestun yfirheyrslunnanna til hvers hinna þriggja gerðarmanna með telex frá Tre Falke Hotel í Kaupmannahöfn, dags. í gær. Okkur skilst, að þér teljið það fullnægjandi upplýsingar gagnvart yður, að við skyldum senda telexið til Mulligan deildarforseta gegnum skrifstofu yðar með vinsamlegu leyfi yðar . . .“

Eins og fram er komið hér að ofan, fóru umrædd telex skeyti um skrifstofu lögmanns gerðarbeiðanda í New York. Í skýrslu sinni hér fyrir dómi kveðst umboðsmaður gerðarbeiðanda, Gerard E. Fitzpatrick, hafa rekist á telex skeyti á skrifstofu sinni mánuðagsmorguninn 26. apríl 1971, sem afhenda átti Mulligan dómara. Kveðst umboðsmaður gerðarbeiðenda hafa átt fund með gerðarmönnum hr. Main og hr. Mulligan í New York, þar sem hann hafi afhent þeim þau gögn, sem afhent voru umboðsmanni gerðarbeiðenda í Kaupmannahöfn og áður er lýst. Við þetta tækifæri kveðst umboðsmaður gerðarbeiðenda hafa mótmælt frestbeiðni

gerðarpola við umrædda tvo gerðarmenn. Í skýrslu sama lögmanns segir, að hr. Main og hr. Mulligan hafi þingað 26. og 27. apríl 1971 og leitast við að bera sig saman við dr. Gunnar Thoroddsen í síma án þess að geta náð í hann. Hinn 27. apríl 1971 hafi þeir sent telex skeyti til Gunnars og látið hann vita um skoðun sína í málinu. Síðan hefðu gerðarmennirnir þrír, nánar að kvöldi 27. apríl 1971, þingað í síma og í því símtali hefðu þeir verið sammála um að álykta, að mótbárur stefnda og beiðni um frest væru ekki réttlætanleg og að málflutningur skyldi fara fram samkvæmt áætlun. Gerðarmennirnir Main og Mulligan hafa staðfest þessa lýsingu sem rétta í skýrslu, sem lögð hefur verið fram hér í dóm-inum.

Síðastnefnt telex skeyti þeirra Main og Mulligan til Gunnars Thoroddsens, sent 26. apríl 1971, hefur verið lagt fram í málinu og hljóðar það svo: „Okkur hefur borist telex hr. Torfason og hr. Abrahamson frá Kaupmannahöfn varðandi frestun málsins. Við höfum þingað saman 26. og 27. apríl og á þeim tíma reynt að ræða við yður í síma, en ekki tekist að ná sambandi. Eftir að hafa gætt allra atriða er það álit okkar að:

- 1) Gerðardómsþinghaldið ætti að hefjast á áætluðum tíma hinn 4. maí, eins og samþykkt var í Lissabon og staðfest á ný í Washington.
- 2) Með tilliti til allra atvika hafa skjöl sóknaraðila og endanleg greinargerð að okkar dómi verið lögð fram hæfilegum tíma fyrir byrjun þinghalds, eins og krafist er í verksviðslýsingu.
- 3) Megnið af því efni, sem þarna var lagt fram, hefur annaðhvort þegar verið lagt fram af hálfu varnaraðila eða um það verið fjallað í fyrri viðræðum á milli aðilanna.
- 4) Við teljum, að tíminn sé nægur fyrir alla aðila og gerðarmenn til að lesa og búa sig undir þinghaldið og einskis frekari tíma sé þörf.

Okkar eigin áætlanir og ráðagerðir hafa verið gerðar í trausti á þá tímasetningu, sem áður var tiltekin. Við hefðum fremur kosið að ræða þetta við yður í síma. Eins og sakir standa tímans vegna biðjum við yður að gera hr. Torfason kunnugt um álit þetta eins fljótt og þér getið við komið með góðu móti...“

Loks hefur verið lagt fram í málinu bréf umboðsmanns gerðarbeiðenda, dags. 28. apríl 1971, til gerðarmanna og umboðsmanns gerðarpola. Í bréfi þessu vekur umboðsmaður gerðarbeiðenda athygli á því, að 99 af hinum 100 merktu fylgiskjölum hafi verið bréf eða fundargerðir, sem aðiljar hafi skipst á, meðan verkið

stóð yfir. Enn fremur hafi varnaraðili sjálfur lagt fram í gerðardómsmálinu 47 af þessum 100 fylgiskjölum. (Hér er átt við fylgiskjal A í báðum tilvikum).

Mánudaginn 3. maí 1971 komu gerðarmenn saman í stöðvum Gerðardómsfélags Bandaríkjanna í New York til fundar, áður en málflutningur hófst daginn eftir. Umboðsmenn stefnda áttu þá fund með gerðarmönnum ásamt umboðsmanni stefnenda. Á þessum fundi afhentu umboðsmenn stefnda svonefnda endanlega greinargerð stefnda ásamt nokkrum viðbótargögnum að því er virðist. Í greinargerð þessari segir m. a., að á hana beri ekki að líta sem fullnaðarsvar við greinargerð verktaka með tilliti til þess tíma, sem varnaraðili hafi haft yfir að ráða til að ganga frá greinargerðinni. Enn fremur er tekið fram, að greinargerðin sé lögð fram að áskildum öllum rétti varðandi þá staðhæfingu varnaraðilja, að framkoma sóknaraðilja feli í sér brot á gerðardómsreglum Alþjóðaverslunarráðsins. Í greinargerðinni er síðan vikið að fylgiskjali C og gerðar við það stuttar athugasemdir að lokinni lauslegri könnun, eins og þar segir. Þá segir í þessari greinargerð, að þótt verkkaupa hafi ekki verið kleift að gera meira en að blaða í gegnum suma kafla í fylgiskjali B, sé samt ljóst, að fylgiskjalið hafi að geyma rangar og villandi upplýsingar. Sagt er í greinargerðinni, að fylgiskjal B sé ekki skrá um kostnað, eins og gerðarbeiðendur haldi fram. Þannig séu innifalin í nefndu fylgiskjali 5% fyrir „áætlaðan hagnað“, þrátt fyrir það að 12. gr. verksamningsins veiti verktaka aðeins rétt á „útgjöldum“. Einnig sé þar um að ræða kröfu vegna „fastakostnaðar í aðalstöðvum“, sem nemi 3.5%. Þá er bent á, að sumir liðirnir í fylgiskjali B fjalli um greiðslur, sem inntar séu af hendi í tilteknum mánuðum, en varði engu að síður kostnað, sem á hafi fallið í öðrum mánuðum. Því sé útilokað á grundvelli þessa fylgiskjals að gera svo mikið sem að koma tölu á kostnað verktaka á því tímabili, sem krafan fjallar um. Enn fremur sé mikið af texta þessara „reikninga“ óskiljanlegur og allar tölur séu settar fram í þýskum mörkum, einnig fyrir útgjöld innt af hendi í íslenskum krónum, án nokkurra skýringa varðandi umreikningsaðferðina. Enn fremur er tekið fram, að niðurstöðutalan í fylgiskjali B komi ekki heim og saman við þá kröfu, sem sett hafi verið fram í málinu á fyrri stigum þess. Loks segir, að verkkaupi sé knúður til að fara fram á, að gerðarmenn hafi ekki að neinu umrætt fylgiskjal B né leyfi verktaka að vitna í það í þinghaldinu. Var þess krafist, að skjalið yrði dregið til baka þegar í stað. Segir, að verktaka ætti ekki að líðast að halda fram nein-

um fjárhæðum sem „kostnaði“ sínum á tímabilinu eftir 17. maí 1968, nema verkkaupa sé veitt fullt færi á að kanna bókhald hans og fylgiskjöl fyrir allt tímabil þessa verksamnings. Lögmaður gerðarbeiðenda kveðst í skýrslu sinni, sem hér hefur verið lögð fram í dóminum, hafa haft alvarlegar áhyggjur af því, að mótbárur stefnda kynnu að beinast að því að ónýta málsmeðferðina, með því að haldið yrði áfram að koma fram með nýjar og breyttar mótbárur gegn gögnum stefnenda. Samkvæmt því kveðst hann hafa tekið málið til meðferðar í upphafsraðu sinni, þegar málflutningur hófst 4. maí 1971.

Eins og áður segir, hófst þinghaldið 4. maí 1971 og stóð til 19. maí sama ár. Það, sem fram fór í þinghaldinu, var fært til bókar, og hefur endurrit þess verið lagt fram hér í dóminum, rúmlega 1000 blaðsíður að stærð. Nauðsynlegt er vegna úrslita málsins og til skýringar á málavöxtum að rekja hér nokkuð af því, sem þarna fór fram í byrjun þinghaldsins.

„HERRA FITZPATRICK, óskið þér að taka til máls?“

HR. FITZPATRICK: Þakka yður fyrir, Mulligan deildarforseti . . .

Það er eitt atriði enn, sem hefur orðið mér nokkurt umhugsunarefni, og það er varðandi ummæli varnaraðila um hina endanlegu greinargerð okkar og fylgiskjölin, sem höfnin (misritun fyrir: hafa verið) lögð fram, sérstaklega varðandi fylgiskjal B, sem eru kostnaðarupplýsingarnar, er við byggjum á varðandi allsherjarkröfunu nr. 12.

Hafi ég ekki misskilið ummæli varnaraðila í skjölunum, sem afhent voru í gær, þá skilst mér, að hann haldi því fram, að þetta séu ónóg sönnunargögn um kostnaðinn, og að hann heimti og áskilji sér rétt — hann áskilji sér rétt til að rannsaka — og krefjist þess að lögð séu fram — reikningsfylgiskjölin og frumgögnin um kostnað þann, sem í kröfunum getur.

Nú er það svo, að þetta var rætt að nokkru marki í Washington. Ég benti þá á, að það sé líkamlega ómögulegt, í máli af þessu tagi og í réttarhöldum af þessu tagi að leggja fram bókstaflega heila herbergisfylli af fylgiskjöllum og reikningum frá hinum ýmsu seljendum efnis og þjónustu, vissulega launaskrár og tímaspjöld. Þetta er fyrir hendi í Essen. Megnið af gögnunum, reikningum og frumgögnum eru fyrir hendi. Það er einnig hægt að setja þau inn í tölvubókhaldskerfi, en það er hinn helsti og venjulegi háttur, sem Hochtief, sóknaraðilinn, er var fyrirsvarsaðili samstarfsfélags verktakanna, hefur á reikningum sínum og fjárhagslegu bókhaldi.

Bókhaldsgögn þau, er við höfum lagt fram, er mynda fylgiskjal B, hafa í reynd sætt endurskoðun frá hendi reglulegra þýskra endurskoðenda með reglulegum formlegum hætti, eins og tíðkast í viðskiptum.

Bókhaldið og reikningsfylgiskjölin og öll frumskjölin hafa allt af verið fyrir hendi til athugunar, og þau verða enn fyrir hendi til athugunar af hálfu varnaraðila. En tímans vegna og með tilliti til þeirra tímatakmarka, sem fyrir okkur munu verða, þegar þinghaldinu lýkur, þá mundi ég leggja til, að óháð endurskoðun, ef hún telst nauðsynleg og ef varnaraðili óskar eftir henni, verði undirbúin og framkvæmd nú þegar, og við þykjumst þess fullvissir, að efni fylgiskjals B frá okkur mundi hljóta staðfestingu við hverja slíka óháða endurskoðun.

Það, sem við höfum lagt fram, er eina leiðin, sem við er komandi að fara í máli af þessu tagi. Þetta eru samandregin yfirlit tekin upp úr þessu kostnaðarbókhaldi, og með þeim eru einnig tölvuútskriftarblöðin, sem yfirlitsblöðin byggjast á, og allt þetta má endurskoða, ef varnaraðili óskar þess, með því að fara í sjálft bókhaldið og fylgiskjölin og reikningana.

Það er tillaga mín, að þetta verði framkvæmt við fyrstu hentugleika, ef það telst nauðsynlegt, þannig að unnt sé að ljúka því svo tímanlega, að þessi gerðardómur geti tekið tillit til þess við endanlegar yfirveganir sínar.

Svo ég víki aftur augnablik að málflutningi mínum, eins og ég hef ráðgert hann, þá munum við reyna, eins og ég sagði, að ljúka við frásögnina af verkinu svo fljótt sem hægt er, og við munum einnig, og höfum búið okkur undir það, haga túlkun (misritun fyrir: leiðingu) vitnanna eða efnisröð spurninganna þannig, að hæft geti hr. Lund, sem mér skilst, að muni koma fyrir dóminn fyrir varnaraðila, og sem er háður tímatakmörkum þannig, að hann þarf að fara annað hinn 10. maí að ég held.

Þannig með endurskoðunina (?) á síðari stigum þinghaldsins, eftir að við kunnum að geta sleppt hendi af hr. Lund, þá kann gerðarnefndin að telja hana nauðsynlega, og hún kann að vilja hlýða á frekari vitnisburð um það, sem ég mundi telja hin minni háttar ágreiningsefni, sem ekki snerta beinlínis vitnisburð eða skýringu frá hr. Lund eða kalla á þau.

Ég held, að ég hafi ekki fleira að segja að sinni, herrar mínir. Ef um er að ræða einhverjar spurningar, mun ég fúslega reyna að svara þeim.

FORSETI: Engar spurningar. Þakka yður fyrir, hr. Fitzpatrick. Þá er það, fyrir varnaraðila, hr. Abrahamson.

HR. ABRAHAMSON: Já, afstaða varnaraðila er sú, að hér sé um að ræða venjulegt form á alþjóðlegum verkamningi, þar sem hann (varnaraðili) skipaði óháðan eftirlitsverkfræðing, sem hefur tilteknum skyldum að gegna gagnvart honum og tilteknum skyldum gagnvart verktakanum, þess eðlis, að þær eru hálfgildings dómaraskyldur, og að eftirlitsverkfræðingurinn hafi leyst þessar skyldur af hendi. Að í sérhverju tilfelli, sem verktakinn krafðist framlengingar á verktíma, hafi eftirlitsverkfræðingurinn íhugað það mál, og í sumum tilfellum fyrr en skylt var að íhuga það samkvæmt verkamningnum, þar sem sóknaraðili hafði ekki gert grein fyrir framlengingum þeim, sem krafist var, þannig að verkfræðingnum var gert erfitt um vik. Að sérhverjar framlengingar, sem sóknaraðili átti rétt á, hafi verið veittar, og að lúkningardagur verksins hafi í reyndinni orðið, eftir að lúkningartími samkvæmt verkamningnum var liðinn, þannig að engin spurning sé um neina flýtingu á verkinu.

Varnaraðili heldur því einnig fram, að ekki hafi verið um að ræða (nema) eina breytingu á verkinu. Að í samningsforminu hafi verið ákvæði um verkbreyingar, þar sem verkbreyingar séu að sjálfsögðu ekki óvenjulegar í samningum af þessu tagi. Að þetta hafi verið eðlileg og á engan hátt óvenjuleg verkbreying, sem verkfræðingurinn hafi bætt við á (misritun fyrir: samkvæmt) hinu viðeigandi samningsákvæði, og sem sóknaraðili hafi fengið greiðslu fyrir. Og varnaraðili telur ekki, að orðið hafi nein meiri háttar röskun né heldur, að orðið hafi nein meiri háttar keðjuverkun né neinir erfiðleikar umfram þá venjulegu erfiðleika, sem við verður að búast í verkefni af því umfangi, sem hér var um að ræða, og í byggingu mannvirkja.

Í sambandi við grundvöll þeirrar kröfu, sem varnaraðild (misritun fyrir: sóknaraðili) hefur borið fram, þá hefur verið skorað á varnaraðila (misritun fyrir: sóknaraðila) við mörg tækifæri að leggja fram við eftirlitsverkfræðinginn, eða ræða við verkfræðinginn, verðmæti, samningsverðmæti, hins breytta verks, og hann hefur neitað að sinna því. Það er skoðun varnaraðila, að fyrir því sé enginn grundvöllur, hvorki að lögum né eftir efni málsins, að inna af hendi greiðslu í rauninni eftir kostnaði frá degi, sem varnaraðili telur enga þýðingu hafa, þ. e. frá deginum 17. maí 1968.

Á þessu er sá frekari annmarki, sem varnaraðili álitur mjög alvarlegan annmarka, að sóknaraðili hefur ekki sýnt, hver kostnað-

ur hans frá þessum degi var; að hann er að gera kröfu fyrir kostnaði, en að það er útilokað fyrir varnaraðila eða gerðarnefndina að ganga úr skugga um, hver þessi kostnaður var, og þetta leiðir okkur að vandamálinu um reikningafylgiskjalið, sem hér hefur verið lagt fram.

Annmarkarnir, sem varnaraðili sér á þessu skjali, eru margir, hann hefur haft mjög skamman tíma til að athuga það. En hinn fyrsti annmarki er sá, að þetta er ekki skjal, sem sýnir kostnað, því að í því er innifalið álag vegna ágóða, og einnig álag vegna hlutdeildar höfuðstöðva, en þessir liðir einir svara samtals átta og hálfum af hundraði af upphaflega samningsverðinu.

Í Washington, þegar við ræddum spurninguna um reikninga, þá sagði ég, að mér virtist, að ekki mundi þurfa að athuga fylgiskjöl. En ég stóð þá í þeirri trú, að við mundum fá í hendur reikninga, með því sniði, sem varnaraðili telur vera hið venjulega, það er reikninga, þar sem kostnaðarlið þeim, sem færður er, sé lýst að nokkru marki í nánari atriðum.

Til dæmis, ef um er að ræða færslu vegna vinnutækja, þá eru sögð deili á vinnutækinu, hve margar stundir hafi verið unnar með tækinu, og hvaða verðtaxti sé settur upp, og þegar fyrir liggja reikningar af þessu tagi, þá kann að sjálfsgöðu svo að vera, að ekki sé nauðsynlegt að gera samanburð við hin sundurliðuðu fylgiskjöl.

Varnaraðili hefur fengið mjög lauslega umsögn frá bókhaldsfróðum aðilum, og sú umsögn, sem hann hefur fengið, er á þá lund, að hinar tilgreindu upplýsingar séu óskiljanlegar, og að svo virðist sem margir liðanna varði ekki kostnað á tímabilinu, heldur greiðslur á tímabilinu. Og varnaraðili mundi vissulega reiðubúinn til samstarfs um að reyna að skipuleggja nú þegar fullkomna endurskoðun að sínu leyti, ef sóknaraðili er reiðubúinn til að leyfa að endurskoðunin nái yfir allt samningstímabilið, þar sem varnaraðila sýnist svo, að ógerlegt sé að skipta kostnaðinum frá viðkomandi dögum án þess að fara í gegnum allan samningstímann. Þar sem reikningur þessi, eins og ég sagði, virðist í mörgum tilfellum vera reikningur um greiðslur á tilteknum tíma fremur en um kostnað áfallinn á tilteknum tíma.

Það er einnig um að ræða anmarka varðandi uppdrátt þann, er lagður hefur verið fram, sem varnaraðili hefur bent á, að villur séu í, og varnaraðili hefur látið í ljós, að lausnin í því sambandi gæti verið sú að nota hinar upprunalegu framvinduáætlanir verk-

takans, fremur en uppdrátt, og hann hefur lagt fram þessar áætl-anir í smækkuðu formi.

Að því er málflutningsaðferðina varðar, þá væri varnaraðila þökk í því, ef látin yrðu bíða sum af þeim atriðum, sem máske munu ekki þurfa þess, að hr. Lund verði viðstaddur, svo sem mats-krafan (misritun fyrir: gengislækkunarkrafan), og að þessu áskildu er það ætlun þeirra að endurtaka ekki það, sem þegar liggur fyrir í skjölum málsins, og að taka tillit til ábendinga gerð-armanna að því er varðar þau frekari sönnunargögn, sem gerðar-menn óska eftir frá varnaraðila í því skyni að ganga úr skugga um staðreyndir málsins.

FORSETI: Er athugasemdum yðar þá lokið?

HR. ABRAHAMSON: Svo er.

FORSETI: Ég held, að við ættum að gera hlé í tíu mínútur að svo komnu.

(Stutt hlé gert hér).

FORSETI: Herrar mínir, eitt af þeim atriðum, sem athygli okkar hefur beinst að, er umræðan um þýðingu fylgiskjals B, reikning-anna, hvort þeir sanni raunverulega kostnað eða ekki í núverandi formi, og tilboð sóknaraðila um að láta endurskoða bókhald sitt. Allt þetta vekur til brýnnar umhugsunar.

Sú spurning, sem við höfum rétt áðan verið að ræða okkar í milli, er þessi, er yfirleitt um það að ræða, að hinn raunverulegi kostnaður verktakans mundi geta orðið réttur skaðabótagrund-völlur.

Áður en lagt sé til við aðilana, að þessi endurskoðun fari fram, með hliðsjón af þeirri staðreynd, að hún yrði líklega all-kostnað-arsöm, all-tímafrek, mundum við vilja spyrja, hvort aðilarnir vildu á þessu stigi málsins snúa sér að þeirri spurningu, hvort nokkur grundvöllur sé fyrir raunverulegum kostnaði, tilkomnum eftir ákveðinn dag, ásamt ágóða, og höfuðstöðvakostnaði, sem við-eigandi mælikvarða á skaðabætur.

Nú, ef þetta kemur öðrum aðilum á óvart, þá mundum við að sjálfsgöðu fresta þessu til morguns, án þess að trufla venjulegan málflutning ykkar. En hvernig sem málið annars fer, áður en svo mikið sem nefnt er, að endurskoðunin fari fram, erum við að velta því fyrir okkur, hvort raunverulegur kostnaður geti yfirleitt á nokkru stigi orðið mælikvarði — viðeigandi mælikvarði á skaðabætur.

Munduð þér vilja ræða þetta atriði, hr. Fitzpatrick?

HR. FITZPATRICK: Já, ég vildi gera nokkrar athugasemdir, Mulligan deildarforseti.

Ég held því fram að hann (kostnaðurinn) sé viðeigandi mælikvarði á það, hvað hið sanngjarna verðmæti sé. Að undirstöðu til er sá mælikvarði, sem við erum að fara fram á, hið sanngjarna verðmæti, og að sjálf sögðu eru þættirnir, sem það mynda, eins og ég benti á áðan, í fyrsta lagi —

FRSETI: Má ég skjóta inn? Þegar þér segið „Sanngjarnt verðmæti“, er það þá sanngjarnt verðmæti þess verks, sem umbj. yðar leysti af hendi?

HR. FITZPATRICK: Já.

FORSETI: Þér segið, að nokkur sönnun um þetta sé það, sem umbj. yðar varði til í reyndinni?

HR. FITZPATRICK: Það, sem það kostaði, svo og hagræði til handa þeim aðila, sem hagræðis mun njóta, nefnilega verkkaupa eða þeirra, sem nota mannvirkið.

FORSETI: Er þá átt við, að um samningsrof sé að ræða af þeirra hálfu?

HR. FITZPATRICK: Það er átt við, að um þvílíka röskun sé að ræða. Það er líka grundvöllur í samningnum, og rétt að ég byrji út frá því atriði.

Samningsverðið, og við byggjum kröfu nr. 12, í undirstöðuatriðum, á 12. gr. verksamningsins, hinna almennu skilmála, sem er að finna í fylgiskjali A, á bls. 3 í þeim kafla, sem prentaður er með smálettri. Og við höldum því fram, að fullt endurgjald, ef ég má hafa hliðsjón af orðalaginu á upphafi greinarinnar, þar sem náttúrlegar tálmanir koma til, ef verktaki mætir aðstæðum frá náttúrunnar hendi eða tilbúnum hindrunum (þ.e. gerðum af manna höndum — þýð.), sem ekki var unnt að sjá fyrir með hæfilegri aðgæslu, og svo framvegis, þá ber verkkaupa að greiða þau auknu útgjöld, sem verktakinn hefur orðið fyrir vegna slíkra aðstæðna, þar með talin réttmæt og eðlileg útgjöld vegna framkvæmdar hvers konar fyrirmæla, sem eftirlitsverkfræðingurinn kann að gefa verktaka í sambandi við þær, svo og vegna réttmætra og eðlilegra ráðstafana, er verkfræðingurinn veitir sönnun (misritiun fyrir: samþykki), sem verktaki kann að grípa til án þess að hafa haft um það sérstök fyrirmæli, sem afleiðing af því, að slíkar aðstæður eða hindranir komu til.

Við höldum því fram, að það ákvæði, að verkkaupi skuli greiða viðbótarútgjöld, verði einungis mælt við og því beitt um það, sem útgjöldin urðu í raun og veru.

Nú, þetta á við um kröfu nr. 12. Án þess að farið sé út í nein smáatriði varðandi gengislækkunarkröfurnar, þá er þar um að ræða annað ákvæði, sem hefur mjög víðtækt gildissvið, og það er 71. grein um gengislækkanir. Og þar er það eins, að mælikvarðinn...

FORSETI: Hvaða flokkur (misritun fyrir: grein) er þetta?

HR. FITZPATRICK: Grein 71, sem mundi vera á bls. 17 í smáletursprentinu.

Verkkaupi skal greiða verktaka allan aukinn kostnað við eða í sambandi við framkvæmd verksins. Og aftur er það kostnaður, sem er mælikvarðinn.

Og ég mundi vilja vekja athygli gerðarnefndarinnar á einu samningsákvæði enn, ef þér vilduð afsaka mig augnablik. Ég held ég sé að leita að sérstökum áhættum.

Já, ákvæðið er í hinum almenna kafla um „Sérstakar áhættur“, sem byrjar neðst á bls. 14, málsg. 65 — þ. e. a. s. 65. grein, með all-mörgum undirgreinum yfir á næstu síðu. Ég held að þér munið sjá — og ég bið velvirðingar á því, að ég skuli ekki benda á tiltekna málsgrein nú þegar — að tilætlunin er einnig þarna, mælikvarðinn, sem þarna er vísað til, er útgjöld og kostnaður.

Þannig, án nokkurs tillits...

FORSETI: Hvaða grein er þetta?

HR. ABRAHAMSON: Það er 65. grein.

HR. FITZPATRICK: Þannig, deildarforseti, svo ég taki beint til við spurningu yðar þess efnis, hvort við höldum því fram, að um samningsrof sé að tefla, og að mælikvarðar þessir eigi þess vegna við á grundvelli almennra laga, nei, við byggjum ekki einungis á samningsrofi, heldur treystum við fyrst og framst á hin samningslegu úrræði og tiltekin og bein ákvæði verksamningsins.

Nú, ef mér leyfist að útlista þetta frekar á síðara stigi, þegar við á, þá hef ég ekki fleira fram að færa um þetta atriði að svo stöddu.

FORSETI: Hr. Abrahamson?

HR. ABRAHAMSON: Herrar mínir, viðhorf varnaraðila er það, að þessi atvik falli í reyndinni undir 52. grein, en það er sú grein, er fjallar um verkbreyingar, eins og ég gat um, og mælir fyrir um greiðslu samkvæmt þeim einingarverðum, sem eftirlitsverkfræðingurinn metur sanngjörn og réttmæt. Og í þessu felast að sjálf-sögðu ýmsar spurningar. Það má líta á kostnað verktakans, sá kostnaður kann að vera ósanngjarn, vegna þess að tilboðstakinn

skili lélegum afköstum. Hann kann að hafa sett tilboðstaxta sína of lága í upphafi vegna þess, að hann hafi áætlað verkið of lágt, og af þessum sökum er undirstöðuákvæðið um verðlagningu þess efnis, að verðleggja skuli samkvæmt tilboðstöxtum verktakans. Megingrundvöllur verksamnings um mannvirkjagerð er einmitt sá, að maður rekur sig fram að verði fyrir verkbreyingar út frá tilboðstöxtum hans (verktakans), að hann hafi lofað ekki aðeins að framkvæma hið upphaflega verk á tilboðstöxtum sínum, heldur einnig að framkvæma breytingar á verkinu á tilboðstöxtum sínum eða verðum, sem leidd eru af þeim töxtum.

Nú, þetta er málsástæða varnaraðila.

Á hinn bóginn hneigjumst við til að halda, að þar sem við höfum ekki nákvæmar upplýsingar, getum við ekki sagt það með vissu, en við hneigjumst til að halda, að það mundi engan mun gera, þótt krafa sóknaraðila yrði meðhöndluð samkvæmt 12. grein, því að 12. grein er alþekkt ákvæði í iðnaðinum og er margoft beitt. Því hefur aldrei heyrst haldið fram, að þar sem tálmanir frá náttúrunnar hendi koma fram í einhverjum þætti verksins, þá merki það, að á þeim degi, sem þær koma í ljós, og áður en nokkur frekari vinna er unnin, skuli gervöll vinna, sem eftir er í því verki, verða greidd á grundvelli kostnaðar. Og vissulega er þetta ekki það, sem greinin kveður á um.

Það, sem greinin kveður á um, er hitt, að verkkaupandi skuli greiða þau auknu útgjöld, sem verktakinn verður fyrir af völdum þessara tálmana, og síðar í greininni er talað um útgjöld, sem séu afleiðing af þessum tálmunum. Þannig að útgjöld geta skipt máli, en það verður nauðsynlegt fyrir verktakann að gera greinarmun á þeim útgjöldum sínum, sem stafa af tálmununum, og þeim útgjöldum sínum, sem geta, eins og ég hef nefnt, stafað af óteljandi öðrum atvikum, og standa máske ekki í neinum tengslum við tálmanirnar yfirleitt. Og varnaraðili hefur skorað á sóknaraðila, og skorar enn á hann, að fara yfir bókhaldstölur sínar og setja fram greinargóðar upplýsingar um þau viðbótarútgjöld, sem — ég vitna nú í 12. grein — „þau auknu útgjöld, sem hann kann að hafa orðið fyrir vegna slíkra aðstæðna“, ekki bara heildarkostnað sinn frá tilteknum degi, heldur þau auknu útgjöld, sem stafa af aðstæðunum. Og hið sama gildir um 65. grein, þar sem um er að ræða útgjöld vegna styrjaldaraðgerða, það eru ekki öll útgjöld frá tilteknum degi, heldur útgjöld, sem stafa af tilteknu atviki. Þannig að varnaraðili (misritun fyrir: sóknaraðili) verður að sanna,

að hann hafi orðið fyrir útgjöldum, og að þau séu af völdum tiltek-
ins atburðar.

Nú, varnaraðili (misritun fyrir: sóknaraðili) hefur í verksviðs-
lýsingu sinni lýst kröfunni vegna 12. greinar, sem kröfu um — ef
mér leyfist að vitna í skjalið, þetta er á bls. 4 (bls. 6 í þýðingu)
um kröfurnar um auknar fébætur. Orðalagið, sem þar er notað,
er „sóknaraðili heldur því fram, að eini rýmilegi mælikvarðinn á
tjón þeirra sé hinn raunverulegi kostnaður af verkinu frá ...
degi“. Og ég held, að gerðarnefndin muni skilja áhyggjur varnar-
aðila af því tilefni, að kröfufjárhæðin felur ekki í sér raunveru-
legan kostnað. Hún felur í reyndinni í sér 17% hækkun á upphaf-
lega samningsverðinu, ekki átta og hálf, eins og ég sagði. Ég verð
að biðja velvirðingar á reikningslist minni.

Að lokum eitt atriði, sem varnaraðili verður að leggja mjög ríka
áherslu á. Það var áðan minnst á 71. grein, sem er ákvæði um
efnahagslega röskun. Nú hefur sóknaraðili gert fulla grein fyrir
kröfu sinni samkvæmt þessari grein við mörg tækifæri. Og túlkun
sinni á greininni, sem veiti honum rétt til (bóta vegna) aukins
kostnaðar, er stafi af efnahagslegri röskun á Íslandi, hafi hún átt
sér stað. Hér var enn mjög verulegur mismunur á milli aukins
kostnaðar af völdum efnahagsröskunar og alls kostnaðar frá til-
teknum degi. En sóknaraðili hefur borið fram þessa túlkun og
aðra viðtækari túlkun á 71. grein, eftir að verksviðslýsingin var
gerð og skilyrt af (misritun fyrir: til viðbótar) henni. Og varnar-
aðili mundi halda því fram, að sú rökfærsla, auk þess sem hún
eigi sér enga hugsanlega stoð í greininni, sé ekki í reynd heimild
varnaraðila (misritun fyrir: sóknaraðila). Og afstaða varnaraðila,
grundvallarafstaða okkar, er sú, að þetta skjal hafi enga þýðingu
í málinu. En að sjálfsögðu var okkur nauðsynlegt að gera þann
áskilnað, að ef gerðarmenn gætu ekki fallist á þetta, þá yrði mjög
ítarleg endurskoðun að fara fram, og síðan að athugast gaumgæfi-
lega, og þetta mundi vissulega taka alllangan tíma, eins og þér
munuð gera yður ljóst.

FORSETI: Ég vildi aðeins segja, herrar mínir, að við bárum upp
þessa spurningu, ef til vill á röngu stigi málsins, og áttum þá von
á rökfærslu eins og þeirri, sem fram hefur verið borin, einungis
vegna þess, að spurningin um það, hversu æskileg endurskoðun
væri, kom upp.

Með öðrum orðum, hvort 52. grein á við, eða 12. grein, hvort
raunverulega var um að tefla breyttar aðstæður, hvaða áhrif það
hafði á heildarframvindu verksins, og svo framvegis, þetta eru

spurningar, sem við getum ekki svarað að svo stöddu. Spurningin nú var, hversu sem málið fer, án tillits til þeirrar afstöðu, sem við kunnum að taka að lokum, mundi endurskoðun vera viðeigandi, hvaða atriði mætti leiða í ljós með endurskoðun, hve langan tíma mundi hún taka, hversu dýr yrði hún, og þetta er spurning, sem ég mundi vilja — með öðrum orðum, án þess að binda okkur á nokkurn hátt, eða við neina afstöðu, mundi endurskoðun, að áliti lögmanna á hvora hlið, beggja aðilja, vera viðeigandi?

FORSETI: Hr. Fitzpatrick?

HR. FITZPATRICK: Já, ég var að reyna að útlista það atriði, Mulligan deildarforseti. Ég túlkaði máske spurningu yðar þrengra en til var ætlast af yðar hálfu. Mér skilst, að spurningin sé þess efnis, hvort raunverulegur kostnaður skipti máli í raun og veru. Og ég held, að það sé ljóst, að minnsta kosti fyrir mér, að verk-samningurinn gerir ráð fyrir kostnaði og útgjöldum sem þáttum í bótum við þessar aðstæður.

Nú, að sjálfsögðu, hvort þér að lokum úrskurðið, að þessar greinar eigi við eða ekki, nú, það er út af því, sem við sitjum hér, þetta verður auðvitað að úrskurða um það er lýkur. Sömuleiðis verður það, sem við höfum sagt, var þetta í sannleika kostnaður eða ekki, einnig að úrskurðast. Og við segjum, að það, sem við höfum sett fram í fylgiskjali B, sé sá kostnaður, sem tilheyrir viðkomandi tíma, og við erum fyllilega reiðubúnir til að láta endurskoða hann til að sýna fram á, að hann sé réttur og sannur.

Nú, satt að segja hefðum við kannske getað tekist á hendur fyrir löngu síðan það verkefni að leggja fram svipað yfirlit fyrir allt verkið, heildarframkvæmdina. En verktakinn hafði í upphafi takmarkað sig við þessar ráðstafanir, af ýmsum ástæðum, eins og nánar mun koma fram undir rekstri málsins.

Félagar mínir hafa látið uppi við mig það álit, að endurskoðun á því, sem við höfum lagt fram, mætti ljúka á tveimur til þremur vikum. Hver kostnaðurinn við hana yrði get ég ekki sagt um að svo stöddu, ég hef ekki fengið áætlun um það. Endurskoðun á öllu verkinu mundi taka hlutfallslega svipaðan tíma. Kannske, og þetta er ágiskun mín, fjórar til sex vikur.

Annars mun ég reyna að afla nákvæmari upplýsinga frá Þýskalandi í dag, eftir að við höfum lokið fyrstu afgreiðslu á þessu atriði. Og mér virðist, og ég get ekki látið vera að segja það, finnst mér, að þetta sé enn einn trafalinn, sem verið sé að búa til, að endurskoða verkið frá byrjun, þegar við höfum ekki gert kröfu um kostnað fyrir fyrsta hluta verksins. Og ef það væri ekki vegna

þess dráttar, sem orðið gæti, og hinar voveiflegu afleiðingar, sem hann gæti haft fyrir lyktirnar á þessu gerðardómsmáli, þá mundi ég ekki hafa neitt á móti henni. En að fara aftur á bak og endurskoða allt verkið veldur mér vissulega áhyggjum, aðeins vegna tímavandamálsins, sem í því felst.

FORSETI: Hr. Abrahamson?

HR. ABRAHAMSON: Herrar mínir, afstaða varnaraðila er sú, að endurskoðunin sé ekki — ég held raunar, að fyrst af öllu ættum við máske að gera ljóst, hvað átt er við með „endurskoðun“. Við eigum ekki einungis við það, að bera þurfi saman, að þessar tölur séu réttar. Það er að brjóta niður tölurnar, sem er vandamálið, og að fá fram það, sem við mundum kalla sæmilega lýsingu á kostnaðarliðunum. Það eru ýmsir liðir, til dæmis vinnuvélar verktakans sjálfs á hærri töxtum. Svona liður mundi augljóslega þurfa mjög náinnar athugunar við. Það er þetta, sem við höldum, að muni taka mjög verulegan tíma fyrir endurskoðanda að framkvæma, og síðan fyrir okkur að athuga niðurstöðurnar af verki endurskoðandans.

Nú, við höfum vissulega gert málið flóknara með því að fara fram á, að endurskoðunin nái til fyrri hluta verksins, ef af endurskoðun verður, og ég vildi mega nefna dæmi um það, hvers vegna við höfum tekið þessa afstöðu.

Á reikningi nr. 1 (þ. e. fyrir júnímánuði 1968. — Þýð.) er liður, sem sýnir tryggingargjöld til Hermes, og síðan mundi Hermes-trygging — þetta er á síðustu blaðsíðu yfirlitsins — og heildarfjárhæð þessa liðar er um það bil 71.000 þýsk mörk. Nú virðist það liggja í augum uppi, að tryggingarkostnaðurinn fyrir júnímánuð getur ekki hafa verið 71.000 þýsk mörk, einkum og sér í lagi þar sem ekki er nein samsvarandi tala í yfirlitunum fyrir næstu mánuði á eftir, og þetta er vandi okkar, og ég vona að gerðarnefndin muni líta á það sem raunhæfan vanda. Við teljum, að ef verktakinn er að gera kröfu á grundvelli 12. greinar, þá sé viðhorf okkar það, að greiðsla verktakans á þessum kostnaði veiti honum engan rétt. Af þessum sökum er reikningurinn þýðingarlaus. Að ef verktakinn vill halda því fram, að krafa sín falli undir 12. grein fremur en 52. grein, þá sé það verkefni hans að leggja fram reikning um þann kostnað, sem tilheyrir hinu aukna verki, sem 12. grein nær yfir, eftir því sem hann heldur fram, að þessi reikningur mundi verða allur annar en sá reikningur, sem hér liggur fyrir, og að okkar dómi mundi hann verða miklum mun minni, bæði að umfangi og fjárhæð. Og sá reikningur kynni þá

að þurfa endurskoðunar við, en sú endurskoðun yrði mjög fljótunnin.

Og afstaða okkar er sú, að ef verktakinn er að gera kröfu á grundvelli 12. greinar, þá sé þar um að ræða fyrir þá að leggja fram ekki reikning um allsherjarkostnað sinn, heldur reikning um kostnað sinn eða útgjöld, er takmarkaður sé við útgjöld, sem tilheyra hinni auknu vinnu, og sá reikningur mundi að sjálfsögðu verða mjög gagnlegur fyrir okkur, enda höfum við verið að biðja um hann allengi, og við teljum, að hann yrði mjög gagnlegur fyrir gerðarnefndina við úrskurð hennar um það, hvort mat eftirlitsverkfræðingsins var sanngjarnt og hæfilegt eða ekki.

HR. MAIN: Ég held við stöndum hér frammi fyrir nokkuð miklu undirstöðuatriði. Það, sem í þessu felst, þegar öllu er á botninn hvolft, er það, að sóknaraðili er að fara fram á reikningsvinnusamning (cost plus) eftir maímánuð 1968. Ég held það sé —

HR. FITZPATRICK: Í rauninni, já.

HR. MAIN: Í rauninni, það er það, sem það er. Þannig að samningurinn breytist algerlega í eðli sínu. Það sem ég mundi vilja spyrja hr. Abrahamson um, er þetta, telur hann, að endurskoðun sé nauðsynleg, hvernig sem málið fer? Hvað höfum (misritun fyrir: hvað sem) við úrskurðum um það, hvort hann (verksamningurinn) ætti að verða einingarverðasamningur eða reikningsvinnusamningur eftir þann tíma?

HR. ABRAHAMSON: Nei, hr. dómari, ég held ekki, að endurskoðun yrði nauðsynleg, ef þér úrskurðið, að hann ætti ekki að verða reikningsvinnusamningur, og ef þér munduð úrskurða annaðhvort, að greiðsla ætti að fara fram samkvæmt 52. grein, eða að öðrum kosti hitt, að hún færi fram samkvæmt 12. grein, þá mundi sönnunarbyrðin hvíla á sóknaraðila um að sýna þann kostnað, sem leiðir af hinum breyttu aðstæðum og í því tilfelli mundi það verða hlutverk þeirra að leggja fram tölur, sem kannske mundu ekki þurfa endurskoðunar við, ef þær væru nógu greinilegar.

HR. MAIN: Teljið þér þörf á endurskoðun í öllu falli? Ef litið er á bls. 4 í verksviðslýsingunni, þar sem kröfur yðar eru raktar (bls. 7 í þýðingunni), ef allsherjarbætur eru ekki úrskurðaðar... Mér er ljóst, að ég er að gefa mér forsendur fyrirfram...

HR. FITZPATRICK: Ef allsherjarbætur eru ekki úrskurðaðar...

HR. MAIN: Er þá enn þörf á endurskoðun?

HR. FITZPATRICK: Það held ég ekki, nei. Að sjálfsögðu fer

það eftir því, hvort sönnunarmagnið er talið fullnægjandi eða ekki.

HR. MAIN: Að sjálfsögðu snýst allt um þetta. Við þurfum margt að ræða. En ég held, að ég ætti þá að spyrja, hafið þér nokkuð á móti því, að endurskoðun fari fram á reikningum fyrir tímabilið eftir 17. maí 1968?

HR. ABRAHAMSON: Já, hr. dómari, við mundum krefjast þess, að öll endurskoðun næði yfir allan verktímann, með tilliti til þeirra vafaatriða, sem í reikningnum eru. Við mundum halda, að í því fælist mjög verulegur kostnaður og dráttur, sem að lyktum mundi reynast hafa átt rétt á sér. Þetta er það, sem við höfum um málið að segja, að sjálfsögðu, og við mundum hafa nokkrar áhyggjur af hinum aukna kostnaði. Þetta mundi alla vega verða svo umfangsmikið verk, að ég er ekki viss um, hvort fáeinna vikna tölfræði mundi skipta miklu máli. Upplýsingar þær, sem við höfum fengið frá bókhaldsfróðum aðilum, eru í þessa átt, að þetta yrði mikið verk. Ég gæti ekki dæmt um það sjálfur, en sú tala, sem okkur var gefin upp, var mjög há tala. Og gerð venjulegra reikninga, auðvitað, fyrir verk af þessu tagi mundi taka sex eða níu mánuði, geri ég ráð fyrir. Er ekki svo? Venjulegt uppgjör er alltaf frekt fyrirteki.

HR. FITZPATRICK: Nú, það er fullljóst, að ég held ekkert um þetta, hr. Abrahamson. Því að ég hef þegar sagt, að endurskoðun fyrir það tímabil, sem um er að ræða, mundi taka kannske þrjár vikur.

HR. ABRAHAMSON: Ég held, að vandinn sé fólgin í vissum skoðanamun um það, hvað átt sé við með endurskoðun. En eins og ég var að segja, þá byggi ég hér á áliti, sem ég hef ekki fengið beint, og ég þykist ekki vita með vissu, hvort það er rétt eða ekki.

FORSETI: Við gerum nú aftur hlé í tíu mínútur.

HR. FITZPATRICK: Má ég aðeins bæta einu við til svars við sumum ummælum hr. Abrahamson?

Sóknaraðili hefur — þessi allsherjarkrafa er á engan hátt ný krafa. Henni var hafnað í öndverðu einmitt með þeim rökum og fullyrðingum, sem hr. Abrahamson hefur borið fram, þ.e.a.s. þeir standa fast á því, að kostnaður (sé settur fram) eða kröfur gerðar fyrir sérstaka þætti og hliðar verksins.

Verktakinn hefur haldið við þá aðstöðu sína, og þetta er einmitt kjarninn í kröfu nr. 12, að það sé ómögulegt að sundurgreina og deila niður kostnaðinum nákvæmlega eftir sérstökum þáttum og hliðum verksins, þar sem áhrifin voru bein, sérstaklega að því

er varðar uppgröftinn neðansjávar. Þau bylgjuðust út um alla verkframkvæmdina. Og við höldum því fram, að við eigum rétt á að fá það úrskurðað, hvort við ættum að fá þennan allsherjar-kostnað.

Þannig að þetta hefur alltaf verið málástæða. Varnaraðili hefur aldrei beðið um endurskoðun. Hann bað aldrei um að fá að kanna bækurnar og gögnin, þó að hann gæti hafa gert það hvenær sem var. Hann heldur við þá afstöðu að streitast og neita að líta á kröfuna, nema við gerum grein fyrir einstökum atriðum með sundurliðun, en hana teljum við hafa verið að heita má ógerlega og ómögulega, og áskiljum okkur réttinn til að halda fram allsherjarkröfunni.

FORSETI: Hr. Fitzpatrick, ef svo fer, að við ályktum, að þetta hafi ekki haft þessar óskaplegu afleiðingar, gætuð þér þá ekki sannað tjón varðandi hvern —

HR. FITZPATRICK: Við mundum hverfa aftur að hinum sérstöku kröfum, sem við höfum sett fram til vara, Mulligan deildarforseti, sem við teljum ekki munu veita okkur fullar bætur, þar sem ekki sé unnt að færa nákvæman kostnað til sumra af þessum sérstöku atvikum.

FORSETI: Við gerum nú hlé.

(Hlé).

HR. MAIN: Ég leyfi mér að biðja Mulligan deildarforseta að tjá í mæltu máli, hvað við teljum rétt að gera nú.

FORSETI: Ég vildi þá segja, að við þrír höfum verið að bera okkur saman núna áðan, og álit okkar er þetta: Að við ættum að halda gerðardómsmálinu áfram eins og áætlað var. Að skyldan hvíli á sóknaraðila að sanna, (a) málástæður sínar, hvort þær feli í sér breytingar innan ramma samningsins, eða ófyrirséðar aðstæður, o. s. frv. Og (b), það hvílir á honum að sanna tjón sitt. Að varnaraðili muni augljóslega verða að sanna fyrir sitt leyti, að ekki hafi komið til neinar breyttar aðstæður, eða að þetta hafi verið venjuleg aðgerð, og að tjónið, ef um er að ræða, beri að bæta á einhverjum öðrum grundvelli.

Við teljum ekki, að viðeigandi væri að gefa öðrum hvorum aðilanna fyrirmæli um að framkvæma endurskoðun. Við teljum, að ef deila verði um fjárhæð tjónsins, þá ætti varnaraðili að sýna fram á, eins og hann hefur bent á í dag, til dæmis, að færsla í sambandi við váttryggingar sé vafasöm, eða að færsla í sambandi við áætlaðan (misritun fyrir: vinnuvélar eða) fastakostnað sé vafasöm, að á grundvelli gerðra krafna og framlagðra sannana ætti hann að bera

fram sérstök mótmæli, og síðan ef gerðarmennirnir ákveða, að í slíku tilfelli ætti endurskoðun, hvort sem er til fulls eða að einhverju takmörkuðu leyti, að fara fram, þá mundum við mæla svo fyrir, og við mundum verða að fresta málinu, þar til árangur slíkrar endurskoðunar hefði verið lagður fyrir okkur, þannig að við gætum komist að skynsamlegri niðurstöðu.

Með öðrum orðum, við munum halda áfram eins og áætlað var, og ég held þess vegna, að ef þér, hr. Fitzpatrick, umboðsmaður sóknaraðila, viljið hefjast handa um málflutning yðar, eins og þér ætluðuð í öndverðu, þá væri rétt að gera það núna . . .“

Síðan hélt rekstur málsins áfram, og voru m. a. yfirheyrð vitni. Við fyrirtækt málsins 10. maí 1971 er m. a. þetta bókað: „ . . . HR. ABRAHAMSSON: Herrar mínir, við höfum gert ljósa grein fyrir afstöðu okkar, og ég tel, að ákvörðun hafi verið frestað um þetta kostnaðarmál. Við erum ekki í aðstöðu til að yfirheyra neitt vitni um þetta kostnaðarskjal vegna þess, eins og við höfum sagt, og ég óska ekki að endurtaka það, að það er hvorki hæft til skilnings né heldur höfum við haft nægilegan tíma til að reyna að skilja það, og þess vegna verðum við að mótmæla því mjög eindregið, að nokkurt vitni beri nokkuð í sambandi við þetta skjal, þar sem okkur er einfaldlega engin leið að vita, hvort framburður þess er réttur eða rangur, eða að kanna hann með samanburði eða spyrja út frá honum, nema sú rannsóknaraðgerð, sem við nefndum í byrjun þessa gerðardómsmáls, verði framkvæmd.

(Stutt hlé var gert hér).

MULLIGAN DEILDARFORSETI: Hr. Abrahamson, við erum sammála því, að framburðurinn komist að. Þér getið ávallt áskilið yður tækifæri til að gagnspyrja hvaða vitni sem er, hvort heldur nú eða á síðara stigi málsins, en við teljum að svo komnu, ef hr. Fitzpatrick óskar að bera fram eða láta bóka um tjónshliðina, og hvernig hann hafi fundið þá, að það eigi þá að færast til bókar á þessu stigi.

Þetta merkir ekki, að gerðardómurinn hafi fallist á, (A) að nokkrar bætur muni fást yfirleitt, (B) að þetta sé viðeigandi mælikvarði á skaðabætur, né heldur (C) að hinar umkröfðu skaðabætur séu réttar. En við teljum, að þetta eigi að vera með í skjölum málsins, þannig að þér hafið að minnsta kosti núna færi á að vita, hvert þér ættuð að beina skeytum yðar.

ABRAHAMSON: Já. Og ég má þá bera fram, að minnsta kosti áskilja mér, rétt minn til að gagnspyrja eftir að fullkomin rann-

sókn á reikningunum hefur átt sér stað, sem gæti, eins og ég segi, tekið nokkra mánuði.

MULLIGAN DEILDARFORSETI: Hr. Fitzpatrick?

FITZPATRICK: Ef ég mætti aðeins gera athugasemd til skýringar á því, hver ætlun mín er með þessu.

Við höfum lagt fram fylgiskjal B, sem er fremur umfangsmikil upptalning á þeim kostnaði, sem um var að ræða við framkvæmdirnar í Straumsvík frá 1. júní 1968 til verkloka.

Við höfum skýrt alloft, að þetta eru auglýsilega ekki frumgögnin, svo sem reikningar seljenda, tímaspjöld, launareikningar. En við höfum lagt þetta fram sem ágrip af reikningum Hochtief varðandi þessa framkvæmd, og við ætlum að leiða fram manninn, sem bar ábyrgð á að taka saman þessi útgjöld, og að skýra hver sé grundvöllur að innihaldi þessa skjals, fylgiskjals B. Og við höldum því fram, að með því að gera það höfum við sannað prima facie, hver þessi kostnaður var.

Að því er varðar nákvæmni þeirra og áreiðanleik, þá fer það að nokkru eftir því, hvort okkur er einfaldlega trúað eða ekki, spurning um trúanleika að nokkru marki, og varðandi endanlega sannprófun þeirra getur vel verið, að þér óskið að fá staðfestingu með skýrslu frá óháðum endurskoðanda. En við teljum, að ásamt með vitniðburðinum og skýringu á þeim kerfum, sem notuð voru til að taka það saman, sé (þetta) prima facie sönnun um það, hver þessi kostnaður var.

Við leiðum hr. Günther Kaltenborn sem vitni varðandi þessi efni . . .“

Síðan á sama degi var vitnið Günther Kaltenborn yfirheyrt um málavexti, en hann var starfsmaður fyrirtækisins Hochtief A/G og hafði séð um form og innihald áðurnefnds fylgiskjals B. Eftir að hann hafði verið yfirheyrður, er bókað:

„ABRAHAMSON: Ég vildi segja, að við höfum verið settir í verulega erfiða aðstöðu, eins og þér munið skilja, varðandi þessa reikninga. Einhverjar tölur hafa verið gefnar upp, sem við höfum einfaldlega ekki haft neitt tækifæri til þess að kanna.

MULLIGAN DEILDARFORSETI: Hafið þér frekari spurningar?

FITZPATRICK: Fyrir hr. Kaltenborn, nei.

MULLIGAN DEILDARFORSETI: Hafið þér nokkrar spurningar, hr. Main?

FORMAÐUR: Nei . . .

ABRAHAMSON: Engin yfirheyrsla . . .“

Eigi verður hér frekar getið þess, sem bókað var í þinghaldinu.

Í 2.1. var stuttlega að því vikið, hvað gerðist í málinu, eftir að þinghaldinu lauk þann 19. maí 1971. Eins og þar getur, skiptust lögmenn aðilja á málflutningserindum til sóknar og varnar dagana 7.—9. júlí 1971 og aftur viku síðar. Sýnast þessi erindi hafa komið í stað munnlegs málflutnings.

Loks er hér rétt að rekja kafla úr skjali, undirrituðu af gerðarmanninum Gunnari Thoroddsen, sem fram hefur verið lagt í málinu:

„Í réttarhaldi 4. maí 1971 lýsti varnaraðili þeirri skoðun sinni, að Appendix B væri þýðingarlaust í málinu og ætti ekki að komast að. Væri rangt að sinna því frekar án undanfarandi endurskoðunar og athugunar. Dómendur gerðu fundarhlé og settust á rökstóla um það mál. Kom þar til orða, hvort ekki ætti að úrskurða þá þegar, að krafa nr. 12, um allsherjarbætur, kæmi ekki til greina. Þar með hefði Appendix B ekki komið frekar við sögu. Ekki þótti þó rétt að ákveða það á því stigi.

Eftir því, sem þá lá fyrir í málinu, kom að mínu mati ekki til greina að fallast á kröfu 12, og þaðan af síður að byggja bætur á heilli bók reikninga, sem gagnaðili hafði ekki nægilegt færi á að athuga né endurskoða. Ef síðari upplýsingar kynnu að leiða til þess, að hugsanlegt væri að taka þessa kröfu til greina og byggja að einhverju leyti á hinu framlagða bókhaldi sækjanda, var slíkt að mínu áliti útilokað, án þess að varnaraðilja yrði áður veittur nægur frestur til athugunar og gagn Gerrar endurskoðunar á umræddu plaggi.

Þegar það kom í ljós á dómfundi í París í júlíbyrjun 1971, að meðdómendur mínir ætluðu samt sem áður að leggja Appendix B að verulegu leyti til grundvallar dómi sínum, taldi ég það skyldu mína að benda þeim á, að samkvæmt íslenskum lögum væri unnt að bera aðfararhæfi og gildi gerðardóms undir almenna dómstóla, ef málsmeðferð gerðardóms þætti ólögæt.“

2.10 Gerðarmaðurinn James F. Main hefur ritað bréf um hina umdeildu vettvangsskoðun, sem lagt hefur verið fram í málinu. Bréf þetta er í aðalatriðum staðfest af gerðarmanninum William H. Mulligan.

Í bréfi þessu segir m. a., að þar til málflutningur hafi byrjað þann 4. maí 1971, hafi allir aðiljar talið algerlega ónauðsynlegt að fara á staðinn til vettvangsskoðunar. Á fundinum í Washington D.C. í apríl 1971 hafi gerðarmaðurinn Gunnar Thoroddsen að vísu gefið í skyn, að æskilegt væri, að einhver hluti málarekstursins

færi fram á Íslandi með tilliti til kynningar málsins, og hafi hann ítrekað þetta í lok málflytningarsins í New York í maí 1971. Kveðst bréfitari út af fyrir sig hafa fallist á að fara til Íslands í slíkum tilgangi, en talið ráðlegt, að hr. Lund og hr. Reuter yrðu til staðar á Íslandi, jafnvel þótt eingöngu væri um að ræða kurteisheimsókn. Af skýrslu bréfitara, James F. Main, má ráða, að daginn, sem hann ætlaði til Íslands, þ. e. 21. júní 1971, og fimm dögum áður en hann hugðist fara til Parísar, hafi borist svargreinargerð lögmanns stefnda aðeins að hluta. Hann kveðst því í bréfi til Gunnars Thoroddsens hafa skrifað m. a., að mat sönnunargagna og annarra gagna reyndist flókið mál og að bréfsmóttakandi, Gunnar Thoroddsen, mundi fallast á, að það gengi fyrir, en bréfitari kveðst einmitt áður hafa gert fyrirvara í þessa átt. Samdægurs kveðst hann hafa fengið fjarskiptaboð þess efnis, að Gunnar Thoroddsen teldi nauðsynlegt og æskilegt, að hann, James F. Main, héldi áætlun um að heimsækja Ísland. Kveðst bréfitari þá hafa látið senda fjarskiptaboð til baka þess efnis, að hann, bréfitari, mótmælti því harðlega, að ferðinni til Íslands væri lýst sem nauðsynlegri, og mundi hann hvergi fara, nema látið væri af þeim misskilningi. Gunnar Thoroddsen hafi svarað bréfi sínu með símkeyti 16. júní 1971, þar sem sagði, að heimsóknin til Íslands væri enn æskileg, en orðið „nauðsynlegt“ fellt niður. Kveðst bréfitari þá hafa verið kominn að þeirri niðurstöðu, að hann yrði að hætta við heimsóknina til að vera vel búinn undir umræður gerðarmanna í París. Að lokum leggur bréfitari áherslu á það, að ef vettvangsskoðun hefði verið talin nauðsynleg eða ef einhver ágreiningur þess efnis hefði verið um það milli aðilja eða varðandi eðli náttúruskilyrðanna, þá hefði vettvangsganga farið fram að sinni ósk og áður en málflytningur hófst.

Bréf Gunnars Thoroddsens, dags. 17. nóvember 1972, hefur verið lagt fram í málinu. Eftir að hafa kynnt sér fyrstu gögn Straumsvíkurmálsins kveður hann sér hafa vírst nauðsynlegt, að dómendur gengju á vettvang og kynntu sér sem rækilegast staðhætti, jarðveg og jarðlög, áður en málið yrði tekið til dóms. Þótt mannvirkjagerð væri lokið og ekki unnt að sjá með berum augum þær undirstöður, sem um væri að tefla, hlyti skoðun á staðhættum og jarðvegsmyndunum í næsta nágrenni að gefa allglöggar upplýsingar. Meiri þörf hafi verið á slíkri skoðun fyrir þá sök, að tveir gerðarmanna voru erlendir menn, sem aldrei höfðu komið til Íslands, en jarðmyndun og berglög væru hér á landi gerólik því, sem þeir þekktu helst til. Sjálfur kveðst bréfitari hafa skoðað

vandlega það svæði, sem um væri að ræða, Kapelluhraun og Straumsvík. Málið sjálf hafi borið með sér nauðsyn vettvangsskoðunar og gerðarmönnunum tveim hafi verið kunnugt um sjónarmið sitt. Svo hafi hins vegar farið, að William H. Mulligan hafi talið sér slíka ferð á vettvang ókleifa, eftir að hann hafi verið skipaður yfirréttardómari. Hr. James F. Main hafi hins vegar ákveðið að koma til Íslands í þessu skyni 22. júní 1971 og dveljast á landinu til 26. júní. Ummæli James F. Main í þá átt, að hann, Gunnar, hafi talið heimsókn til Íslands æskilega fyrir kurteisissakir eingöngu, séu á misskilningi byggð. Hann hafi að vísu talið það kurteisi gagnvart Íslandi og íslenskum stjórnvöldum, að dómendur litu á landið, þar sem málsatvik höfðu gerst. Það hafi þó verið algert aukaatriði borið saman við nauðsyn vettvangsskoðunar.

3.0.

3.1. Hér á eftir verða raktar þær spurningar, sem lagðar voru fyrir gerðarmenn og þeir beðnir um að svara. Enn fremur verður getið jafnóðum um helstu málsástæður aðiljanna fyrir gerðarmönnum.

Eins og vikið var að í 2.1. verður að taka skýrt fram, að gerðarbeiðendur fóru bæði fram á *frestun á verkinu* og *skaðabætur*. Í sumum tilvikum var gerð krafa um hvort tveggja út af sama atviki, en ekki á það þó við í öllum tilvikum. Krafa um framlengingu og deilur um upphafstíma og lok verksins skiptir aðallega máli við úrlausn þess, hvort myndast hafi þrýstingur á verkið, en það hefur áhrif á fjárhæð bóta, og er nánar fjallað um það í spurningum nr. 1—3.

Spurningar nr. 4 beinast að því að fá úr því skorið, hvort þrýstingur hafi orðið á verkinu eða einstökum þáttum þess vegna þess, að verkfræðingurinn hafi úrskurðað frest of seint varðandi ákveðin atvik. Samkvæmt málflutningi hér fyrir dómi skiptir þetta einkum máli í sambandi við varakröfu 12.

Spurningar nr. 5 varða skaðabætur vegna atvika, sem gerðust á fyrra tímabilinu, þ. e. frá upphafi verks til 17. maí 1968. Í því sambandi þarf að athuga, að verkfræðingurinn hafði í sumum tilvikum þegar úrskurðað bætur, og þær höfðu verið greiddar. Þess vegna er þar rætt um „viðbætur“ og „endurgreiðslur“.

Spurning 6 fjallar um kröfu nr. 12, sbr. 2.5, en spurning 6 g á við varakröfu nr. 12. Vegna úrslita gerðarmálsins verður fremur lítið vikið að varakröfu 12.

Aðrar spurningar, sem lagðar voru fyrir gerðardóminn, skýra sig sjálfar.

Spurningar þær, sem lagðar voru fyrir gerðarmenn, voru þá þessar:

Spurning nr. 1. Hvaða dag bar kröfuhöfum að hafa byrjað verkið?

Spurning nr. 2. Hvaða dag hefði verksamningi upprunalega átt að hafa verið lokið?

Spurning nr. 3 (a). Hefði átt að framlengja tímabilið til að ljúka verksamningi, eins og kröfuhafar halda fram, að því er varðar kröfuna um framlengingu tímans nr. 9, og ef svo er, hve mikið? Varðandi þessar spurningar héldu gerðarbeiðendur því fram, að útboðsgögn gerðu gagnert ráð fyrir, að lágmarkssamningstímabil yrði 26 almanaksmánuðir, frá því skipun væri gefin um að hefja vinnu. Einnig hefði samningurinn gert ráð fyrir því, að vinna ætti að hefjast innan þess tímabils, sem um gæti í útboðinu eftir móttöku skriflegra fyrirmæla þar að lútandi frá verkfræðingnum. Í byggingaráætlun, sem lögð hefði verið fram með útboði verktakans, hefði verið gert ráð fyrir, að vinna hæfist tveimur vikum eftir að fyrirmælin voru gefin um að byrja ætti. Fyrirmælin hafa verið dagsett 24. apríl 1967. Samkvæmt því hefði verktaki ekki þurft að byrja verkið fyrr en 8. maí 1967 og átt rétt á 26 mánaða lágmarkstímabili þar á eftir og upphafleg verklúk-ing samkvæmt verksamningi átt að vera 8. júlí 1969.

Gerðarþoli hélt því fram, að útboðsgögn gerðu ráð fyrir því, að ljúka bæri öllu verkinu fyrir 1. maí 1969. Vegna atvika, sem varðað hafi verktaka, hafi verið dregið að ganga frá verksamningnum þar til 7. apríl 1967. Áður en gerðarbeiðendur hafi samþykkt samninginn miðað við þann dag, hafi þeir fallist sérstaklega á að halda sér við þá dagsetningu, sem upphaflega hefði verið tiltekkin, þrátt fyrir tafirnar, sem orðið höfðu í millitíðinni. Þannig hafi dagsetning lokasamningsins verið ákveðin 1. maí 1969, óafturkallanlega, án tillit til þess, hvaða dag fyrirmælin voru gefin um að hefja verkið. Þessa niðurstöðu hafi kröfuhafar enn fremur staðfest síðar.

Spurning 3 (b). Hefði átt að framlengja tímabilið til að ljúka verksamningi, eins og kröfuhafar halda fram, að því er varðar kröfu um framlengingu tímans nr. 8, og ef svo er, hve mikið?

Verktaki heldur því fram, að hann hafi byggt útboð sitt og framkvæmdaáætlun á notkun stórvirks bómukrana. Bómukrani þessi hafi verið stórt og sérhæft tæki, sem hafi verið í eigu kröfu-

hafans Hochtief A/G og notaður við byggingaframkvæmdir á Indlandi, sem þá hafi verið lokið. Skipið, sem bómukraninn hafi verið fluttur með, hafi festst í Súezskurði vegna styrjaldar, sem ríkti á því svæði í júní 1967. Ekkert ámóta tæki hafi verið fáanlegt og hafi þurft um sex mánuði til að finna, afla og senda á staðinn varatæki, sem þó hafi ekki komið algerlega í stað bómukranans. Þetta hafi orsakað sex mánaða tafir á starfsemi gerðarbeiðanda. Samningurinn hafi gert ráð fyrir, að kröfuhöfum yrði haldið skaðlausum og þeim bætt sérstök áhætta, þar á meðal styrjaldarrekstur, sem sérstök áhrif hefði á vörur í flutningi að byggingarstaðnum. Kröfuhafar höfðu óskað eftir framlengingu tímans fyrir tap bómukranans, en þeirri beiðni hafi verið hafnað. Kröfuhafar staðhæfa, að framlengja hafi átt tímabilið til að ljúka samningnum um 21 viku, þannig að nýja dagsetningin fyrir samningslokin yrði um 2. desember 1969.

Gerðarþoli mótmælti ekki, að krani þessi hafi stöðvast í Súezskurðinum. Hins vegar vefengdi hann, að atvik þetta hefði haft merkjanleg áhrif á getu verktaka til að framkvæma verkið á Íslandi. Taldi hann fremur, að kröfuhafar væru að notfæra sér atvik þetta sem þægilega afsökun fyrir því, hversu seint þeir hafi komist af stað með verkið og hversu árangurslítil starfsemi þeirra var á þessum tíma. Upprunaleg útboðsskjöl kröfuhafa hafi enga vísbendingu gefið um meint mikilvægi bómukranans og að kröfuhafar hefðu haft önnur tæki við hendina til að framkvæma það verk, sem bómukrananum hefði verið ætlað, þegar verktakar voru tilbúnir til að hefja verkið.

Spurning nr. 3 (c). Hefði átt að framlengja tímabilið til að ljúka verksamningi, eins og kröfuhafar halda fram, að því er varðar kröfuna um framlengingu tímans nr. 9 (A), og ef svo er, hve mikið?

Hér halda gerðarbeiðendur því fram, að vinna verktaka samkvæmt samningnum hafi algerlega stöðvast vegna verkfalls á Íslandi, sem náð hafi til allrar starfsemi kröfuhafa. Verkfall þetta hafi staðið frá 24. júlí 1967 þar til 29. ágúst sama ár, eða um fimm vikna skeið. Hér hefði átt að veita framlengingu á verk tíma og samkvæmt því hefðu samningslok átt að frestast til 6. janúar 1970.

Gerðarþoli segir, að verkfallið frá 24. júlí til 29. ágúst 1967 hafi verið takmarkað við framkvæmdir kröfuhafa og sérstaklega beint gegn þeim. Verkfallið hafi fyrst og fremst orðið og það dregist á langinn vegna þess, að kröfuhafar hafi neitað að semja við verkalýðsfélagið, sem í hlut átti, nema gerðarþoli samþykkti fyrst

breytingu á samningi þeirra um verkið. Gerðarbeiðendur hafi því ekki átt neinn rétt á framlengingu.

Spurning 3 (d). Hefði átt að framlengja tímabilið til að ljúka verksamningnum, eins og kröfuhafar halda fram, að því er varðar kröfuna um framlengingu tímans nr. 9 (B), og ef svo er, hve mikið?

Í þessu sambandi geta gerðarbeiðendur þess, að allsherjarverkfali hafi verið á Íslandi frá 4.—18. mars 1968, eða í 13 daga. Samkvæmt ákvæðum samningsins hefði því átt að framlengja dagsetningu fyrir samningslokin um jafnlangt tímabil, eða til 19. janúar 1970.

Gerðarþoli segir það aldrei hafa verið neitt vafamál, að kröfuhafar ættu rétt á framlengingu tímans sem næmi þeim tíma, er allsherjarverkfallið á Íslandi hafi tekið til. Verkfræðingurinn hafi samþykkt kröfuna um 13 vinnudaga framlengingu hinn 13. maí 1968 og sé hún samþykkt af gerðarþola.

Spurning 3 (e). Hefði átt að framlengja tímabilið til að ljúka verksamningi, eins og kröfuhafar halda fram, að því er varðar kröfuna um framlengingu tímans nr. 12, og ef svo er, hve mikið?

Um þetta atriði segja gerðarbeiðendur, að hinn 17. maí 1968, eða þar um bil, hafi verktakar átt í höggi við skilyrði í jarðvinnu undir vatnsyfirborði, sem hafi verið á annan veg en lýst hefði verið í útboðsgögnum og ekki hefði verið með sanngirni hægt að ætlast til, að þeir sæju fyrir. Skilyrði þessi hefðu valdið aukavinnu og vandræðum og tafið enn frekar framhald verksins. Þessi atriði hefðu ásamt öðrum samverkandi orsökum átt að veita gerðarbeiðendum rétt á enn frekari framlengingu tímans, a. m. k. fimm mánuðum, þannig að ekki væri unnt að krefjast þess, að verktakar hefðu lokið verkinu fyrr en í fyrsta lagi 1. maí 1970.

Gerðarþoli telur, að umrædd skilyrði hafi verið fyrirsjáanleg í eðli sínu, en þó hafi þau verið slík, að verktaki hafi lent í aukaverki sem afleiðingu af fyrirmælum, sem gefin voru um breytingar á verkinu. Verkfræðingurinn hafi veitt kröfuhöfum 50 daga verktímaframlengingu vegna áhrifa af breytingum þessum. Verktaki hafi fallist á, að þetta hafi verið rétt og nægjanlegt. Enginn raunhæfur eða lögmætur grundvöllur sé fyrir frekari framlengingu.

Spurning nr. 4 (a). Hafi kröfuhafar átt rétt á framlengingu tímabilsins til að ljúka verksamningi, að því er varðar framlengingarkröfu nr. 9, hvenær hefði þá átt að veita þá framlengingu?

Spurning nr. 4 (b). Hafi kröfuhafar átt rétt á framlengingu tíma-

bilsins til að ljúka verksamningi, að því er varðar framlengingar-kröfu nr. 8, hvenær hefði þá átt að veita þá framlengingu?

Spurning nr. 4 (c). Hafi kröfuhafar átt rétt á framlengingu tímabilsins til að ljúka verksamningi, að því er varðar framlengingarkröfu nr. 9 (A), hvenær hefði þá átt að veita þá framlengingu?

Spurning nr. 4 (d). Hafi kröfuhafar átt rétt á framlengingu tímabilsins til að ljúka verksamningi, að því er varðar framlengingarkröfu nr. 9 (B), hvenær hefði þá átt að veita þá framlengingu?

Spurning nr. 4 (e). Hafi kröfuhafar átt rétt á framlengingu tímabilsins til að ljúka verksamningi, að því er varðar framlengingarkröfu nr. 12, hvenær hefði þá átt að veita þá framlengingu?

Spurning nr. 5 (a). Eiga kröfuhafar rétt á bótum í viðbót við þá upphæð, sem veitt var, samkvæmt ákvörðun verkfræðingsins með tilliti til kröfu nr. 1 og ef svo er, hvaða upphæð?

Spurning 5 (b). Á stefndi rétt á nokkurri endurgreiðslu úr hendi kröfuhafa með tilliti til kröfu nr. 1 og ef svo er, hvaða upphæð?

Varðandi spurningu 5 (a) og (b) segjast gerðarbeiðendur hafa byggt útboð sitt að nokkru á því, að hægt væri að fá sérstakan rafstraum, sem sagður hafi verið fáanlegur. Komið hafi í ljós, að þessi rafstraumur hafi ekki verið fáanlegur og hafi það orðið til þess, að kröfuhafar hafi orðið fyrir aukakostnaði og útgjöldum. Upphæðin, sem krafist var, nam DM 58.325.00.

Gerðarþoli segir, að verkfræðingurinn hafi fallist á þessa kröfu alla utan aðeins jafngildi kr. 170.000.00, sem hafi verið fyrir-sjáanlegur rafmagnskostnaður, sem gerðarbeiðendur ættu með réttu að greiða og engin ástæða væri til að endurgreiða. Gerðarþoli hafði fallist á að greiða bætur þessar með fyrirvara, að því er varðar upphæðina vegna gengisbreytinga og vaxta. Einnig benti gerðarþoli á, að gerðarbeiðendur hefðu aldrei sannað, að þeir hefðu orðið fyrir útgjöldum varðandi kr. 135.540.00, sem þeir kröfðust og var bætt.

Spurning 5 (c). Eiga kröfuhafar þá rétt á bótum í viðbót við þá upphæð, sem veitt var samkvæmt ákvörðun verkfræðingsins með tilliti til kröfu nr. 5, og ef svo er, hvaða upphæð?

Spurning nr. 5 (d). Á stefndi rétt á nokkurri endurgreiðslu úr hendi kröfuhafa með tilliti til kröfu nr. 5 og ef svo er, hvaða upphæð?

Hér héldu gerðarbeiðendur því fram, að í verksamningnum hafi

verið ákvæði um, að kröfuhöfum yrði greiddur hvers kyns aukinn kostnaður við framkvæmd verksins, sem orsakast kynni af gengisbreytingu á Íslandi. Slík gengisbreyting hefði orðið 24. nóvember 1967 og kostnaður við framkvæmd verksins þar með verið aukinn. Af þessu tilefni var krafist DM 756.128.00.

Gerðarþoli benti á, að verkfræðingurinn hefði bætt gerðarbeiðendum samtals kr. 4.967.999.00 vegna þessarar kröfu. Gerðarþoli kvaðst geta fallist á, að verkfræðingurinn hafi ákveðið bæturnar rétt að svo miklu leyti sem þær vörðuðu skaðabætur vegna verðhækkana. Hins vegar kvaðst gerðarþoli mótmæla þeim að öðru leyti, m. a. af því að þær hafi falið í sér umreikning allrar upphæðar geymslufjárins á nýju gengi í stað þess hluta (40%) sem samsvarar hinum tiltekna erlenda þætti samningsgreiðslna.

Spurning nr. 5 (e). Eiga kröfuhafar þá rétt á viðbótum í viðbót við þá upphæð, sem veitt var samkvæmt ákvörðun verkfræðingsins með tilliti til kröfu nr. 8, og ef svo er, hvaða upphæð?

Spurning nr. 5 (f). Á stefndi rétt á nokkurri endurgreiðslu úr hendi kröfuhafa með tilliti til kröfu nr. 8 og ef svo er, hvaða upphæð?

Eins og áður segir, fjallar krafa þessi um stóran bómukrana, sem gerðarbeiðendur kveðast hafa ætla að nota til verksins og festist í Súezskurði í júní 1967. Gerðarbeiðendur segja, að þetta hafi leitt til þess, að gerðarbeiðendur hafi orðið að útvega sér önnur og öðru vísi tæki, breyta starfsáætlun sinni, þeir hafi tafist við framkvæmd verksins og orðið fyrir aukaútgjöldum og kostnaði. Samningurinn fæli í sér ákvæði, sem heimiluðu kröfuhöfum bætur í slíkum tilvikum. Gerðarbeiðendur kröfðust DM 1.702.450.00 af þessum sökum.

Gerðarþoli taldi bótaskyld hjón gerðarbeiðenda af þessu tilefni algerlega ósannað.

Spurning nr. 5 (g). Eiga kröfuhafar rétt á bótum með tilliti til kröfu nr. 9 (A) og ef svo er, hvaða upphæð?

Gerðarbeiðendur héldu því fram, að gerðarþoli hefði orsakað eða stuðlað að verkfalli, sem stóð frá 24. júlí til 29. ágúst 1967 og hafi valdið algerri stöðvun á starfsemi gerðarbeiðenda, tafið framgang verksins og aukið kostnað og útgjöld gerðarbeiðenda. Upphæðin, sem krafist var, nam DM 752.213.00.

Gerðarþoli hélt því á hinn bóginn fram, að verkfallið hefði orðið fyrir eigin yfirsjón gerðarbeiðenda og óábyrgri framkomu. Þetta verkfall veitti þeim því engan rétt til bóta.

Spurning nr. 5 (h). Eiga kröfuhafar þá rétt á bótum í viðbót

við þá upphæð, sem veitt var samkvæmt ákvörðun verkfræðingsins með tilliti til kröfu nr. 9 (B), og ef svo er, hvaða upphæð?

Spurning nr. 5 (i). Á stefndi rétt á nokkurri endurgreiðslu úr hendi kröfuhafa með tilliti til kröfu nr. 9 (B) og ef svo er, hvaða upphæð?

Allsherjarverkfall var á Íslandi 4.—18. mars 1968. Töldu gerðarbeiðendur það stafa af meiri háttar efnahagsbreytingum og gengislækkun á Íslandi, sem þeir kváðu hafa sett úr skorðum og lamað starfsemi gerðarbeiðenda. Hafi það orsakað aukinn kostnað og útgjöld fyrir gerðarbeiðendur og bæri þeim frekari greiðslur fyrir það. Upphæðin, sem krafist var, nam DM 194.821.00.

Í svari gerðarpóla kemur fram, að verkfræðingurinn hafi greitt gerðarbeiðendum kr. 1.004.520.00 að viðbættum vöxtum. Nú fari gerðarbeiðendur hins vegar fram á frekari upphæð. Af hálfu gerðarpóla var kröfunum mótmælt, með því að verkfallið hafi hvorki orsakast af meiri háttar efnahagsbreytingum né öðru bótaskyldu ástandi.

Spurning nr. 5 (j). Eigi kröfuhafar rétt á einhverjum upphæðum samkvæmt ofanrituðu, eiga þeir rétt á vöxtum af þeim upphæðum?

Spurning nr. 5 (k). Eigi kröfuhafar rétt á vöxtum, fyrir hvaða tímabil, af hvaða hundraðshluta og upphæð ber þá að greiða vexti?

Spurning nr. 5 (l). Eigi stefndi rétt á endurgreiðslu einhverra upphæða samkvæmt ofanrituðu, á hann þá rétt á vöxtum af þeim upphæðum?

Spurning nr. 5 (m). Eigi stefndi rétt á vöxtum, fyrir hvaða tímabil, að hvaða hundraðshluta og upphæð ber þá að greiða vexti?

Spurning nr. 6 (a). Rákust kröfuhafar á öðru vísi skilyrði en þau, er greinir í gögnum frá stefnda í sambandi við útboð?

Spurning nr. 6 (b). Rákust kröfuhafar á skilyrði, sem reyndur verktaki með sanngirni hefði ekki mátt gera ráð fyrir?

Spurning 6 (c). Sé ofangreindum spurningum svarað játandi, ber þá að taka tillit til nokkurra fyrri eða samverkandi atvika, þ. e. tafa, sem stefndi ber ábyrgð á, eða flýtis, sem stefnda ber að greiða kröfuhöfum sérstaklega fyrir?

Spurning nr. 6 (d). Sé ofangreindum spurningum svarað játandi, eiga kröfuhafar þá rétt á endurgreiðslu allra viðbótarútgjalda, sem þeir hafa orðið fyrir, og ef svo er, að hvaða upphæð?

Spurning nr. 6 (e). Ber ella að greiða viðbótarkostnað þennan

samkvæmt tölulíð 52 í samningnum með hærri taxta fyrir jarðvinnu, sem um getur í kröfu nr. 12, og ef svo er, þer þá að hækka eða lækka taxtann, sem verkfræðingurinn hefur ákveðið?

Ef hækka á taxtann eða lækka, að hvað miklu leyti á þá að gera það?

Spurning nr. 6 (f). Ætti ella að greiða kröfuhöfum viðbótarútgjöldin á grundvelli samanlagðs raunverulegs kostnaðar þeirra frá 17. maí 1968, þar til verkinu var lokið, að frádregnum greiddum upphæðum fyrir greint tímabil? Ef svo er, hver er þá upphæðin, sem greiða ber?

Þessar kröfur rökstyðja gerðarbeiðendur með því, að hinn 17. maí 1968 hafi kröfuhafar fyrst rekist á ófyrirséð skilyrði undir yfirborði, sem voru að miklu leyti öðru vísi en þau, sem lýst sé í útboðsgögnum. Þessi skilyrði og aðrir samverkandi örðugleikar, þ. e. framlenging verktíma fékkst ekki, sérstök auka- og viðbótarvinna, gengislækkun og hröðun byggingavinnu, hafi komið verkinu öllu úr skorðum. Tilboðsverðið hafi orðið að engu og útgjöld hafi hlotist af. Sá aukakostnaður og útgjöld, sem gerðarbeiðendur hafi orðið fyrir vegna þessara kringumstæðna, hafi verið svo skyld og samtvinnuð, að ekki hafi verið unnt að skipta þeim nákvæmlega niður og meta þau í sambandi við sérstök atvik eða aðstæður. Gerðarbeiðendur töldu því, að eini skynsamlegi mælikvarðinn á tjón þeirra væri raunverulegur kostnaður verksins frá 17. maí 1968, þar til því lauk, þó að frádregnum greiðslum, sem þeir fengu frá verkkaupa. Upphæðin, sem krafist var af þessu tilefni, nam DM 10.036.145.00.

Gerðarþoli telur slíka kröfu, sem hér um ræðir, ekki byggða á raunverulegum eða lögmætum grundvelli og gerða í algerlega almennu og órökstuddu formi. Meint tjón gerðarbeiðenda, sem þeir krefjast bóta fyrir, hafi orðið vegna galla í áætlun þeirra sjálfra, þ. e. hversu síðbúnir þeir hefðu verið að fara af stað með verkið, gallaðs eftirlits og almenns getuleysis. Skilyrði þau á sjávarbotninum, sem rekist var á umræddan dag, 17. maí 1968, hafi verið fyrirsjáanleg og tilvist þeirra hafi ekki verið rangfærð af hendi gerðarþola eða verkfræðingsins.

Þá segir hér, að gerðarbeiðendur hafi framkvæmt viðbótarvinnu vegna breytingar, sem gerðarþoli hafði gert á verkinu, og hafi gerðarbeiðendur fengið fullar greiðslur fyrir hana samkvæmt ákvæðum samningsins með þeim bótum, sem verkfræðingurinn hafði úrskurðað. Gerðarþoli telur þær bætur, sem verkfræðingurinn hafði úrskurðað, að vísu vel útiláttnar, en andmælir þeim þó

ekki nema í sambandi við lagfæringar vegna gengis og vaxta-greiðslna. Að lokum segir gerðarþoli, að kröfunni um algerar bæt-ur (þ. e. krafa nr. 12) sé mótmælt sem algerlega óviðeigandi.

Spurning nr. 6 (g). Ef ekki ætti að greiða kröfuhöfum saman-lagðan raunverulegan kostnað að fráðregnum greiddum upphæð-um, eiga þeir þá rétt á aukagreiðslum umfram viðbótargreiðslur (ef einhverjar eru) samkvæmt mati verkfræðingsins, að því er varðar:

- Kröfu nr. 2, og ef svo er, hvaða upphæð?
- Kröfu nr. 3, og ef svo er, hvaða upphæð?
- Kröfu nr. 5 (A), og ef svo er, hvaða upphæð?
- Kröfu nr. 7, og ef svo er, hvaða upphæð?
- Kröfu nr. 10, og ef svo er, hvaða upphæð?
- Kröfu nr. 11, og ef svo er, hvaða upphæð?
- Kröfu nr. 15, og ef svo er, hvaða upphæð?
- Kröfu nr. 19, og ef svo er, hvaða upphæð?

Eins og áður segir, er hér um að ræða varakröfu 12. Á þá kröfu reyndi ekki, með því að aðalkrafan nr. 12 var tekin til greina. Rétt er þó í mjög stuttu máli að gera grein fyrir því, um hvað varakrafa nr. 12 fjallaði. Einstakir efnisþættir hennar voru þessir (allt kostnaður út af einstökum atvikum, sem talin voru hafa gerst eftir 17. maí 1968 til verksloka).

Krafa nr. 2 var á því byggð, að gerðarbeiðendur hefðu orðið fyrir auknum tollgjöldum vegna gengislækkunar íslensks gjald-miðils á árinu 1968. Upphæð, sem krafist var, nam DM 559.138.00.

Krafa nr. 3 fjallar um byggingu steinsteypukerja þeirra, sem um getur í málinu. Gerðarbeiðendur héldu því fram, að byggingu þessara kerja hafi verið breytt frá því, sem útboðsgögn gerðu ráð fyrir, og hafi það bakað þeim aukakostnað. Af þessum sökum kröfðust gerðarbeiðendur DM 75.479.00.

Krafa nr. 5 A. Þessi krafa fjallar um efnahagsbreytingar vegna gengislækkana íslenskrar krónu 11. nóvember 1968. Töldu gerðar-beiðendur, að þeir hefðu orðið fyrir gífurlegum kostnaði af þess-um sökum. Hér kröfðust gerðarbeiðendur DM 4.838.929.00.

Krafa nr. 7. Þessi krafa var á því byggð, að vegna hinna óvæntu botnsskilyrða hafi ekki verið unnt að ljúka við brimbrjótinn á þann hátt, sem ætlast hafi verið til, fyrir veturinn 1968/1969. Því hafi þurft að leggja í aukakostnað til þess að ljúka við brimbrjót-inn til bráðabirgða. Upphæðin, sem krafist var, nam DM 111.967.00.

Krafa nr. 10 var að fjárhæð DM 12.671.00 og var byggð á því,

að vegalengd, sem flytja þurfti fyllingarefni, hefði verið lengri en kveðið hefði verið á um í samningnum.

Krafa nr. 11 er að fjárhæð DM 450.384.00. Fjallaði hún um það, að vegna hinna ófyrirséðu botnsskilyrða hefði orðið að þekja botnlögin, sem hætt var við að grafa í burt. Héldu gerðarbeiðendur því fram, að um slíka vinnu hefði ekkert verið getið í samningnum og ættu þeir rétt á bótum.

Krafa nr. 15 var að fjárhæð DM 1.248.658.00. Töldu gerðarbeiðendur hana stafa af aukinni jarðvinnu undir yfirborði sjávar vegna þeirra óvæntu botnsskilyrða, sem rekist var á.

Krafa nr. 19 var að fjárhæð kr. 262.096.00, og fjallar hún um bætur vegna uppgrafftar, sem framkvæmdur hafði verið af undirverktaka gerðarbeiðenda, gerðarbeiðendur krafir um og þeir teldu, að bæri að greiða samkvæmt samningnum.

Spurning nr. 6 (h). Á stefndi rétt á einhverjum endurgreiðslum úr hendi kröfuhafa, að því er varðar einhverjar kröfur í þessari 6. grein, og ef svo er, hvaða upphæð?

Spurning nr. 6 (i). Eigi kröfuhafar rétt á einhverjum upphæðum samkvæmt þessari 6. gr., eiga þeir þá rétt á vöxtum af þeim upphæðum?

Spurning nr. 6 (j). Eigi kröfuhafar rétt á vöxtum, fyrir hvaða tímabil, að hvaða hundraðshluta og upphæð ber þá að reikna þá vexti?

Spurning nr. 6 (k). Eigi stefndi rétt á einhverjum endurgreiðslum samkvæmt þessari 6. gr., á hann þá rétt á vöxtum af þeim upphæðum?

Spurning nr. 6 (l). Eigi stefndi rétt á vöxtum, fyrir hvaða tímabil, að hvaða hundraðshluta og upphæð ber þá að reikna þá vexti?

Spurning nr. 7. Voru frádrættirnir rétt metnir í bréfi verkfræðingsins, dags. 17. júlí 1970, eða ættu þeir að hafa verið lægri eða hærri og ef svo er, af hvaða upphæð?

Spurning nr. 8. Í hvaða gjaldeyri átti að greiða hvers kyns bætur?

Spurning nr. 9. Í hvaða hlutfalli ættu aðiljar að bera útgjöld og kostnað af gerð þessari?

3.2. Svofelldur gerðardómur var kveðinn upp í málinu um þær spurningar, sem raktar hafa verið í 3.1.:

„ALÞJÓÐA VERSLUNARRÁÐIÐ

38, Cours Albert 1er — 75 PARIS VIIIe

GERÐARDÓMSSTOFNUNIN

Mál nr. 1952
ÚRSKURÐUR

í málinu milli

HOCHTIEF A.G. og VÉLTÆKNI H/F,

sóknaraðila

og

VITA. OG HAFNARMÁLASTJÓRNARINNAR Á ÍSLANDI

varnaraðila

Undirritaðir gerðardómsmenn, er skipaðir hafa verið, eins og getið er í lýsingunni á verksviði gerðardómsins, dags. 4. maí 1971, til að jafna deilu þá. sem nánar er rakin í nefndri lýsingu, milli ofangreindra aðila, fella eftirfarandi úrskurð með meirihluta-ákvörðun.

I. Inngangur.

Ofangreindur varnaraðili (sem í úrskurði þessum er nefndur verkkaupi) lýsti á sínum tíma eftir tilboðum í verkframkvæmd, sem kölluð var „Höfn í Straumsvík, Íslandi“, og fólst í því að byggja brimbriót með viðlegugarði ásamt tilheyrandi mannvirkjum. Sóknaraðilar (sem í úrskurði þessum eru nefndir verktaki) stofnuðu til sameiginlegs fyrirtækis um framkvæmdina og lögðu fram tilboð í verkið, dags. 6. janúar 1967.

Verkkaupi samþykkti tilboðið, og gerðu aðilarnir með sér formlegan og skriflegan verksamning, dags. 7. apríl 1967. Verktakinn hóf verkið í næsta mánuði þar á eftir, og var því lokið í meginatriðum og það samþykkt hinn 7. nóvember 1969. Meðan á framkvæmd verksins stóð, komu upp ýmsar aðstæður, sem nánar er lýst hér á eftir og sem verktakinn taldi veita sér rétt til framlengingar tímans til að ljúka verkinu og til viðbótargreiðslna. Aðilar gátu ekki komist að samkomulagi, hvorki um framlengingu verktímans né viðbótargreiðslur, og hinn 4. júlí 1970 tilkynnti verktakinn ráðgjafarverkfræðingnum (CHRISTIANI & NIELSEN, Kaupmannahöfn, Danmörku), að hann hygðist krefjast gerðardóms samkvæmt 67. grein I. hluta verksamningsins, almennra skilmála. Málsaðilar féllust á gerðardómsmeðferð, og héldu gerðarmenn undirbúningsfundi í Lissabon, Portúgal, og Washington D.C., Bandaríkjunum, til að orða lýsingu á verksviði gerðardómsins. Samþykkt var af hálfu aðila, að þinghöld í málinu færu fram í New York borg í réttarsölum Bandarísku Gerðardómsstofnunarinnar. Þinghöld þessi fóru fram frá 4. maí 1971 til 19. maí 1971.

Á undan þinghöldum þessum höfðu farið milli aðila langar

greinargerðir og fylgiskjöl, sem verktaki og verkkaupi lögðu fram máli sínu til stuðnings. Að þinghöldum loknum lagði hvor aðili um sig fram við gerðardómsmenn yfirlitserindi um málstað sinn á grundvelli bókaðs framburðar og framlagðra skjala, og hvor um sig hefur einnig lagt fram svör með athugasemdum um yfirlitserindin, sem áður voru komin fram. Eftir að gerðarmenn höfðu kynnt sér framburðinn, dómskjölin, yfirlitserindin og svörin og farið yfir eigin minnisblöð þinguðu þeir í París frá og með 26. júní 1971 og hafa komist að þeim niðurstöðum, er úrskurður sá, sem hér er birtur, felur í sér.

Áður en gerðarmenn svara hinum tilteknu spurningum, sem um getur í lýsingunni á verksviði þeirra, hafa þeir talið gagnlegt og rökrétt í átt til auðveldari skilnings á deiluefnunum að setja fram inngangsyfirlit, þar sem útkljáðar eru helstu staðhæfingar um staðreyndir og lagaleg atriði, er liggja til grundvallar deilu þessari, þannig að fullnægt sé algjörlega ákvæðum G-liðs VIII. greinar í verksviðslýsingu gerðardómsins.

II. Inngangsyfirlit.

Eins og fyrir kemur um nær alla meiriháttar verksamninga, efndi hvorugur aðila skuldbindingar sínar svo, að vammalaust væri, og auk þess komu til utanaðkomandi aðstæður, þ. á m. tvö verkföll, sem trufluðu framgang verksins, og styrjöld Araba og Ísraelsmanna, sem stöðvaði eitt aðaltæki verktaka í Súezskurðinum. Einnig komu til aðstæður frá náttúrunnar hendi, sem ekki var hægt að ætlast til, að verktaki gæti séð fyrir með tilliti til skýlausra staðhæfinga í útboðsteikningum, er reyndust vera villandi og ónákvæmar, bæði að því er varðar dýpi á fast og hart berg og magn efnis til brottflutnings. Það er skoðun gerðardómsmanna, eins og síðar verður greint, að aðstæður þessar hafi gefið tilefni til frestveitinga og fébóta samkvæmt skilmálum samningsins langt umfram það, sem ráðgjafarverkfræðingurinn heimilaði.

Ennfremur er það skoðun okkar, að verktaki hafi sýnt vanrækslu við væðingu sína að tækjum og starfsliði fyrstu sjö mánuði samningstímabilsins, sérstaklega þá er hann lét undir höfuð leggjast að skipa yfirstjórnanda með reynslu á sviði þess, er að sjó lýtur, þar til í nóvemberlok 1967. Atriði þetta má þó að nokkru afskrifa á móti samsvarandi vanhöldum af hendi ráðgjafarverkfræðingsins, sem hefði átt að ganga úr skugga um, í viðræðum um samninginn og áður en hann veitti verkið, að allt væri með felldu um helstu tæki, æðsta starfslið og grundvallaráætlun verktakans.

Ennfremur var bæði ráðgjafarverkfræðingi og verkkaupa kunnugt um, að starfssvæðið var varasamt og háð slíkri hættu á umskiptum undir yfirborðinu, að framkvæma hefði átt kjarnaboranir, áður en útboð var gert. En útboðsteikningar voru einungis grundvallaðar á lóðum og sýndu ákveðið, að fast berg væri á tilteknu dýpi, en það reyndist algjörlega villandi. Af þessu leiddi, að skipuleg framvinda verksins raskaðist.

Hin óraunhæfa afstaða ráðgjafarverkfræðingsins var yfirgnæfandi þáttur í að gera framkvæmd verksins flókna, en hann krafðist þess jafnan, að farið yrði eftir upprunalegum tímaáætlunum, sem atvikin sönnuðu, að voru óframkvæmanleg. Ennfremur gerði verkfræðingurinn ýmist að neita ranglega eða draga órýmilega að taka ákvarðanir varðandi framlengingar skilafrests og neyddi þannig verktakann til að hraða verkinu með því að bæta við fleiri tækjum og verkamönnum. Einnig varð að endurhanna verkið, þegar komist var að raun um, að hraunfylling af viðeigandi þéttleika fékkst ekki við námuna, sem verktakanum var ætlað að nota. Við teljum gögn málsins sýna fullvel, að skort hafi á samvinnu af hálfu ráðgjafarverkfræðingsins allan tímann, sem verið var að vinna verkið, og að ekki hafi verið um að ræða neinn raunverulegan félagsskap milli verktakans og ráðgjafarverkfræðingsins.

Við erum sannfærðir um, að verktakinn hafi beðið alvarlegt fjárhagslegt tjón, ekki eingöngu vegna þessara staðreynda, heldur og vegna þeirra tveggja gengislækkana krónunnar, sem áttu sér stað, meðan á verkinu stóð. Við teljum hins vegar, að samkvæmt viðeigandi íslenskum lögum og almennt geti verktakinn eingöngu fengið það bætt, sem hann getur rýmilega sannað.

III. *Svör við spurningum í verkssviðslýsingu gerðardómsins.*

1. Úrskurður okkar er, að verktakinn hefði átt að byrja og hafi byrjað verkið hinn 10. maí 1967, með því að tilkynningin um að hefjast handa var dagsett 24. apríl 1967, móttekin 26. apríl 1967, og framburðurinn bendir til samkomulags í þá átt, að eðlilegt sé, að 14 dagar líði frá móttöku og þar til hefja beri verkið.

2. Úrskurður okkar er, að samkvæmt upprunalegum skilmálum samningsins hefði átt að ljúka verkinu hinn 24. júní 1969, þ.e. 26 mánuðum eftir að fyrirmæli voru gefin um að hefja það. Við föllumst ekki á dagsetningu verktakans, 10. júlí, með því að skiladagurinn ákvarðast af því, hvaða dag fyrirmælin um að hefja verkið eru gefin, en ekki hinu, hvenær verkið er raunverulega hafið. Við föllumst ekki á staðhæfingu verkkaupa þess efnis, að

dagsetningin 1. maí eigi við. Þótt 1. maí sé nefndur í samningnum, er einnig getið um 26 mánaða tímabilið, og virðist þetta síðara túlka hinn raunverulega tilgang aðilanna sem mat þeirra á því, hvaða tíma mundi þurfa til að framkvæma verkið.

3. (a). Krafa 9. Spurning þessi varðandi framlengingu skiladags skiptir ekki máli með tilliti til svars okkar við spurningu nr. 2 hér að framan.

3. (b). Krafa 8. Við föllumst á, að rétt hefði verið að fresta samningsbundnum skiladegi í ljósi kröfu þessarar, sem byggð er á tapi bómukranans í flutningi frá Indlandi til Straumsvíkur vegna hafnbannsins í styrjöld Araba og Ísraelsmanna. Að vísu gætir nokkurra mótsagna í framburði, en niðurstaða okkar er sú, að þessi bómukrani hafi hentað fyrir verkið; að verktakinn hafi þegar notað hann áður við sambærilegt verk; að notkun hans hafi verið rædd, áður en verkið var veitt; að þegar hafi verið tilkynnt um það, er hann tapaðist; að gerðar hafi verið eðlilegar tilraunir til að fá hentugt tæki í stað hans, og að loks hafi verið fenginn skriðkrani, sem var ekki eins starfhæfur, en eina fáanlega tækið. Við getum ekki fallist á, að þetta hafi orsakað sex mánaða tafir, eins og verktaki heldur fram, heldur er úrskurður okkar sá, að fjögurra mánaða framlenging sé sanngjörn (44. grein).

3. (c). Krafa 9 A. Við teljum ekki, að veita ætti verktakanum neinn skilafrest vegna verkfallsins frá 24. júlí til 29. ágúst 1967. Er það ekki vegna þess, að við teljum verkfallið hafa verið verktakanum að kenna, heldur einfaldlega af því, að við erum ekki sannfærðir um, að sýnt hafi verið fram á, að það hafi hamlað heildarframvindu verksins, þótt sum störf hafi stöðvast á þessu stigi málsins.

3. (d). Krafa 9 B. Réttur verktaka á framlengingu verktímans vegna annars verkfallsins í mars 1968 er ekki vefengdur og þarf ekki frekari úrskurðar við, þar sem ráðgjafarverkfræðingurinn hefur þegar veitt 13 vinnudaga frest með fyrri úrskurði.

3. (e). Krafa 12. Við teljum, að verktaki eigi rétt á framlengingu verktímans vegna þess, að hann mætti ófyrirséðum náttúrlegum aðstæðum, sem eru grundvöllur kröfu 12. Samkvæmt 11. grein var verktakanum rétt að reiða sig á þær aðstæður, sem sýndar voru í samningsskjölunum; og samkvæmt 44. grein var ástæða til að framlengja verktímann. Ekki var rekist á hart berg á því dýpi, sem lýst var. Magnið var verulega umfram það, sem áætlað hafði verið, og eðli neðri laganna í jarðveginum var þannig, að mun meiri tíma tók að fjarlægja efnið en áætlað hafði verið. Verktak-

inn tilkynnti ráðgjafarverkfræðingnum þegar um kröfu þessa í maí 1968 og sendi síðan fjórar frestbeiðnir á grundvelli þessara aðstæðna á árunum 1968 og 1969. Ráðgjafarverkfræðingurinn veitti engan skilafrest fyrr en 7. október 1969, þegar það kom verktakanum ekki lengur að gagni við gerð starfsáætlana hans. Þetta var aðeins einum mánuði áður en verkinu var lokið, og framlengingin, sem þá var veitt, var aðeins 50 dagar. Við teljum þetta, að svara ekki greiðlega og að draga ákvörðun um svo mikilsvert atriði, hafa verið óverjandi. Ennfremur ber þetta vitni um þann skort á samvinnu af hendi ráðgjafarverkfræðingsins, sem um er rætt í inngangsyfirliti okkar (II. kafla að ofan), og afleiðingin af því varð sú, að kostnaður við verkið jókst gífurlega. Verktakinn hefur gert kröfu um 198 daga, en úrskurður okkar er sá, að með sanngirni hefði átt að veita fjögurra mánaða framlengingu á verk-tímanum.

Svo tekin séu saman svör okkar við spurningum 3 (a) til (e), þá teljum við, að fresta hefði átt hinum samningsbundna skiladegi um 8 mánuði, eða til 24. febrúar 1970. Í reynd var samningsverk-inu lokið hinn 7. nóvember 1969, eða 3½ mánuði á undan áætlun, eftir að henni hefur verið breytt eins og átt hefði að gera.

4. (a, b, c, d, e). Við sjáum enga ástæðu til að svara spurningum þessum, með því að við höfum þegar getið um hin verulegu van-höld af hálfu ráðgjafarverkfræðingsins á því að taka ákvarðanir í tíma.

5. (a). Krafa 1 er tiltölulega lítilvæg og varðar þá viðbótar-greiðslu, sem varktaki fer fram á vegna þess, að verkkaupi lagði ekki til þá raforku, sem tilgreind var. Úrskurður okkar er sá, að verktakinn eigi rétt á bótum að heildarfjárhæð ísl. kr. 440.000 samkvæmt kröfu þessari.

5. (b). Ráðgjafarverkfræðingurinn hefur ekki úrskurðað nægi-legar bætur vegna kröfu 1, og teljum við því ekki ástæðu til neinn-ar endurgreiðslu verkkaupa til handa.

5. (c). Krafa 5 varðar það, hversu bæta beri verktaka fyrir gengislækkanir íslensks gjaldeyris í nóvember 1967 og nóvember 1968. Þar sem greiða átti verktaka í íslenskum gjaldeyri, er ein-sætt, að alvarlega mundi draga úr kaupgetu hans við svo mikla lækkun krónunnar sem 24.6% í nóvember 1967 og 35.2% í nóvem-ber 1968. 71. grein verksamningsins á við í þessu tilfelli og virðist gera ráð fyrir 100% uppbótum verktaka til handa. Í reynd hefur ráðgjafarverkfræðingurinn úrskurðað á þann veg um nokkrar greiðslur, sem við hróflum ekki við. Verkkaupi heldur því fram

með nokkrum líkindum, að samkvæmt 8. lið 60. greinar séu ekki heimilaðar nema 40% uppbætur. Við teljum 71. grein eiga við; hins vegar teljum við ekki, að verktaki hafi fullnægt sönnunarbyrði sinni um það, að hann hafi skaðast að þessu marki í öllum tilfellum, og þar af leiðandi höfnum við kröfu þessari.

5. (d). Með tilliti til ummæla okkar um 5 (c) hróflum við ekki við niðurstöðum ráðgjafarverkfræðingsins samkvæmt neinum formlum, sem hann hefur beitt um hið hvítleiða gengislækkunarvandamál.

5. (e). Krafa 8 varðar rétt verktaka á fébótum vegna taps bómukranans í Súezskurði. Með vísan til ástæðna, sem þegar hafa verið tilfærðar í úrskurði þessum, teljum við, að tap bómukranans hafi verið meiri háttar þáttur í töfunum á verkinu, að verktaka verði ekki kennt um tapið og að samkvæmt 1. lið 65. greinar eigi að bæta verktaka það tjón, sem hlotist hefur beinlínis af tapinu. Tjóninu er lýst í I. hluta kröfu 8, og úrskurðum við verktaka ísl. kr. 1.090.000 sem heildarbætur vegna kröfu þessarar.

Hins vegar synjum við öllum bótum til handa verktaka samkvæmt II. hluta kröfu 8, vegna aukakostnaðar hans við gerð grjótfyllingarinnar, en hún var kostnaðarsamari en hraunfyllingin, sem ráðgjafarverkfræðingurinn hafði tiltekið í upphafi. Erfitt er að finna neitt beint samhengi milli þessarar samþykktu breytingar á verkáætlun og taps bómukranans, eins og verkkaupi hefur bent á í málflutningserindum sínum. Ennfremur er vafasamt að 1. liður 65. greinar geri ráð fyrir bótum fyrir óbeint tjón eins og hér um ræðir. Hin raunverulega ástæða fyrir breytingunni var sú, að það skorti hraun af nægjanlegum þéttleika í námunni, sem verktaki átti að sækja efnið úr. Var þetta enn eitt dæmið um dugleysi vergfræðingsins við áætlanagerð, en að okkar dómi er það ekki bótahæft eins og krafist er.

5. (f). Með tilliti til þess, sem við höfum úrskurðað samkvæmt lið 5 (e), kemur engin endurgreiðsla til verkkaupa til greina.

5. (g). Krafa 9 A. Úrskurður okkar er sá, að verktaki eigi ekki rétt á neinum bótum vegna áhrifa verkfallsins 1967, sem þegar er um rætt (3 (c) hér að ofan). Við endurtökum, að verktakinn réð ekki við verkfallið, en við lítum svo á, að í samningnum sé ekkert ákvæði, sem verið gæti viðeigandi grundvöllur að fébótum samkvæmt kröfu 9 A. Erum við í því efni sammála afstöðu verkkaupa í málflutningserindi hans.

5. (h). Krafa 9 B. Hér krefst verktaki aukagreiðslna til viðbótar við þær, sem ráðgjafarverkfræðingurinn hefur þegar heimilað

vegna verkfallsins í mars 1968. Við teljum allsherjarverkfallið 1968 hafa verið gagnólikt verkfallinu 1967 og beri að meðhöndla það á annan hátt. Alvarleg efnahagsvandráði voru á Íslandi á þessum tíma, sem fullsannað er af skjölum þeim, er fram voru lögð við þinghöldin, og kemur enda greinilega fram í hinum tveimur verulegu gengislækkunum íslensks gjaldmiðils. Við erum þannig sammála því áliti ráðgjafarverkfræðingsins, að 71. grein eigi við. Ákvæði hennar eru viðtæk og ótvíræð í þessu efni. Þess vegna styðjum við rétt verktaka til bóta fyrir fjárhagslegt tjón og úrskurðum ísl. kr. 1.850.000 í bætur.

5. (i). Með tilliti til afstöðu okkar um 5 (h) hér að ofan kemur ekki til greina nein endurgreiðsla til verkkaupa á fjárhæðum, sem greiddar hafa verið samkvæmt kröfu 9 B.

5. (j, k). Við lítum svo á, að sóknaraðilar eigi rétt á vöxtum af öllum upphæðum, sem til skuldar ber að telja, frá þeim tíma, er þær féllu í gjalddaga, en það er ekki frá þeim tíma, er verkfræðingnum hentaði að úrskurða þær, heldur frá þeim tíma, er þær hefðu átt að greiðast. Hins vegar erum við ekki sammála verktaka um, að vaxtafóturinn ætti að vera vaxtafótur Deutsche Bank. Samningurinn var efndur á Íslandi samkvæmt íslenskum lögum og þar af leiðandi ætti greiðsla að fara fram í íslenskum krónum með íslenskum vöxtum, 7%. Allar úrskurðarfjárhæðir, sem hér eru greindar, hafa verið reiknaðar samkvæmt þessari formúlu.

5. (l, m). Með tilliti til þeirrar afstöðu, sem þegar hefur verið tekin að framan, eru spurningar þessar aðeins fræðilegar, og mun engin endurgreiðsla falla til verkkaupa.

6. (a). Við erum að því spurðir, hvort verktaki hafi átt að mæta öðruvísi skilyrðum frá náttúrunnar hendi en þeim, sem um getur í útboðsgögnunum. Eins og við höfum þegar gefið til kynna, er það ekkert vafamál, að viðkomandi teikningar, sem ráðgjafarverkfræðingurinn lagði fram með útboðsgögnunum, þ. e. „Boranir og lóðanir“ (nr. 2101.3 frá 19. júlí 1966) og „Borholuprófilar“ (nr. 2102—2 frá 26. júlí 1966), voru ónákvæmar, og að raunveruleg skilyrði voru önnur.

6. (b). Af þeim ástæðum, sem áður getur, á reyndur verktaki rétt á að reiða sig á nákvæmni skjala, er fyrir hann eru lögð, sérstaklega til að vera sá grundvöllur, sem honum er ætlað að byggja tilboð sitt á.

6. (c, d, e, f). Krafa 12. Við teljum og úrskurðum, að sökum hinna ófyrirséðu náttúrulegu skilyrða eigi verktaki rétt á viðbótargreiðslum samkvæmt 12. grein verksamningsins. Þetta er í

rauninni ekki umdeilanlegt atriði. Vandamálið er, hversu best sé hægt að ákvarða kostnaðinn, sem verktakinn á rétt á að fá bættan. Gerðarmenn hafa eytt miklum tíma í þetta vandamál, sérstaklega við það að sundurgreina varakröfur þær, sem verktakinn gerði í viðleitni sinni til að sanna áhrifin af skilyrðunum, sem fyrst var rekist á í maí 1968. Eins og við höfum þegar bent á, hafði verkið fram að þeim tíma liðið vegna margþættra aðstæðna, sem raskað höfðu skipulegri röð framkvæmdanna. Það höfðu orðið verkföll, mikilvægt og nauðsynlegt tæki hafði tapast í Súezskurði, verkið hafði verið endurhannað, vetrarvinna hafði komið til, og umfram allt hafði ráðgjafarverkfræðingurinn haldið áfram að krefjast þess, að verkinu yrði lokið eins og upphaflega var ráðgert. Ofan á allt þetta bættust síðan hinar óvæntu aðstæður neðansjávar. Að því er varðar bæði tilkostnað og vinnuhraða voru heildaráhrifin á verkið geipileg. Þrátt fyrir öll þessi áföll var verkinu lokið 3½ mánuði fyrr en áskilið var eftir niðurstöðum okkar, sem þegar er getið.

Það er jafn ógerlegt fyrir gerðarmennina og það var fyrir verktakann sjálfan að aðskilja og greina hverja einstaka orsök tafanna og meta aðgreind verð um hvern þátt. Við teljum, að enginn geti mælt með stærðfræðilegum aðferðum það tiltekna tjón, sem hlaust af þeirri röskun, er var samfara hinum ófyrirséðu aðstæðum, sem við var að etja frá náttúrunnar hendi. Grundvöllur 12. kröfu verktaka er sá, að hinar ófyrirséðu aðstæður, sem á var rekist í maí 1968, hafi haft áhrif á allt, sem eftir var af verkinu, þannig að allur kostnaður af verkinu hafi orðið fyrir áhrifum, og þannig nemur hið raunverulega tjón verktaka, raunhæft á lítið, þessum kostnaði, að frádregnum þeim upphæðum, sem verkkaupi hefur greitt. Hinar einstöku varakröfur sýna einungis að hluta það tjón, sem varð í reynd á öllum þáttum verksins. Við teljum, að eina raunhæfa aðferðin til að kveða upp réttlátan úrskurð sé sú, að skylda verkkaupa til að greiða aukakostnað, sem orsakaðist af hinum ófyrirséðu aðstæðum, og að hún eigi fullan stuðning í 12. grein.

Við höfum hlýtt á framburð þess manns, sem færði bækurnar frá 1. júní 1968, og við teljum þær sýna nákvæmlega hinn beina kostnað verktaka af verkinu frá þeim degi að telja. En þó dæmum við ekki alla þá upphæð, sem eftir er leitað. Við teljum, að í byrjun hafi verið um að ræða vanhöld af hálfu verktakans við væðingu til verksins og stjórn þess fyrsta kastið, og auk þess er okkur ljóst, að endurskoðun á bókhaldinu hefur ekki átt sér stað. Af

Þessum ástæðum munum við ekki dæma nema um tvo þriðju hluta upphæðarinnar, sem krafist er, og þá að sjálfsögðu að frádregnum öllum fjárhæðum, er verktaka hafa þegar verið greiddar. Við erum sannfærðir um, að um skaða var að ræða, og þó að þessi upphæð bæti verktaka hann væntanlega ekki að fullu, er það skoðun okkar, að hinar tildæmdu bætur, eins og þær hafa verið ákveðnar, feli í sér einu rökréttu og sanngjörnu leiðina til lagfæringar. Með vísan til þessa úrskurðum við verktakanum ísl. kr. 136.600.000.

6. (g). Með tilliti til afstöðu þeirrar, er við höfum þegar tekið varðandi kröfu 12, eiga kröfur 2, 3, 5A, 7, 11, 15 og 19 ekki við.

6. (h, i, j, k, l). Spurningar þessar hafa ýmist orðið þýðingarlausar eða fræðilegar eingöngu vegna þeirrar afstöðu, sem þegar hefur verið tekin.

7. Ráðgjafarverkfræðingurinn hefur gert á hendur verktaka dagsektir að fjárhæð ísl. kr. 375.000, að viðbættu févíti að fjárhæð ísl. kr. 8.200.000, hið síðarnefnda án þess að ráðgast við verkkaupa. Með tilliti til niðurstöðu okkar virðist ljóst, að verkinu var lokið á undan áætlun og að ekki er neinn grundvöllur til að halda fé þannig eftir, og úrskurðum við því verktaka ísl. kr. 8.575.000.

8. Eins og við höfum þegar úrskurðað, ættu hérgreindar greiðslur að fara fram í íslenskri mynt.

9. Við teljum, að útgjöld og kostnaður vegna gerðar þessarar eigi að falla jafnt á verkkaupa og verktaka, eins og verktaki hefur krafist. Með tilliti til málsúrslita samkvæmt úrskurði þessum eiga rök verkkaupa þess efnis, að verkkaupi eigi að bera allan kostnaðinn vegna tilefnislausrar kröfugerðar, auglýnilega ekki við.

Því úrskurðast, að sóknaraðila beri bætur að fjárhæð samtals ísl. kr. 149.455.000, að vöxtum meðtöldum. Fjárhæð þessi sundurliðast þannig:

Krafa 1	ísl. kr.	440.000
Krafa 8	— —	1.990.000
Krafa 9-B	— —	1.850.000
Krafa 12	— —	136.600.000
Frádráttur verkfræðing	— —	8.575.000

Samtals ísl. kr. 149.455.000

Fjárhæð þessari ber að breyta samkvæmt hvers kyns gengislækkun, sem verða kynni áður en hún er greidd. Úrskurðarfjár-

hæðin ber 7% ársvexti frá neðangreindum úrskurðardegi til greiðsludags.

Kostnaðurinn við gerð þessa, sem aðilar beri að jöfnu, nemur 100.000.— Bandaríkjadollurum.

Þannig gjört hinn 8. júlí 1971.

Það staðfestist hér með, að dr. Gunnar Thoroddsen undirritar úrskurð þennan ekki, en skilar hjálögðu sératkvæði.

J. F. Main (sign.) William H. Mulligan (sign.)
James F. MAIN William H. MULLIGAN“.

4.0.

4.1. Almennt er því haldið fram af hálfu stefnenda, að umræddur gerðardómur sé endanlegur og bindandi samkvæmt 29. gr. reglna um meðferð mála fyrir gerðardómi Alþjóðaverslunarráðsins, enda hafi aðiljar samið sig undir þessar reglur. Í nefndri 29. grein segir svo:

„Úrskurðurinn er óafturkallanlegur og kemur til framkvæmda.

1. Úrskurður gerðardómsins er endanlegur.
2. Með því að leggja deiluna fyrir gerðardóm Alþjóðaverslunar-ráðsins skuldbinda aðilar sig til að fullnægja væntanlegum úrskurði án tafar og afsala sér rétti til hverskyns áfrýjunar að svo miklu leyti sem það kann að hafa gildi.“

Einnig telja stefnendur, að reglur þær, sem taldar eru gilda á Íslandi um gerðardóma, mundu og leiða til sömu niðurstöðu.

Stefnendur benda á, að ekkert sé við gerðardóminn að athuga, hvorki varðandi formhlið málsins né efnishlið. Því er alfarið mótmælt, að gerðarmenn hafi farið út fyrir valdmörk sín, að galli hafi verið á málsmeðferð af þeirra hálfu eða að gallar hafi verið á gerðardómsúrskurðinum sjálfum að formi til eða að efni til.

Á hinn bóginn telja stefnendur, að stefndi hafi ekki viljað setta sig við gerðardóminn og greiða samkvæmt niðurstöðu hans af frjálsum vilja. Af þeim sökum hafi stefnendur verið knúðir til málshöfðunar þessarar í því skyni að afla sér aðfararhæfs dóms fyrir upphæð þeirri, sem gerðardómurinn hafi úrskurðað stefnendum til handa.

Stefndi er út af fyrir sig þeirrar skoðunar, að úrskurður gerðarmanna ætti að vera endanlegur og bindandi samkvæmt 29. gr. gerðardómsreglna ICC og almennt að íslenskum lögum. Nefnd 29. gr. segi þó ekki meira en það, sem við eigi um hliðstæða gerðardómssamninga. Hún ræði sérstaklega um áfrýjun vegna þess, að sums staðar sé þess kostur að áfrýja gerðardómum til dómstóla

með venjulegum hætti, þótt svo sé ekki hér á landi. Með nefndri reglu sé aðiljum gert að afsala sér slíkum málskotsrétti. Ákvæðið útiloki hins vegar ekki, að vefenging eigi sér stað, ef á gerðardómi séu þeir annmarkar, sem slíku geti varðað, og ákvæðið tryggir ekki heldur, að úrskurðurinn verði metinn aðfararhæfur.

Stefndi telur, að nefndur gerðardómsúrskurður sé háður verulegum annmörkum, sem hann einkum telur felast í því, að gerðarmenn hafi farið út fyrir valdmörk sín, að ekki hafi verið gætt reglunnar um jafnræði aðilja við málsmeðferð fyrir gerðardóminum og að gallar séu á gerðardómsúrskurðinum bæði að formi og efni til. Í munnlegum málflutningi mótmælti stefndi sérstaklega viðurkenningarkröfu stefnenda, sem hann taldi of óljósa, auk þess sem engin krafa hafi komið fram í þessa átt. Þessum málsástæðum var mótmælt af hálfu stefnenda.

Yfirleitt telur stefndi, að þeir sérstöku annmarkar, sem séu á úrskurði meiri hluta gerðarmanna, séu margir. Telur stefndi, að annmarkar þessir nægi ótvírætt til þess, að synja beri um aðfararhæfi á úrskurðinum samkvæmt íslenskum lögum.

Í næstu köflum hér á eftir verður gerð nánari grein fyrir því, hvaða annmarka stefndi telur á gerðardóminum. Jafnhliða verður getið um viðhorf aðilja varðandi hina meintu annmarka.

4.2. Stefndi vefengir gerðardóminn á þeim rökum, að vettvangsskoðun hafi ekki farið fram, sjá 2.9. Samkvæmt reglum ICC sé það skylda gerðarmanna að ganga úr skugga um staðreyndir málsins. Alkunna sé, að íslenskir dómstólar leggi höfuðáherslu á vettvangsskoðun og að atvik gerðardómsmálsins hafi gefið fullt til efni til þess, að slík skoðun færi fram. Telur stefndi, að það dragi óneitanlega úr gildi þess, sem gerðarmenn hafi ályktað, t. d. um jarðvegsskilyrði við verkið, lýsingu útboðsgagna á þeim og hvernig þau reyndust, að þeir þekktu ekki staðhætti af sjón og raun. Hér sé þó um að ræða undirstöðuatriði í málinu. Enn fremur megi benda á orðalag í úrskurðinum, sem naumast hefði verið viðhaft, ef gerðarmenn hefðu verið kunnugri staðháttum.

Af hálfu stefnenda er því haldið fram, að engin grundvallarregla sé í íslenskum lögum einkamálalaga eða reglum ICC um vettvangsgöngu, en slíkt sé skilyrði, ef vefengja eigi gerðardóm á þessum grundvelli. Að vísu séu ákvæði um vettvangsgöngu í II. og III. kafla laga nr. 41/1919, en þar sé um að ræða undantekningarákvæði og þar sé raunar vettvangsganga aðeins gerð að skyldu, ef dómari telji hana nauðsynlega.

Fyrir utan þetta telja stefnendur, að engin nauðsyn hafi verið á vettvangsgöngu í umræddu tilviki. Umboðsmaður stefnda hafi og lýst þessu yfir við gerðarmenn og af gögnum málsins sjáist ekki, að stefndi hafi óskað eftir vettvangsskoðun undir rekstri gerðardómsmálsins. Þá eru stefnendur þeirrar skoðunar, að jafnvel þótt ástæða þætti til vettvangsgöngu, sé á það að líta, að gerðardómar séu ekki jafnfastbundnir við slíkar lagareglur og dómstólar. Loks er því mótmælt, að gerðarmenn hafi viðhaft orðalag í úrskurðinum, sem stafi af vanþekkingu þeirra á staðháttum.

4.3. Þá heldur stefndi því fram, að meðferð á gögnum um kröfu nr. 12 hafi verið ólögmat, sjá 2.5 og 2.9.

Þannig heldur stefndi því fram, að verktakinn hafi ekki rökstutt þessa meginkröfu sína með gögnum, meðan úrskurður um hana var enn í höndum eftirlitsverkfræðingsins, og ekki hafi heldur fylgt henni nein reikningsgögn, er stefnendur lögðu fram beiðni sína um gerðardóm í júní 1970. Slík gögn hafi ekki komið fram fyrr en 11 dögum áður en að vitnaleiðslur hófust í málinu og þá algerlega ófullnægjandi að dómi varnaraðilja. Hafi varnaraðili álitíð óhugsandi að leggja reikninginn til grundvallar í málinu án könnunar á bókhaldi verktaka. Bæri fremur að hafna bótakröfunni vegna vanreifunar. Gerðarmenn hafi hins vegar talið óhugsandi að framkvæma nákvæman útreikning á bótunum, heldur yrði að líta á heildartjónið. Svo hafi farið, að meiri hluti gerðarmanna hafi lagt hið umdeilda fylgiskjal B beinlínis til grundvallar dómi sínum í málinu gegn mótmælum varnaraðilja. Gerðarmenn hafi slegið því föstu, að útreikningur bótanna (en ekki bótaskylda) væri aðalatriði málsins, en um leið hafnað rétti varnaraðilja til þess að fjalla um aðalgagn sóknaraðilja, þ. e. fylgiskjal B. Fari naumast á milli mála, að varnaraðili hafi hvorki haft tíma né aðra aðstöðu til þess að gagnrýna yfirlitsreikninginn að neinu marki, áður en málið var dæmt. Það hafi verið á valdi gerðarmanna að veita þessa aðstöðu samkvæmt margítrekuðum áskilnaði varnaraðilja, en því hafi gerðarmenn kosið að synja. Telur stefndi, að hér sé um að ræða brot á reglunni um jafnræði aðilja í málflutningi, en hún sé meginregla, sem feli það í sér, að hvor aðili skuli fá færi á að útlista mál sitt fyrir gerðardóminum og jafnframt færi á að kanna og að ræða þau gögn og málsástæður, sem fram komi af hálfu hins aðiljans. Telur stefndi, að það fái ekki staðist að láta sóknaraðilja haldast uppi að bera fram vanreifaðar kröfur og úrskurða þær svo komnar, en hafna um leið

sjálfsögðum rétti varnaraðilja til að tjá sig um kröfur og efni með eðlilegum hætti.

Í munnlegum málflutningi lagði lögmaður stefnda talsverða áherslu á það, að skilja hafi átt álit (úrskurð) gerðardómsmanna, það sem rakið er í 2.9., þannig, að ekki yrði byggt á fylgiskjali B, nema stefnda væri áður gefið færi á að taka afstöðu til skjalsins. Þetta sé staðfest síðar í þinghaldinu og auk þess liggi frammi í málinu vottorð frá þeim gerðardómsmanni, sem sératkvæði skil- aði, sem styðji þetta.

Stefnendur telja það ósannaða fullyrðingu af hálfu stefnda, að gerðardómurinn hafi ekki gert næga könnun á svonefndu fylgiskjali B, áður en dómur var upp kveðinn. Einnig benda þeir á, að það sé á valdi gerðarmanna að ákveða, hvort frekari gagna skuli aflað eða ekki um einstök atriði máls og að aðiljarnir sjálfir beri mestan þunga af gagnasöfnun. Mati gerðardómsins um það, hvað hann sjálfur telji vera sannað eða ekki sannað, geti venju- legir dómstólar ekki hnekk, nema gerðardómur hafi byggt á röngum forsendum eða á ólögætum sjónarmiðum.

Í þessu tilviki hafi gerðardómurinn talið, að hann hefði næg gögn til þess að byggja niðurstöðu sína á að þessu leyti, en til þess hafi hann haft fullan rétt og fulla heimild samkvæmt reglum ICC og íslenskum lögum.

Þá hafa stefnendur mótmælt því algerlega, að grundvallarreglunni um jafnræði aðilja hafi ekki verið gætt. Í þessu sambandi benda stefnendur á, að stefndi hafi vitað um eðli þessarar kröfu um tveggja ára tímabil, áður en beðið var um afskipti gerðardóms. Bæði verkfræðifirmað og lögfræðingur stefnda hafi hins vegar allan tímann neitað að viðurkenna, að stefnendur ættu nokkurn lagalegan rétt á þessum grundvelli. Sama hafi gilt í meðferð málsins fyrir gerðardóminum. Umboðsmenn stefnda hafi neitað að ræða fylgiskjal B eða spyrja vitni út í það. Þessi afstaða hafi verið byggð á þeim lagalega misskilningi stefnda, að stefnendur ættu e. t. v. rétt á bótum samkvæmt 52. gr. verksamningsins, en alls ekki samkvæmt 12. gr. hans. Slíkur misskilningur og slík framkoma af hálfu stefnda eigi hins vegar ekki að koma stefnendum í koll.

Gerðarmenn hafi einnig bent stefnda á, hvornig hann ætti að fara að því að gera athugasemdir við fylgiskjal B. Þessu hafi stefndi ekki sinnt.

Þá sé ljóst, að stefnendur hafi afhent svonefnt fylgiskjal B innan „háfilegs tíma“, eins og áskilið hafi verið í verksviðslýsingu. Gerðarmenn hafi verið þessarar skoðunar. Þá benda stefnendur

einnig á, að stefndi hafi í raun og veru tekið afstöðu til kröfu nr. 12 í greinargerðum sínum og í einni greinargerðinni komi m. a. fram, að stefndi hafi talið sig vera búinn að hrekja kröfu nr. 12 „líð fyrir líð“.

Loks benda stefnendur á, að gerðarmenn hafi einróma samþykkt, að fylgiskjal B skyldi lagt fram sem sönnunargagn í málinu. Umboðsmenn stefnda hafi því getað sagt sér fyrirfram, að svo kynni að fara, að gerðarmenn mundu byggja niðurstöðu sína á þessu skjali.

Því er mótmælt, að gerðarmenn hafi gefið fyrirheit í aðra átt. Hugsanlegur áskilnaður stefnda hér að lútandi geti og ekki skipt máli að lögum.

4.4. Stefndi telur það enn til ágalla, að formgallar séu á úrskurði gerðarmanna. Að vísu sé úrskurðurinn í meginatriðum í því formi, sem hann hafi átt að vera, og enn fremur liggi fyrir, að gerðardómsstofnunin hafi samþykkt úrskurðinn og staðfest í því formi, sem hann hafi komið frá gerðarmönnum.

Hins vegar sé ekki fyrir að synja, að úrskurðurinn sé naumast jafnvandaður að frágangi og hinn umfangsmikli málflutningur gaf tilefni til. Þannig séu t. d. villur í málavaxtalýsingu, tvímælis orki, hvort tilfærðum spurningum sé svarað, umsögn um mikilvæg álitæfni sé lausleg og röksemdafærsla ófullnægjandi.

Í þessu sambandi nefnir stefndi eftirfarandi:

a. Gerðarmenn hafi yfirleitt ekki gert grein fyrir því í umsögn um hinar einstöku kröfur, hvernig þeir mátu áhrif gengisbreytinga á fjárhæð þeirra, nema að því er varðar kröfu nr. 12 og kröfu nr. 5. b. Með úrskurði um bætur samkvæmt kröfum 8 og 9 B (og nr. 1) virðist gerðarmenn hafa hafnað sundurliðuðum lækkunum, sem verkfræðingurinn hafi gert á þessum kröfum. Ekki sé rökstutt, hvers vegna bæta beri verktakanum þessa kröfuliði, og ekki sjáist, hverjir þeir séu. c. Spurningu nr. 4 (a, b, c, d. e) hafi gerðarmenn einungis svarað með tilvísun til ummæla sinna fyrr í úrskurðinum, þar sem sagt hafi verið, að verkfræðingurinn hefði ýmist ranglega synjað framlengingarkröfum eða dregið úrlausn þeirra úr hömlu. Þetta sé mjög ófullnægjandi rökstuðningur með tilliti til þess, hve mikilvægar ályktanir gerðarmenn virðast hafa dregið af þessari niðurstöðu. d. Þá telur stefndi það formgalla að byggja kröfu nr. 12 á fylgiskjali B, án þess að það væri endurskoðað og án þess að rökstyðja slíka niðurstöðu sérstaklega. e. Stefndi bendir á, að villur séu í málavaxtalýsingu gerðarmanna. Þannig sé talað um, að hraunfylling hafi ekki verið fánleg í grjótnámu

verktaka og á fleiri stöðum sé talað um „hraun“, þar sem að réttu lagi ætti að ræða um stórgrýti, sem nota átti í brimvörn brimbrjótsins.

Enn fremur sé sagt, að verkfræðingurinn hafi sífellt heimað efndir á „upphaflegum“ áætlunum um verktíma. Þetta orðalag sé a. m. k. ónákvæmt.

Á einum stað sé sagt, að verktaki hafi orðið að útvega verkamenn til viðbótar. Stefndi segir það hins vegar áberandi staðreynd, hve litlar breytingar hafi orðið á tölu starfsmanna verktaka.

Á bls. 5 í gerðardóminum sé sagt, að verkfræðingurinn hafi enga framlengingu veitt fyrr en 7. október 1969, en þessi fullyrðing sé ekki rétt.

Varðandi varnarástæður þær, sem fram komi í a. halda stefnendur því fram, að umræddur gerðardómur sé ítarlega rökstuddur miðað við gerðardóma á Norðurlöndum. Þá sé á það að líta, að tjón stefnenda hafi orðið í vestur-þýskum mörkum og kröfur hafi verið gerðar í þeirri mynt. Þegar gerðarmenn hafi því úrskurðað tjón samkvæmt 12. gr. verksamningsins, hafi þeir jafnframt afgreitt allar spurningar um gengi og hafnað varnarástæðum stefnda. Þessi aðferð sé fullkomlega lögmæt, enda séu bótakröfur stefnenda ekki samningsbundnar greiðslur, sem greiða eigi eftir þeim gengishlutföllum, sem um geti í 60. gr. (8) verksamningsins, heldur greiðslur til viðbótar því, sem um geti í verksamningnum og eigi að greiða eftir 71. gr. hans.

Varðandi varnarástæður þær, sem um getur í b. segja stefnendur, að rökstuðningur sá, sem fram komi í gerðardóminum um kröfur nr. 8, 9 B og nr. 1 sé ekki fáorðari en gerist og gengur í dómsforsendum Hæstaréttar Íslands. Þvert á móti séu þær jafnvel ítarlegri en þar beri stundum við.

Varðandi varnarástæður samkvæmt lið c. segja stefnendur, að þær spurningar, sem þar geti um, séu nægjanlega rökstuddar. Meðinreglan sé, að sönnunarmat dómarsins er frjálst. Aðferð gerðardómsins hafi auðsjáanlega verið sú, að hann hafi metið svonefnt fylgiskjal B og skýrslu bókhaldarans næga sönnun um það, að stefnendur hafi orðið fyrir gífurlegum fjárútlátum við frágang verksins.

Varðandi varnarástæður, nefndar í e, segja stefnendur byggðar á miskilningi. Umrætt stórgrýti sé að vísu í daglegu tali ekki nefnt hraun, en hins vegar sé það hraun fræðilega séð. Hér sé um eng-

an misskilning að ræða. Aðrar athugasemdir stefnda telja stefndur léttvægar.

4.5. Stefndi telur, að niðurstaða gerðardómsins sé byggð á ólög-mætum sjónarmiðum og öðrum efnisannmörkum í þessum at-riðum:

a. Stefndi telji það hér skipta mestu, að bætur samkvæmt kröfu nr. 12 sýnist byggðar á ólög-mætum sjónarmiðum. Mat gerðar-manna á bótunum sýni ljóslega, að bæturnar hafi ekki verið reikn-aður út frá afleiðingum hindrananna sem slíkum, heldur út frá reikningi verktakans um allsherjarbætur. Þar sé um að ræða kostnað af öllum þáttum verksins og öllum útgjaldaliðum, almenn-um og sérstökum, án tillits til þess, hvort hinar umdeildu hindr-anir og verktafir hefðu teljandi áhrif á verkið eða ekki. Sé ljóst, að þær hafi ekki getað haft áhrif á alla kostnaðarliði og snerti ekki beint alla verkþætti. Bæturnar séu þannig raunverulega úr-skurðaðar á reikningsgrundvelli, þótt um væri að ræða verksam-ning með föstum einingarverðum, gerðan á samkeppnisgrundvelli.

Verði að mótmæla, að þetta sé forsvaranleg aðferð við úrskurð um svo stórvægilega kröfu. Hún sé afleiðing þess, að verktakanum hafi í reynd verið látin haldast uppi vanreifuð kröfugerð á allt öðrum grundvelli en verksamningurinn sagði fyrir um. Slík nið-urstaða sé tvímælalaust ólögleg. Einnig er bent á, að í hinum til-dæmdu bótum sé væntanlega innifalinn áætlaður hagnaður (5%). Einnig var látið að því liggja, að úrlausnin færi í bága við ákvæði íslenskra laga um gengisbreytingar og verðtryggingu fjárskuld-bindinga.

b. Stefndi heldur því fram, að í dómi gerðarmanna um frammistöðu eftirlitsverkfræðingsins hafi komið fram sjónarmið, sem virðist ólög-mæt. Þannig sé sagt í gerðardóminum, að verk-taki hafi staðið sig illa í byrjun með því að vera seinn til undir-búnings o. s. frv., en síðan sé haldið áfram og sagt: Þetta atriði má þó að nokkru leyti afskrifa vegna samsvarandi vanhalds af hálfu verkfræðingsins, sem hefði í samningaumleitun og áður en hann gekk frá tilboði, átt að ganga úr skugga um, að allt væri með felldu varðandi helstu tæki, æðsta starfslið og grundvallar-áætlun verktaka. Telur stefndi, að það fái varla staðist, að fram-ganga verkfræðingsins í þessu efni geti breytt ábyrgð verktaka gagnvart verkkaupa.

Enn fremur sé á það að líta, að hin harða gagnrýni gerðarmanna á hendur verkfræðingnum sé bersýnilega mjög ósanngjörn. Þetta

komi fram á mörgum stöðum í gerðardóminum. Meðal annars sé sagt, að það hafi „umfram allt“ verið kröfur verkfræðingsins um, að verkinu yrði lokið, „eins og upphaflega var áætlað“, sem raskað hafi aðstöðu verktaka. Telur stefndi augljóst, að álit gerðarmanna að þessu leyti hafi haft mikil áhrif um töluleg úrslit málsins.

c. Stefndi mótmælir kröfu verktakans nr. 8 um kranann í Súezskurði sem fjarstæðri. Hann telur heimilt að vefengja niðurstöðu gerðarmanna, einkum hina verulegu tímaframlengingu, sem veitt hafi verið.

d. Stefndi telur það felast í afstöðu gerðarmanna um kröfu nr. 12, að þeir hafi farið út fyrir valdmörk sín og löglegar kröfur aðilja, þar sem töluleg niðurstaða sé órökstudd. Yfirleitt meggi og álykta, að gerðarmenn hafi hneigst til þess að úrskurða málið eftir sanngirnissjónarmiðum án lagalegs rökstuðnings.

Varðandi varnarástæður í lið a. benda stefnendur á, að það sé eitt höfuðeinkenni verkсамninga, að þeir snúist um kerfisbundið fyrirkomulag. Allt verkið fari úr skorðum, ef eitt hjól í gangverkinu fari úr skorðum. Eini raunhæfi mælikvarðinn til þess að reikna út afleiðingar slíkra hindrana sé því að líta til þess kostnaðar, sem verktaki hefur haft af verkinu á þeim tíma, sem hann var að berjast við hindrunina. Það sé einmitt slík útgjöld, sem beri að bæta.

Gerðarmenn hafi komist að þeirri niðurstöðu, að stefnendur ættu óumdeilanlegan rétt á bótum, en vandamálið væri aðeins það, hvernig best væri að ákveða bæturnar. Meiri hluti gerðarmanna hafi beitt þeirri reglu, sem allir dómstólar mundu gera undir slíkum kringumstæðum, þ. e. að meta tjónið á lagalegum áætlunargrundvelli. Það sé misskilningur, að þarna hafi verið viðhöfð ólögleg sjónarmið. Aðferð gerðarmanna sé í fullu samræmi við lög og dómstólavenju bæði hérlandis og erlendis og hér sé um að ræða alvanalega aðferð við úrlausn ágreiningsefna um verkсамninga. Grundvöllur hinna föstu einingarverða bresti, ef frávik fari umfram visst hámark frá þeim magntölum, sem um sé talað.

Stefnendur andmæla skoðunum stefnda, sem fram koma í b. hér að ofan. Þeir telja hér vera um algert efnisatriði að ræða, sem undanskilið sé lögsögu bæjarþingsins. Auk þess sé þetta minni háttar atriði, sem engu máli skipti um lögmæti úrlausnar gerðarmanna. Þá kveðast stefnendur heldur ekki betur sjá en að gagnrýni gerðarmanna á störfum verkfræðifirms Christiani & Nielsen sé fyllilega á rökum reist.

Varðandi rök stefnda í c. segja stefnendur, að krafa þeirra vegna taps bómukranans sé í samræmi við verksamninga og viðurkennd í fræðiritum.

Varðandi þær röksemdir stefnda, sem fram koma í d., geta stefnendur þess, sbr. 2.8., að það ákvæði í gerðardómsreglunum, sem um þetta fjalla, sé sett í því skyni að koma í veg fyrir, að gerðardómsmenn úrskurði í málinu á algerum sanngirnissjónarmiðum. Annars bentu stefnendur á, að munurinn á sanngirnissjónarmiðum og lagasjónarmiðum í þessu tilviki væri umdeilanlegur og ef til vill ekki svo mikill sem virtist í fyrstu. Töldu stefnendur þó ekki vafasamt, að gerðarmenn hefðu haldið sér innan löglegra marka að þessu leyti og í einu og öllu fylgt þeirri réttarhefð, sem þróast hefði á Norðurlöndum við ákvörðun bótanna.

5.0.

5.1. Ekkert beint ákvæði er í reglum ICC um sáttagerð og gerðardóm um skyldu dómenda til að ganga á vettvang til athugunar á staðháttum, áður en dómur er upp kveðinn. Ákvæði í þessa átt var heldur ekki tekið upp í verksviðslýsingu aðilja, en þau ákvæði, sem til álita koma í þessu sambandi, eru rakin í 2.8.

Sakarefni það, sem gerðarmenn höfðu til úrlausnar, var ekki þess eðlis, að dómsmál út af því ætti að reka samkvæmt II. eða III. kafla laga nr. 41/1919. Skylda til vettvangsgöngu verður því ekki studd við þau fyrirmæli í umræddum lögum, sem um vettvangsgöngu fjalla.

Mál það, sem hér er til úrlausnar, er réttilega rekið samkvæmt lögum nr. 85/1936 um almenna meðferð einkamála í héraði. Í þeim lögum eru engin sérstök fyrirmæli um vettvangsgöngu. Ákvæði 78. gr. laganna er þó að öðrum þæði á því reist, að þörf kunni að vera slíkrar vettvangsgöngu í vissum tilvikum, og samkvæmt 114. gr. sömu laga kann slík vettvangsganga að vera rétt, allt þó nánar eftir sakarefni og öðrum atvikum hverju sinni. Í raun er vettvangsganga talsvert tíðkuð.

EKKI kemur þó til álita að synja gerðardóminum um fullt gildi, nema ljóst sé, að athugun á vettvangi hafi verið nauðsynleg við úrlausn gerðarmálsins.

Dómendur hafa kannað öll þau gögn, sem gerðarmenn höfðu undir höndum, og þeir hafa sjálfir gengið á vettvang til athugunar á staðháttum.

Með hliðsjón af gögnum þeim, sem lágu fyrir gerðarmönnum í gerðarmálinu, sakarefninu, sem gerðarmenn skáru úr um, og vett-

vangsgöngu héraðsdómenda sjálfra verður að vísu talið, að slík vettvangsganga hefði verið vönduð málsmeðferð.

Á hinn bóginn verður ekki fullyrt, að brýn þörf hafi verið á vettvangsgöngu til að ná réttlátum úrslitum í málinu, eins og það lá fyrir. Verður ekki talið heimilt að hafna dómkröfu í málinu af þessum ástæðum.

2. Við úrlausn þess, hvort brotið hafi verið gegn jafnræði aðilja í meðferð gerðarmálsins, verður í upphafi að athuga, að stefnendur settu ekki fram svonefnda kröfu nr. 12, fyrr en verkinu var lokið. Er ekki sannað, að fyrirsvarsmönnum stefnda hafi verið kunnugt um eðli þessarar kröfu fyrr en a. m. k. mjög var liðið á verktímann. Fyrirsvarsmenn stefnda höfðu því ekki slíkt sérstakt tilefni til að fylgjast með kostnaði þeim, sem féll á verkið eftir 17. maí 1968. Þó ber að athuga, að slíkt tilefni var gefið, að því er varðar ákveðin tilvik, sem rakin eru í bókaðri fundargerð aðilja 18. september 1968, og í sambandi við varakröfu nr. 12 auk þess sem fyrirsvarsmenn stefnda hlutu að hafa nokkra almenna vitneskju um gang verksins og kostnað.

Ekki verður séð, að stefndi hafi í greinargerð sinni við gerðarbeiðni, dags. 30. október 1970, tekið skýra afstöðu til þess, hvort hann hygðist mótmæla kröfu nr. 12 tölulega séð eða hverra gagna hann krefðist af því tilefni, en þar er aðeins svo ritað um þetta efni: „En skýrslur eru þannig, að verkkaupar hafa getað hrakið kröfuna lið fyrir lið með því að vitna í skriflegar skýrslur, þótt krafan sé gerð svona seint af hendi verktaka og algjölega í almennu og ósönnuðu formi og án lögmæts grundvallar.“

Þann 4.—5. apríl 1971 gengu umboðsmenn aðilja frá verk sviðslýsingunni. Samkvæmt henni töldu aðiljar nægja, að öll gögn og upplýsingar yrðu afhent innan hæfilegs tíma fyrir málflutning, en í verk sviðslýsingunni var gert ráð fyrir, að hann hæfist 3. maí 1971. Ekki verður séð, að umboðsmenn stefnda hafi þá haft uppi ákveðnar óskir um það, hvers konar gögn og upplýsingar þeir töldu sig þurfa varðandi kröfu nr. 12.

Eins og áður er lýst, var hið umdeilda fylgiskjal B (ásamt öðrum gögnum) afhent umboðsmönnum stefnda í Kaupmannahöfn 23. apríl 1971, eða 11 dögum áður en málflutningur átti að hefjast í New York. Umræddu fylgiskjali B er lýst að nokkru í 2.9., en það hefur verið lagt fram hér í dómnum. Rannsókn þessa sakargagns leiðir í ljós, að vel mátti taka afstöðu til þess á grundvelli einstakra kostnaðarliða og rökstyðja vefengingu þeirra eða

krefja skýringa um þá, ef þess taldist þörf. Slíkt var þeim mun auðveldara, þegar höfð er í huga sú vitneskja, sem fyrirsvarsmenn stefnda hlutu að hafa um gang verksins og um einstaka kostnaðarliði.

Það ber að vísu að játa, að umboðsmenn stefnda höfðu nauman tíma til þess að kynna sér og taka afstöðu til umrædds fylgiskjals auk þess sem þeir höfðu í mörgu að snúast um þetta leyti í sambandi við gerðarmálið, en þó má, eins og hér stendur á, líta til þess, að nokkur tími gefst til að taka slíka afstöðu, eftir að vitnaleiðslur hófust frá og með 4. maí 1971.

Þegar á allt er litið, verður að telja það leiða af skuldbindingu þeirri, sem stefndi tók á sig með samningnum um verksviðslýsinguna og almennum réttarfarssjónarmiðum, að stefnda hafi þarna borið að freista þess að taka afstöðu til umrædds fylgiskjals B á þann hátt, sem að ofan er ritað, ef hann vildi komast hjá hættu á réttarspjöllum. Lítur rétturinn svo á, að þetta hafi verið unnt að því marki, sem dugði að svo stöddu til þess að tryggja rétt stefnda.

Þetta virðast umboðsmenn stefnda hins vegar ekki hafa gert að neinu marki. Þannig eru í 2.9. rakin þau samtöl, sem fram fóru í byrjun þinghalds 4. maí 1971. Afstaða umboðsmanna stefnda var þá í höfuðatriðum sú, að þeir töldu fylgiskjal B ekki hafa að geyma þær lýsingar á einstökum kostnaðarliðum, sem þeir töldu sig þurfa, einkum til að geta einangrað þann kostnað, sem settur var fram sem varakrafa nr. 12 í sambandi við tiltekin atvik. Einnig töldu þeir, að fylgiskjal B sýndi fremur greiðslur á tilteknum tíma en kostnað á tilteknum tíma. Af þessum sökum töldu þeir, að heildarendurskoðun á kostnaði við verkið allt væri nauðsynleg, þar sem ekki aðeins væri athugað, hvort tölur væru réttar, heldur einnig, að fram komi sæmileg lýsing á einstökum kostnaðarliðum og flokkun þeirra eftir verkþáttum.

Í 2.9. er einnig rakin ákvörðun gerðarmanna um þessi atriði. Gerðarmenn höfðu slíkri endurskoðun, sem hefði orðið tímafrek, en bentu aðiljum þess í stað á að gera rökstuddar athugasemdir við einstaka kostnaðarliði, sem ef til vill gætu síðar orðið tilefni til endurskoðunar að nokkru leyti eða öllu.

Hæpið er að telja, að stefndi hafi þarna átt tvímælalausan rétt á fresti í málinu til þeirrar endurskoðunar, sem hann krafðist, miðað við atvik eins og þeim nú hefur verið lýst. Hefur stefndi ekki sýnt fram á, að slík endurskoðun hafi verið ein sér höfuðnauðsyn fyrir réttlát úrslit málsins án tillits til þeirra tækifæra, sem

hann hafði samkvæmt framansögðu til að gæta réttar síns í málinu. Það leiðir af framanrituðu, að ekki verður fullyrt, að gerðarmenn hafi með áðurnefndri ályktun eða á annan hátt brotið þann rétt, sem stefndi átti til þess að kynna sér sakargögn og eiga kost á að taka afstöðu til þeirra.

Eins og lýst hefur verið af hálfu stefnda, sýnist fylgiskjal B hafa skipt miklu máli við úrlausn kröfu nr. 12 í gerðarmálinu. Ljóst er, að gerðarmenn töldu þau gögn, sem lágu til grundvallar kröfu nr. 12, nægjanleg til að taka hana til greina á þann hátt, sem gert var. Telja verður, að gerðarmenn hafi þarna haft frjálst mat um það, hvort þeir töldu þessi gögn nægja til þeirrar niðurstöðu, sem þeir komust að. Þar sem ekki hefur verið sýnt fram á, að meðferð gerðarmanna á þessum sakargögnum sé háð bersýnilegum og veigamiklum ágöllum að öðru leyti, er ekki unnt að verða við þeim mótmælum stefnda, sem að þessum atriðum lúta.

Ekki verður séð af fyrrgreindri ákvörðun gerðarmanna eða öðrum rituðum athugasemdum þeirra, að þeir hafi gefið umboðsmönnum stefnda fyrirheit um það að reisa því aðeins dóm á svonefndu fylgiskjali B, að stefndi fengi áður sérstakt tækifæri til að tjá sig um það. Fullyrðingu í þessa átt hefur stefndi heldur ekki sannað með öðrum hætti, og fyrrgreint vottorð Gunnars Thoroddsens um þetta efni, sbr. 2.9., tekur ekki af tvímæli í þessu sambandi. Loks þykir áskilnaður sá, sem umboðsmenn stefnda gerðu í þinghaldinu og við önnur tækifæri, ekki breyta réttarstöðu hans samkvæmt því, sem fyrr er ritað.

5.3. Svo sem greinir í 4.4. a. og b., telur stefndi það til ógildis úrlausn gerðarmanna, að þess hafi ekki verið getið, hvernig metin voru áhrif gengisbreytinga á sumar kröfurnar og að þær hafi ekki verið rökstuddar nægjanlega í öðrum tilvikum.

Í 3.1. er því lýst, að stefnendur settu fram bótakröfur sínar í vestur-þýskum mörkum. Að því leyti sem kröfurnar voru teknar til greina voru bætur metnar í íslenskum gjaldmiðli, en bótaupphæð á þó að breytast í samræmi við hvers kyns gengisbreytingar, sem verða, áður en hún er greidd.

Í 3.2. er úrlausn gerðarmanna rakin í heild sinni, og sést þar nánar rökstuðningur gerðarmanna varðandi hinar einstöku kröfur. Í verksviðslýsingu þeirri, sem rakin var í 2.8., var áskilið, að niðurstaða gerðardómsins skyldi vera rökstudd.

Ekki þykir unnt að fallast á það með stefnda, að rökstuðningur gerðarmanna varðandi umræddar kröfur sé svo rýr eða á annan

hátt þannig vaxinn, að það sé til fyrirstöðu gildi úrlausnar þeirra að nokkru leyti eða öllu. Slíkt ógildi þykir hvorki leiða af ákvæðum verksviðslýsingarinnar né öðrum réttarheimildum, sem hér koma til skoðunar, eins og hér stendur á.

Fallast má á staðhæfingu stefnda í 4.4. c. (spurning nr. 4, sbr. 3.1.) að því leyti, að gerðarmenn svöruðu ekki þessum spurningum eins og berum orðum var tilskilið í verksviðslýsingunni. Í höfuðatriðum verður þó að telja, að gerðarmenn hafi tekið afstöðu til umræddrar spurningar að því marki, sem máli skipti í sambandi við þá úrlausn, sem gerðarmenn komust að. Málsástæða stefnda í þessu efni er því dómkröfunum ekki til fyrirstöðu.

Málsástæða stefnda, sem fram kemur í 4.4. d., hefur hlotið úrlausn í 5.2 og 5.4. Eins og þar er nánar rakið, er það gildi úrlausnar gerðarmanna ekki til fyrirstöðu, að þeir beittu fylgiskjali B sem sönnunargagni á þann hátt, sem raun varð á og nánar hefur verið lýst. Fallast má á þær málsástæður stefnda, sem fram koma í 4.4 e., en þær þykja þó það léttvægar, að þær fá ekki orkað á úrslit máls þessa.

5.4. Gerðarmenn veittu í úrlausn sinni fjögurra mánaða verk-tímaframlengingu vegna umrædds bómukrana. Ljóst er, að þessi úrlausn skipti verulegu máli við ákvörðun bóta samkvæmt kröfu nr. 12.

Eftir niðurstöðum gerðarmanna lauk verkinu $3\frac{1}{2}$ mánuði fyrr en gerðarmenn sjálfir töldu rétt, þrátt fyrir alla örðugleika. Er þessi niðurstaða við það miðuð, að þess hafi jafnan verið krafist, að verkinu yrði lokið, eins og upphaflega hefði verið gert ráð fyrir. Í úrlausn gerðarmanna um kröfu nr. 12 er þess m. a. getið, að glatast hafi mikilvægt og nauðsynlegt tæki (bómukraninn) og að heildaráhrif á verkið hafi verið geipileg, að því er varðaði tilkostnað og vinnuhraða.

Samkvæmt frásögn stefnenda sjálfra átti að nota bómukranann til þess einkum að raða stórgrýti í grjótvörn varnargarðsins, en einnig í önnur verk. Samkvæmt kröfugerð stefnenda má miða við það, að áætlað hafi verið að hefja gerð varnargarðsins og grjótvornarinnar ekki síðar en 15. júlí 1967, ef kraninn hefði komið til landsins.

Gerð varnargarðsins hófst ekki í raun og veru fyrr en í október 1967. Var þá garðurinn varinn með stórum steinum nokkurn veginn jafnóðum, þannig að stærstu steinunum var ekið á garðinn og ýtt til hliðar út á fláa varnargarðsins. Síðar, eftir miðjan janúar

1968, er stefnendur höfðu aflað sér annars krana, var gengið frá grjótvörninni í samræmi við útboðsgögn, þ. e. grjóti af tilskilinni stærð raðað á þann hátt, sem rakið er í 2.4.

Í úrlausn gerðarmanna segir svo um upphaf verksins: „Enn fremur er það skoðun okkar, að verktaki hafi sýnt vanrækslu við væðingu sína að tækjum og starfsliði fyrstu sjö mánuði samningstímabilsins, sérstaklega þá er hann lét undir höfuð leggjast að skipa yfirstjórnanda með reynslu á sviði þess, er að sjó lýtur, þar til í nóvemberlok 1967. Atriði þetta má þó að nokkru afskrifa á móti samsvarandi vanhöldum af hendi ráðgjafarverkfræðingsins, sem hefði átt að ganga úr skugga um, í viðræðum um samninginn og áður en hann veitti verkið, að allt væri með felldu um helstu tæki, æðsta starfslið og grundvallaráætlun verktakans.“ Þessi niðurstaða gerðarmanna er hæpin, eins og síðar verður vikið að. En jafnvel þótt miðað sé við niðurstöðuna, er verktímaframlenging sú, sem gerðarmenn veittu vegna bómukranans, vafasöm með hliðsjón af þeim áhrifum, sem hún augljóslega hefur á niðurstöðu gerðardómsins á kröfu nr. 12. Er þá einkum að líta á:

a. Fram er komið, að stefnendur miðuðu kröfu sína um framlengingu á verktíma vegna bómukranans við tímabilið 15. júlí 1967 til 15. janúar 1968. Verkið hófst í byrjun maí 1967. Samkvæmt framanrituðum orðum gerðarmanna á að miða við það, að verkið hafi gengið illa fyrstu 7 mánuði samningstímabilsins vegna atvika, sem vörðuðu verktaka (stefnendur). Þetta tímabil er þó „afskrifað að nokkru“ á ábyrgð stefnda, svo sem fyrr getur. Að vísu ber að taka fram, að af úrlausn gerðarmanna sést ekki innan hverra tímamarka verktímaframlengingin, fjórir mánuðir, var veitt.

Enn fremur er þess að geta, að í málflutningi verktaka (stefnenda) fyrir gerðardóminum er sérstaklega bent á, að þeir hafi orðið fyrir töfum á öllu verkinu vegna fyrrgreinds verkfalls frá 24. júlí til 29. ágúst 1967. Gerðarmenn töldu þó ósannað, að töf hefði orðið á heildarframvindu verksins af þessum sökum, þótt sum störf hafi stöðvast á þessu stigi málsins.

b. Fram kemur í gögnum málsins, að verktaki hóf ekki framleiðslu sprengds grjóts fyrr en í lok október 1967. Gefur það vísbendingu um það, að ekki hafi verið verkefni fyrir bómukranann til að raða stórgrýti fyrr.

c. Verja mátti garðinn fullnægjandi, er stefnendur voru tilbúnir að öðru leyti, með því að ýta stórgrýti út á fláa garðsins, svo sem gert var, og ganga síðar frá grjótvörninni í samræmi við útboðs-

gögn. Slík aðferð var ekki andstæð verksamningi aðilja. Önnur úrræði til að fyrra tjóni utan þeirra, sem reynd voru, komu einnig til álita.

d. Hæpið er einnig, að önnur atvik réttlæti það að fella ábyrgð á stefnda vegna tafar á verkinu á þann hátt, sem hér var gert.

Við þetta bætist svo, að samkvæmt hinum tilvitnuðu orðum úr úrlausn gerðarmanna er verkkaupi (stefndi) látinn að nokkru leyti bera ábyrgð á þeirri töf, sem varð á verkinu á fyrstu sjö mánuðunum. Þessi úrlausn, sem hafði áhrif á úrslit málsins, getur tæpast talist rétt eins og atvik voru hér, ef miðað er við rétta skýringu á verksamningnum og þær reglur íslensks kröfuréttar, sem hér eiga við.

Hafa verður þó í huga, að heimild bæjarþingsins til að hnekkja efnisúrlausn gerðarmanna er þröngur stakkur skorinn að réttum íslenskum lögum.

Þegar á allt er litið, verður ekki séð, að gerðarmenn hafi þarna gengið út frá röngum atvikum í niðurstöðum sínum, og varhuga-vert er að fullyrða, að ályktun gerðarmanna út frá þessum atvikum sé fjarstæða. Loks hafa gerðarmenn byggt heimild til verk-tímaframlengingar vegna bómukranans á 44. gr. verksamnings-ins, en orðalag hennar er mjög rúmt, eins og rakið er í 2.3. Þykir ekki fullyrðandi, að niðurstaða gerðarmanna gangi þvert gegn þessari eða öðrum greinum verksamningsins eða þeim reglum ís-lensks bótaréttar, sem hér koma til álita.

Eins og fyrr greinir, er hin tölulega niðurstaða kröfu nr. 12 að verulegu leyti reist á reikningi stefnenda um kostnað af verkinu öllu eftir 1. júní 1968. Rökstuðningur gerðarmanna um ástæðuna til þessa fær staðist. Miðað við málsatvik, eins og þau lágu fyrir gerðarmönnum, og niðurstöðu þeirra þykir ekki hafa verið færð næg sönnun fyrir því, að beitt hafi verið ólögmætum sjónarmið-um í þessu sambandi. Þeim mótbárum stefnda, sem lúta að þessu atriði, verður því ekki sinnt.

Ekki er unnt að fallast á það með stefnda, að gerðarmenn hafi í úrlausn sinni um kröfu nr. 12 farið út fyrir kröfur aðilja í gerðar-málinu eða út fyrir þau valdmörk, sem þeim voru fengin með gerðarsamningnum. Úrlausn þessi þykir enn fremur nægjanlega rökstudd miðað við það, sem áskilið var.

Loks þykir ekki hafa verið sýnt fram á, að úrlausn gerðar-manna um kröfu nr. 12 sé ólögmæt í öðrum atriðum en nú hafa verið nefnd eða háð öðrum annmörkum, sem máli skipta í þessu sambandi.

5.5. Svo sem rakið er í 1.1. hafa stefnendur gert kröfu um viðurkenningu dómsins fyrir því, að tildæmdri upphæð beri að breyta „samkvæmt hvers kyns gengisbreytingum, sem verða kann, áður en hún er greidd“. Krafa þessi er í samræmi við niðurstöðu gerðarmanna. Orðalag er hér ónákvæmt og gerðarorð óskýrt af þeim sökum. Hér fyrir dómi hefur umboðsmaður stefnenda lýst því yfir, að krafan sé miðuð við þær gengisbreytingar, sem verða kunni milli vestur-þýsks marks og íslenskrar krónu. Nefnd málflutningsyfirlýsing er í samræmi við rétta túlkun á gerðardóminum. Nefndur ágalli þykir ekki nægja til að ógilda gerðardóminn.

Stefnendur buðu sameiginlega í umrædd verk, og er frá því sagt í 2.2. Með samningi, dags. 7. og 14. júní 1968, leystu stefnendur upp félag sitt og gerðu skuldaskil með þeim skilmálum, sem þar greinir. Fyrrgreindur samningur stefnenda, dags. 23. febrúar 1970, sbr. 2.2., þykir gefa glögga vísbendingu um það, að þá hafi átt að láta fullnaðaruppgjör milli stefnenda koma endanlega til framkvæmda. Samkvæmt nefndum samningum átti fyrirtækið Hochtief A/G m. a. að halda verkinu áfram eitt og á eigin reikning, en hafði hins vegar heimild til að höfða mál út af verksamningnum á þann hátt, sem gert var fyrir gerðardóminum.

Samkvæmt þessu er nægjanlega upplýst, að fjárhæð sú, sem gerðarmenn gerðu stefnda að greiða, eða hluti hennar er ekki í eðli sínu greiðsla til aðilja vistfasts á Íslandi. Niðurstaða gerðarmanna brýtur ekki í bága við 1. gr. laga nr. 71/1966 að þessu leyti eða önnur bindandi ákvæði íslenskra laga.

Hér að framan í 5.0. hefur verið rakin úrlausn bæjarþingsins á einstökum málsástæðum stefnda og þeim lagaatriðum, sem annars hafa komið til álita. Ljóst er, að meðferð gerðarmanna hefur ekki verið gallalaus, hvorki að því er varðar form né efni. Sé að lokum litið á ágallana alla í heild og önnur atriði, sem tekin hefur verið afstaða til í þessum dómi, þykir heldur ekki næilegt tilefni til að hnekkja úrlausn gerðarmanna, enda þótt játa beri, að teflt var á tæpt vað.

Samkvæmt þessu verður mótmælum gegn gildi úrlausnar gerðarmanna ekki sinnt. Með því að lagaákvæði að öðru leyti eru dómkröfum máls þessa ekki til fyrirstöðu, má taka þær til greina með þeirri athugasemd, að gengisbreytingar ber að miða við vestur-þýsk mörk samkvæmt því, sem fyrr greinir, og tímabilið frá 8. júlí 1971 til greiðsludags.

Málskostnaður þykir eiga að falla niður.

Umboðsmenn aðilja hafa lagt fram í málinu álitserðir um lög-

fræðileg álitaefni, sem snerta sakarefnið. Framlagning þessara gagna þykir aðfinnsluverð.

Dóm þennan kváðu upp Stefán M. Stefánsson borgardómari ásamt meðdómsmönnum dr. Gunnari Sigurðssyni og dr. Ragnari Ingimarssyni verkfræðingum.

Dómsorð:

Stefndi, vita- og hafnarmálastjóri, samgönguráðherra og fjármálaráðherra f. h. ríkissjóðs, greiði stefnendum, Hochtief A/G og Vélækni h/f, kr. 149.455.000.00 með 7% ársvöxtum frá 8. júlí 1971 til greiðsludags.

Framangreind fjárhæð á að breytast í samræmi við þær breytingar, sem verða kunna á gengi íslenskrar krónu gagnvart vestur-þýsku marki á tímabilinu frá 8. júlí 1971 til greiðsludags.

Framangreinda fjárhæð ber að greiða innan 15 daga frá lögbirtingu dóms þessa að telja að viðlagðri aðför að lögum.

Málskostnaður fellur niður.

Fimmtudaginn 4. júlí 1974.

Nr. 123/1974: **Margret Cornette**

gegn

Bæjarstjóranum í Vestmannaeyjum

f. h. bæjarsjóðs.

Dómenndur:

hæstaréttardómararnir Benedikt Sigurjónsson, Ármann Snævarr, Björn Sveinbjörnsson, Einar Arnalds og Magnús Þ. Torfason.

Kærumál. Frávísun.

Dómur Hæstaréttar.

Jón R. Þorsteinsson, fulltrúi bæjarfógeta í Vestmannaeyjum, hefur kveðið upp hinn kærða úrskurð.

Sóknaraðili hefur skotið máli þessu til Hæstaréttar með